

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Blaž Ulcej

Novejši razvoj tretjega sektorja in socialnega podjetništva v Sloveniji

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Blaž Ulcej

**Mentorica:
red. prof. dr. Aleksandra Kanjuo - Mrčela**

Novejši razvoj tretjega sektorja in socialnega podjetništva v Sloveniji

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

Novejši razvoj tretjega sektorja in socialnega podjetništva v Sloveniji

Analiza tretjega sektorja in socialnega podjetništva je pokazala, da imata ta dva koncepta enormen potencial za razvoj na področju zaposlovanja, dviga življenjskega standarda in povečanja učinkovitosti socialne države. Celostno gledano predstavljata razvoj družbe, ki ne bo več temeljil zgolj na večanju produktivnosti nacionalnih gospodarstev, ki s seboj nemalokdaj prinese izkoriščanje določenih skupin prebivalcev, ampak na vzajemni družbeni blaginji, od katere bodo imeli koristi vsi pripadniki družbe. Izkazalo se je namreč, da neoliberalna doktrina, ki jo prevzemajo praktično vse države, vodi ne le v segmentacijo trga dela, ampak povzroča vedno večje delitve med ljudmi, med katerimi je vedno več takih, ki jim grozita revščina in socialna izključenost. Kljub očitnim pomanjkljivostim, ki jih kaže trenutna tržna ureditev, pa vsaj v Sloveniji ni opaziti večjih premikov k izboljšanju stanja na področju tretjega sektorja. Kljub velikemu številu akterjev na tem področju ostaja tretji sektor v Sloveniji dokaj nerazvit in neprofesionaliziran. Kot pozitivne primere lahko izpostavimo tako zadruge in številna invalidska podjetja, nedavno sprejetje Zakona o socialnem podjetništvu, kot tudi veliko število društev. Opolnomočenje tretjega sektorja in socialnega podjetništva, ki združuje demokratična in socialna načela tretjega sektorja, v kombinaciji s tržno, podjetniško pobudo predstavlja razvoj tržnega gospodarstva, katerega uspešnost ne bi bila merjena zgolj v dobičku, temveč v splošni blaginji, utemeljeni na solidarnosti in pravičnosti.

Ključne besede: tretji sektor, civilna družba, socialno podjetništvo, neoliberalizem.

Recent development of the third sector and social entrepreneurship in Slovenia

Analysis of the third sector and social entrepreneurship has shown that these two concepts poses great potential for employment, the raise of living standards and the increase of the efficiency of the welfare state. Looking brooder they can represent the evolution of society, which will no longer be based solely on increasing the productivity of national economies, often accompanied by the exploitation of certain groups of the population, but on reciprocal social welfare, from which all members of society will benefit. It has been shown that the neo-liberal doctrine, that virtually all countries follow, leads not only to labor market segmentation, but is increasing inequality among people, which is causing more and more of those who are at risk of social exclusion and poverty. Despite obvious shortcomings, of the current market policies, at least in Slovenia, there were no major improvements to the state of the third sector. Despite large numbers of players in this field, the third sector in Slovenia remains relatively undeveloped and unprofessionalized. As a positive example, we can highlight a number of cooperatives and sheltered workshops, the recent adoption of the law on social entrepreneurship, as well as a large number of associations. Empowerment of the third sector and social enterprises that are combining democratic and social principles of the third sector, combined with the market, entrepreneurship initiative, represents the development of a market economy, whose success would not be measured only in profits, but in the general well-being, based on solidarity and fairness.

Key words: Third sector, civil society, social entrepreneurship, neo-liberalism.

Kazalo

1	Uvod	7
1.1	Struktura magistrske naloge	8
1.2	Metodologija.....	9
2	Problemi sodobnega kapitalizma, trga dela in socialne države	10
2.1	Brezposelnost.....	12
2.2	Družbena neenakost in revščina	16
2.3	Težave socialne države	21
2.4	Nezadovoljstvo prebivalstva z obstoječim sistemom	22
2.5	Tretji sektor in socialno podjetništvo kot alternativna rešitev.....	25
3	Konceptualizacija tretjega sektorja in socialnega podjetništva	27
4	Tretji sektor	30
4.1	Razvoj in zgodovina tretjega sektorja	34
4.1.1	Razvoj tretjega sektorja v Sloveniji	35
4.2	Dejavniki razvoja tretjega sektorja	36
4.3	Razlike v obsegu tretjega sektorja	37
4.4	Načela delovanja in financiranja organizacij tretjega sektorja.....	39
4.5	Vloga in področja delovanja organizacij tretjega sektorja	40
4.5.1	Tretji sektor in zaposlovanje	42
4.5.2	Tretji sektor in socialna država	44
4.5.3	Tretji sektor in socialni kapital.....	45
4.5.4	Ugotovitve	46
4.6	Tretji sektor v Sloveniji	48
4.7	Primerjava študij civilne družbe v Sloveniji.....	52
4.7.1	Smernice za razvoj tretjega sektorja v Sloveniji	57
5	Socialno podjetništvo	59
5.1	Družbena odgovornost podjetij in socialno podjetništvo	62
5.2	Načela delovanja socialnih podjetij	63
5.3	Socialno podjetništvo v Sloveniji	65
5.3.1	Invalidska podjetja	66
5.3.2	Zadruga.....	67
5.4	Študija socialnega podjetništva (GEM).....	68
5.5	Zakon o socialnem podjetništvu	70

5.5.1	Razlogi za sprejem ZSocP.....	72
5.6.	Analiza delovanja socialnih podjetij v Sloveniji	74
6	Razvoj sektorja socialne ekonomije in prehod na ekonomsko demokracijo.....	77
7	Zaključek	80
8	Literatura.....	84
	Priloge	92
	Priloga A: Empirični podatki.....	92
	Priloga B: Anketni vprašalnik, poslan na socialna podjetja	99

Kazalo grafov

Graf 2.1:	Brezposelnost v Sloveniji (2000-2012)	12
Graf 2.2:	Delež NEET, Slovenija in EU-25 (2005-2012)	15
Graf 2.3:	Zaposleni pod pragom revščine, Slovenija in EU-27 (2005-2012), kot odstotek vseh zaposlenih.....	17
Graf 2.4:	Delež prebivalstva Slovenije (starejših od 18 let), ki jih ogroža revščina ali socialna izključenost (2005-2012).....	18
Graf 2.5:	Razporeditev dohodkov po kvantilih (S80/S20), Slovenija in EU-15 (2005-2012). 20	
Graf 2.6:	Vrednost indeksov GINI in HDI, Slovenija (2005-2012).....	20
Graf 2.7:	Izdatki za socialno zaščito kot odstotek BDP, Slovenija in EU-25 (2000-2010).....	22
Graf 2.8:	Zadovoljstvo s stanjem ekonomije v Sloveniji (2002-2010)	23
Graf 2.9:	Nezaupanje v institucije, Slovenija (2002-2010).....	23
Graf 4.1:	Indeks globalne civilne družbe (GCSI), izbrane države	31
Graf 4.2:	Indeks civilne družbe (CSI), izbrane države.....	32
Graf 4.3:	Indeks civilne družbe (JHCSI), izbrane države	33
Graf 4.4:	Korelacija med študijema CIVICUS (CSI) ter Johna Hopkinsa (JHCSI), za skupne države	34
Graf 4.5:	Korelacija med JHCSI in DBP na osebo, referenčno leto 2004	38
Graf 4.6:	Zaposlovanje v tretjem sektorju kot odstotek celotne delovne sile (brez verskih organizacij).....	43
Graf 4.7:	Zaposlenost v tretjem sektorju, in sicer glede na razvitost držav	43
Graf 4.8:	Število nevladnih organizacij v Sloveniji (1956–2008)	48
Graf 4.9:	Organizacijska struktura tretjega sektorja v Sloveniji	49
Graf 4.10:	Področja delovanja organizacij tretjega sektorja v Sloveniji.....	49

Kazalo tabel

Tabela 4.1: Korelacije izbranih indikatorjev, referenčno leto 2004.....	47
Tabela 4.2:Financiranje organizacij tretjega sektorja v Sloveniji	51
Tabela 4.3: Spremenljivke projekta CIVICUS in njihov opis	53
Tabela 7.1: Analiza prispevka tretjega sektorja in socialnega podjetništva.....	80
Tabela 9.1: Podatki o brezposelnosti.....	92
Tabela 9.2: Delež ljudi, ki jih ogrožata revščina ali socialna izključenost	92
Tabela 9.3: Zaposleni pod pragom revščine (v odstotkih)	92
Tabela 9.4: Delež NEET	92
Tabela 9.5: Izdatki za socialno zaščito kot odstotek BDP	93
Tabela 9.6: Zaupanje v državni parlament	93
Tabela 9.7: Zaupanje v pravni sistem.....	94
Tabela 9.8: Zaupanje v politične stranke	95
Tabela 9.9: Zadovoljstvo s stanjem gospodarstva v državi.....	96
Tabela 9.10: Empirični podatki za tretji sektor	97
Tabela 9.11: Vrednosti indeksa JHCSI po državah.....	97
Tabela 9.12: Vrednosti indeksa CSI (2005) po državah	98

Kazalo slik

Slika 4.1: Viri financiranja organizacij tretjega sektorja.....	39
Slika 4.2: Dejavnost organizacij tretjega sektorja, povprečje 33 držav	41
Slika 4.3: Diamant civilne družbe (CSI-2011).....	55
Slika 4.4: Diamant civilne družbe (CSI-2005).....	56

1 Uvod

Tretji sektor in socialno podjetništvo sta razvijajoča koncepta, ki vedno bolj pridobivata na prepoznavnosti, in sicer tako v širši družbi kot na gospodarskem področju, čeprav je njuna vloga vse prej kot enakovredna znotraj trosektorskega dojemanja razmerij med državo, trgom in civilno družbo. Tretji sektor, ki je sestavljen iz zasebnih neprofitnih organizacij, je danes zaradi kriznih razmer in negativnih posledic, ki jih je prinesla neoliberalna kapitalistična doktrina, pomemben element družbenega življenja, saj se ljudje ne morejo več zanašati na (socialno) državo, da bi odpravljala negativne posledice, ki jih povzroča trg. Socialno podjetništvo na tem trgu postaja akter, ki ne deluje po načelu maksimiranja dobička za vsako ceno, ampak ima poslanstvo, da deluje širše družbeno koristno in je zaradi svojih načel delovanja bližje tretjemu sektorju kot tržnemu sektorju. Ta dva koncepta, ki v ospredje postavljata človeka in njegovo vrednost, ki se je v kapitalistični ureditvi izgubila oz. zreducirala na mezdo, ki povečini ne zagotavlja osnove za življenje, ampak zgolj preživetje, lahko predstavljata nov mejnik razvoja kapitalizma.

Slovenija in zahodni svet se danes soočata s perečimi družbenimi, političnimi in ekonomskimi problemi, ki so zaradi prepletajočega značaja težko rešljivi brez konsenza med vsemi tremi sferami življenja. Civilna družba, država in trg pa v obstoječih strukturah do sedaj niso bili sposobni privedi do rezultatov, ki bi prinesli blaginjo ljudem, državljanom. Države zahodnega sveta se sočasno soočajo z nižanjem bruto domačega proizvoda (BDP), kar ima za posledico tudi krčenje socialnih pravic. Pritisk konkurence na gospodarstvo vodi v krčenje delavskih pravic in nižanje kupne moči velike večine zaposlenih, ki si zaradi bojazni pred brezposelnostjo ne upajo zahtevati pravic, ki jim pripadajo. Tretji sektor ali organizirana civilna družba, katere naloga je blaženje negativnih posledic, ki jih povzroča trg in ki jih (socialna) država ni sposobna odpraviti, pa se kaže kot prešibek akter, da bi lahko vidno vplival na bolj human razvoj družbe. Stanje, v katerega smo prišli in ki ga je gospodarska kriza še poglobila, se kaže v splošnem nezadovoljstvu ljudi z vsemi podsistemi družbenega življenja (ekonomija, politika, državni organi) (ESS 2012). Rast brezposelnosti, segmentacija trga dela, prekarno zaposlovanje, nižanje življenjskega standarda velike večine ljudi, vedno globlja revščina, tudi tistih zaposlenih za polni delovni čas, so le nekateri izmed empiričnih indikatorjev, ki kažejo na negativno delovanje neoliberalne doktrine kapitalizma, ki jo države še vedno razglašajo za edino možno pot.

Kljub vsemu je vendarle več poti iz tega nezavidljivega položaja. Nujen je predvsem preobrat v ekonomski politiki držav, ki more služiti ljudem in ne kapitalu. Podobna razmišljanja lahko

najdemo pri avtorjih, ki zagovarjajo koncept ekonomske demokracije (Kanjuo - Mrčela 1999; Rifkin 2007; Yunus 2009), in avtorjih, ki zagovarjajo, da kapitalizem v obstoječi obliki ne more obstati (Močnik 2010; Rus 2009). Gospodarstvo ne more biti utemeljeno na izkoriščevalskih praksah in konkurenčnost ne sme biti najvišji cilj držav. Alternativni koncepti urejanja ekonomskega sistema zajemajo krepitev tretjega sektorja (Rifkin 2007; Anheier 2004; Anheier 2009; Salamon 1994) in uvajanje družbene koristnosti profitnih organizacij, kar se kaže tudi pri uvajanju socialnega podjetništva po svetu. Ta korak je naredila tudi Slovenija s sprejetjem zakona o socialnem podjetništvu.

Menim, da so razprave, ki bi lahko ponudile rešitev za izhod iz te nastale situacije, še posebej v današnjih okoliščinah gospodarske krize, nujne in vredne dobrega premisleka, čeprav se kaže, da so rešitve, ki zajemajo demokratizacijo ekonomije in opolnomočenje civilne družbe, vsaj v visoki politiki, nedobrodošle. Menim pa, da so spremembe nujne, in kar tudi ni nepomembno, izvedljive znotraj obstoječega tržnega sistema, ki temelji na načelih proste menjave in zasebne lastnine.

Iz teh razlogov bom v magistrski nalogi preverjal tezo, da *krepitev socialnega podjetništva pomaga pri reševanju aktualnih gospodarskih problemih v Sloveniji*.

Zaradi širšega in boljšega prikaza socialnega podjetništva ter ne nazadnje tudi zaradi interdisciplinarne narave problemov, s katerimi se sooča zahodni svet, menim, da je smotno, da tudi obsežno analiziram prispevek tretjega sektorja, katerega organizacije delujejo po enakih načelih kot socialna podjetja, in ki, če predpostavljamo trosektorski družbeno ekonomski sistem (država – civilna družba; tretji sektor – kapitalistični trg), spadajo prej v tretji sektor kot v tržni sektor.

1.1 Struktura magistrske naloge

Magistrska naloga bo razdeljena na tri sklope, v katerih bom predstavil obstoječe stanje in probleme, s katerimi se danes sooča Slovenija in ves zahodni svet, ponudil pa bom tudi rešitev teh problemov, ki jo vidim znotraj tretjega sektorja in socialnega podjetništva. Tako bom v prvem poglavju opisal probleme, ki jih povzroča trenutni kapitalistični sistem, ki sledi neoliberalnim smernicam. Posebej bom izpostavil problem brezposelnosti in segmentiranosti trga dela, problem revščine (v svetu, Evropski uniji (EU) ter v Sloveniji) in neenakosti med prebivalci, težave, povezane z (ne)delovanjem socialne države, ter splošno nezadovoljstvo prebivalcev s praktično vsemi družbenimi podsistemi. V drugem poglavju bom analiziral tretji sektor, pri čemer bom najprej razjasnil sam termin, ga umestil v širše družbeno dogajanje ter

analiziral njegov prispevek pri blaženju negativnih posledic kapitalizma, izpostavljenih v prvem poglavju. Podal bom tudi smernice za nadaljnji razvoj in na podlagi primerjalnih študij analiziral njegov neizkoriščen potencial v Sloveniji. V tretjem poglavju bom razjasnil stanje na področju socialnega podjetništva in njegove vloge v gospodarstvu ter ocenil njegov prispevek k razvoju ekonomske demokracije, katere temelje predstavlja. Posebej bom tudi analiziral prispevek Zakona o socialnem podjetništvu in njegovo implementiranje. Magistrsko nalogo bom zaključil s potrditvijo ali zavrnitvijo teze.

1.2 Metodologija

V prvem poglavju, v katerem pišem o težavah, ki so rezultat trenutne kapitalistične ureditve trga in s katerimi se soočajo razvite države, vključno s Slovenijo, bom poročal na osnovi sekundarne analize statističnih podatkov Statističnega urada RS, Zavoda RS za zaposlovanje, evropskega statističnega urada ter raziskave European social survey (ESS) in te podatke interpretiral.

V drugem poglavju bom predstavil analizo prispevka tretjega sektorja v državah, kjer je ta bolj razvit kot v Sloveniji. Izsledke bom primerjal z analizo tretjega sektorja v Sloveniji, ki je bila opravljena v sklopu projekta CIVICUS (Rakar in drugi 2011; Verbajs 2006). Za mednarodno primerjavo bom dodatno analiziral podatke, zbrane v okviru projekta univerze Johna Hopkinsa (Anheier in drugi 2004).

V tretjem poglavju bom analiziral sistemski Zakon o socialnem podjetništvu (ZSocP)¹, ki prvič v Sloveniji ureja socialno podjetništvo. Posebej bom analiziral tudi doprinos tega zakona. To bom storil tako, da bom iz registra socialnih podjetij na Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve pridobil podatke o podjetjih, registriranih kot socialna podjetja. Njihovo delovanje bom analiziral s pomočjo vprašalnikov, ki jih bom poslal na te organizacije. Na podlagi teh in drugih ugotovitev bom ocenil, koliko razvoj socialnega podjetništva prispeva k reševanju aktualnih gospodarskih problemov v Sloveniji.

Zaključki opravljenih analiz bodo osnova za premislek na konceptualno-teoretski ravni, ki predstavlja okvir mojega raziskovalnega dela in se nanaša na oceno potenciala razvoja tretjega sektorja (v okviru tega socialnega podjetništva) v kontekstu sodobne kapitalistične ekonomske ureditve.

¹ Ur. l. RS, št. 20/2011. Zakon je bil sprejet 7. 4. 2011, uporabljati pa se je začel s 1. 1. 2012.

2 Problemi sodobnega kapitalizma, trga dela in socialne države

Sodobna tržno gospodarska ureditev zahodnih držav je zastavljena tako, da veliki večini družbe ne omogoča enakih možnosti kot peščici lastnikov kapitala, ki množico delavstva vidi le kot orodje za večanje svojih dobičkov in posledico družbene moči. Močnik (2010, 168–9) trdi, da je v sodobnem ekonomskem sistemu delovna sila strogo ločena od produkcijskih sredstev, kar onemogoča proizvajalcem, da bi sami sprožili delovni proces. Delavci, ki preko trga dela sklenejo mezdno pogodbo z lastnikom kapitala, se tako prostovoljno podredijo kapitalu in njegovemu izkoriščanju. Glavni cilj kapitalista pa je, da delovna sila v najkrajšem možnem času proizvede vrednost, s katero nadomesti svojo mezdo, presežno vrednost pa si prisvoji kapitalist. Želja kapitalistov po večanju produktivnosti (dobička) je pripeljala do tega, da produkcijska sredstva s svojo tehnologijo definirajo *tehnično sestavo delovne sile*, ki določa, kakšne sposobnosti, lastnosti (poklicne, osebne) mora imeti delavec, če se sploh hoče vključiti v delovni proces. Ko se delavec vključi v delovni proces, mu kapitalist vtisne določeno obliko obnašanja in delovanja, s čimer si delavca tudi podredi. Tehnična sestava delovne sile je torej neposredno in konkretno nasilje, ki ga kapital izvršuje nad delovno silo. S tem ko kapital določa tehnično sestavo delovne sile, ki deluje pod poveljstvom kapitala, delovno silo definira tudi kot *zgodovinsko konkretno izoblikovano delovno silo*. Ta določitev se v sedanji obliki kapitalizma razvleče skozi celotno življenje delavca ali delavke, tako da kapital določa o njuni izobrazbi, življenjskih ritmih, življenjskem ciklu in celo o njuni mentaliteti in kulturi. Ker pa sta delavec in delavka tudi potrošnika kapitalistične proizvodnje, kapital določa tudi, kaj bosta kupila in kdaj.

Sočasno s tovrstnim podrejanjem je v sodobnih kapitalističnih družbah prišlo do individualizacije, kar je posameznika na trgu delovne sile naredilo izoliranega in odvisnega od samega sebe vključno z vsemi tveganji, možnostmi in protislovji. Proces, ki se je pričel ob razmeroma visokem materialnem standardu in v času visoke socialne varnosti, v obdobju po koncu druge svetovne vojne, je značilen tudi za današnjega »svobodnega meznega delavca«, sovpada pa tudi z rastjo dolgotrajne brezposelnosti in z večanjem števila tistih, ki so trajno izključeni iz trga dela. »Osvoboditev« posameznika oz. začetek konca razrednih družb, ki je povzročila tudi individualizacijo družbenih neenakosti, je »osvobojenega« posameznika postavila v položaj, v katerem je sam eksistenčno odvisen od trga dela, saj vezanost ljudi na družbene razrede stopi v ozadje, pri čemer pa se razlike v hierarhiji dohodkov in temeljna določila meznega dela niso spremenila (Beck 2009, 108–11).

Po Kovačiču (2010, 79) je delavstvo v razmerah postfordističnega družbeno-ekonomskega sistema podvrženo dvema okoliščinama, in sicer »na eni strani priložnostim za osebno zadovoljujočo fleksibilnost, na drugi strani pa eroziji socialne varnosti, krepitvi nadzovanja in samonadzovanja, kolonizaciji sebstva in psihičnih zmožnosti za heteronomne namene ter, ne nazadnje, poglobljanju razrednih neenakosti« (*ibid.*). Prav način organiziranja gospodarske dejavnosti na način, ki eksternalizira poslovna tveganja na račun kapitalsko šibkejših členov, medtem ko se presežna vrednost preko mehanizmov neenake menjave nadalje akumulira v rokah kapitalsko močnejših enot, je ključna menedžerska inovacija, ki se odvija v obdobju postfordizma. Ta dva procesa »se odvijata na vseh ravneh gospodarstva, od med-regijskih razmerij v svetovnem sistemu, preko razmerij med korporacijami in podizvajalci, pa vse do odnosov med neposrednimi naročniki dela in posameznimi delavci« (*ibid.*). Kapitalistični razred je z neoliberalnimi ukrepi odpravil odgovornost za socialno skrb in družbeno kohezijo ter postavil dobiček za legitimacijski element njihovega dela, kar pomeni, da je legitimacijski element dela kapitalistov postal izkoriščanje samo (Močnik 2010, 178). Če odmislimo problem zadostne agregirane kupne moči, so množice ljudi z vidika akumulacije kapitala postale odvečne. Glavni izziv gospodarske elite je postalo nadzorovanje ljudi, vključno z njihovim prostim časom. Neoporečno dejstvo je, da se je kapitalistični ekonomski sistem odtujil od potreb večine človeštva, kot še nikoli v zgodovini (Kovačič 2010, 80). Izpostavljene pomanjkljivosti, ki predstavljajo sam temelj liberalne kapitalistične ureditve, imajo neposredne negativne posledice na vse družbene podsisteme, še posebej na trg dela. Posledice tega najbolj občutijo posamezniki, ki so na trgu večinoma prepuščeni samemu sebi. Ob tem so določene skupine ljudi prizadete veliko bolj kot druge. Fyfe (v Rus 2009, 20) ponudi rešitev za določene anomalije, ki jih povzroča trenutni ekonomski sistem, v krepitvi tretjega sektorja, ki zagotavlja vrednote, kot so enakost, solidarnost in socialna integracija, pri čemer pa ne gre za redistribucijo nekaterih funkcij države blaginje, ampak za spremembo v odnosih med državo blaginje, politiko in civilno družbo. Na ta način bi se tretji sektor demarginaliziral, ekonomija pa bi se razbremenila političnih posegov, ki odstranjujejo socialno nezaželene pojave na trgu.

Preden pokažem, v kolikšni meri lahko tretji sektor pomaga pri odpravi negativnih posledic trenutne ekonomske ureditve, bom identificiral ključne probleme, ki jih povzroča trenutna gospodarska ureditev ter njihove posledice na posameznika in družbo.

2.1 Brezposelnost

Po Ignjatoviću (2002, 7–13) so visoke stopnje brezposelnosti, ki smo jim priča v praktično vseh državah po svetu, realnost, na katero se bo svet moral navaditi, saj se je izkazalo, da je koncept polne zaposlenosti, na katerega so se države navadile, predvsem v povojnem obdobju, zgolj kratkoročen pojav, ki je mogoč le v posebnih okoliščinah (kot npr. povojna ekonomija), v katerih se ustvarja visoka, vendar kratkoročna gospodarska rast. Koncept polne zaposlenosti namreč zahteva takšen gospodarski razvoj, ki ustvarja delovna mesta, ki pa v času recesij ni mogoč. Nadalje je zaskrbljujoče dejstvo, ki se pokaže ob zgodovinskem pregledu rasti brezposelnosti, kjer se jasno vidi, da se ob vsakem ciklu (recesija - konjunktura) ciklično zviša tudi naravna in dejanska stopnja brezposelnosti. Po Senjurju in Kejžarjevi (2010, 9–11, 21) je naravna stopnja brezposelnosti definirana kot dolgoročna (povprečna) stopnja brezposelnosti oz. kot stopnja brezposelnosti, pri kateri ta nima vpliva na inflacijo. Za Slovenijo naj bi ta znašala od 4,5 do 5,1 %, izračunana pa je na podlagi podatkov med letoma 1997 in 2004. Po Ignjatoviću (2002, 7–13) so za višje stopnje brezposelnosti krive tako tehnološke in demografske spremembe kot tudi pasivna politika zaposlovanja, ki je brezposelnim nudila predvsem materialno dohodkovno podporo. Dolgoročni trend padanja zaposlenosti ob hkratnem večanju produktivnosti kaže, »da lahko svetovno gospodarstvo proizvaja vse več blaga in storitev ob zaposlovanju vse manjšega odstotka razpoložljive delovne sile« (Rifkin 2007, 71).

Graf 2.1: Brezposelnost v Sloveniji (2000-2012)

Vir: Eurostat.

Že enostaven pogled stopenj brezposelnosti skozi zgodovino pokaže, da večanje števila brezposelnih ni le kratkoročen pojav, ki bi ga sile na trgu dela odpravile same. Ob tem Rifkin (2007, 61–4, 278) opozarja, da če je prva avtomatizacija industrije odstranila nižje plačane, tovarniške delavce, je druga avtomatizacija (informacijska in tehnološka revolucija) prizadela srednji sloj. Če gremo še korak dlje, lahko napovemo, da se je industrijska tehnologija, ki je zamenjala fizično delo, razvila do točke, kjer napoveduje celo »zamenjavo človeškega uma in nadomestitev ljudi z mislečimi stroji v celotnem spektru gospodarskih dejavnosti« (Rifkin 2007, 61–4, 278).

Zaradi pomanjkanja delovnih mest in posledično (neprostovoljne) brezposelnosti prihajajo vedno bolj v ospredje problemi, ki so povezani z izgubo službe. Izguba delovnega mesta nima zgolj finančnih posledic in s tem povezani padec življenjskega standarda, temveč tudi posledice za posameznikovo družabno življenje, njegovo psihično stanje ter celo za njegovo fizično stanje. Najbolj neposreden psihološki učinek pri osebah, ki so izgubile službo, je nespečnost, zaskrbljenost, razdražljivost in tudi sovraštvo do drugih (Žorga in Poljšak - Škraban 2007, 21–3). Nezaposlenost nadalje onemogoča zadovoljevanje latentnih psiholoških in socialnih potreb posameznika (potreba po strukturi časa, po širših socialnih stikih, po delovanju v skupinskih aktivnostih ter po družbenem statusu). Simptomi, ki so velikokrat tudi neopazni, se lahko stopnjujejo in pripeljejo celo do psihosomatskih bolezni, kot so npr. razjeda na želodcu, težave v delovanju srca in spremembe na koži. Nemalo je tudi primerov, ko se stiska nezaposlenih konča s samomorom. Potrebno je tudi poudariti, da je dojemanje brezposelnosti pogojeno tudi z drugimi dejavniki, kot so npr. starost, spol, izobrazba ter socialno in družbeno ozadje posameznika, saj vse to vpliva na način dojemanja brezposelnosti, in v kolikšni meri se ta doživlja kot stres (*ibid.*). Rifkin (2007, 73) poda posledice brezposelnosti na družbenem nivoju in poveže strah pred naraščajočo brezposelnostjo s socialnimi nemiri in nastajanjem neofašističnih političnih gibanj ter tudi uspeh skrajno desničarskih strank na volitvah v Nemčiji, Italiji in Rusiji.

Že tako pereč problem podžiga tudi ugotovitev, da brezposelnost ni enakomerno porazdeljena med prebivalstvom, ampak prizadene določene družbene skupine veliko bolj kot druge. Po Becku (2009, 135–6) nosijo največje tveganje, da postanejo in ostanejo brezposelni, prav skupine, ki so po poklicnem položaju že tako zapostavljene. To so predvsem osebe z minimalno izobrazbo ali brez nje, ženske, zaposlene matere, starejši zaposleni ali tujci, osebe z zdravstvenimi motnjami in mladi iskalci zaposlitve. Klemenčič in Dekleva (2007, 33–4) opišeta trg dela kot segmentiran in sestavljen iz treh skupin, ki zajemajo: 10–20 % t. i.

zmagovalcev, kar 60–80 % ljudi s prekinjenimi zaposlitvenimi karierami, ki vsebujejo obdobja brezposelnosti, in t. i. zgube, ki predstavljajo 10% delež.

Slovenski trg dela kaže mnoge strukturne probleme, ki niso izginili kljub večletnemu zmanjševanju deleža dolgotrajno brezposelnih in starejših brezposelnih (glej Graf 2.1). Kljub spremembam na trgu dela je ostal velik delež starejših brezposelnih in brezposelnih s 1. stopnjo izobrazbe. Problem predstavljajo tudi regionalne razlike na trgu dela in strukturne vrzeli glede na spol ter plačne razlike znotraj enakih stopenj izobrazbe. Probleme z iskanjem svoje (prve) zaposlitve imajo mladi, saj je čedalje več tistih z visoko izobrazbo. Doba iskanja zaposlitve diplomanta s 7. stopnjo je bila v prvem četrtletju leta 2009 okoli 10 mesecev (Drobnič 2009, 60–1). ILO (2012a, 33) opozarja, da bo visok nivo brezposelnosti med mladimi pustil dolgoročne negativne posledice na trgu dela. Ne le da se mladi v času krize borijo z brezposelnostjo in vsemi tegobami, ki ji ta prinaša s seboj, računati morajo tudi na dolgoročne učinke, ki se bodo kazali predvsem v bodočih nižjih plačah, ko bodo končno dobili zaposlitev, kot tudi v povečanem nezaupanju v politični in ekonomski sistem. Ignjatović (2010, 152) za nadaljnjo segmentacijo trga dela krivi tudi pogodbe za določen čas, ki predstavljajo visok delež zaposlitev mladih in so razlog, da se mladi čedalje bolj srečujejo z negativnimi posledicami fleksibilizacije, medtem ko starejši zaposleni uživajo razmeroma visoko varnost dela. Bologna (2010, 142) opozarja, da dolgotrajno iskanje prve (redne) zaposlitve (pri čemer so še posebej izpostavljeni višje izobraženi mladi) močno ovira mlade pri osamosvajanju in ustvarjanju svoje družine, ženskam pa še dodatno oteži odločitve za materinstvo.

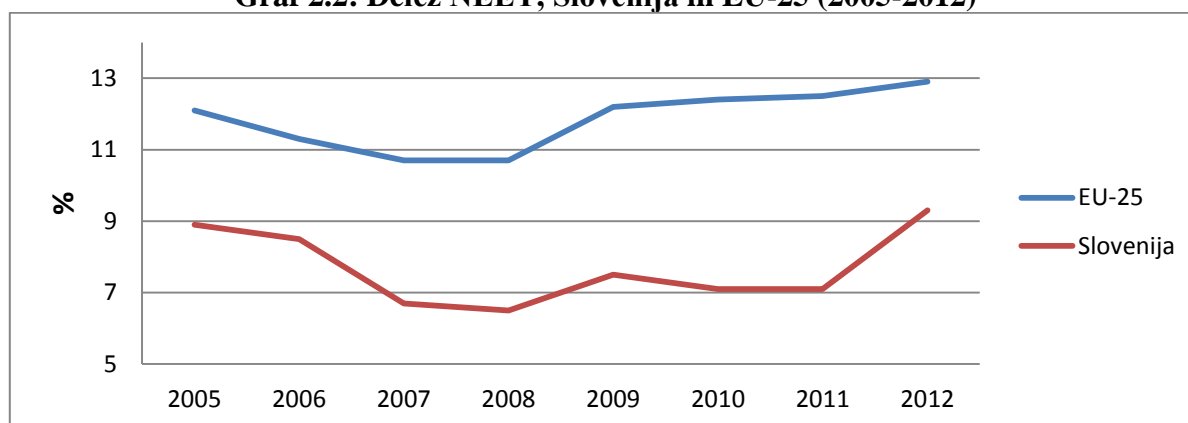
Nadaljnji indikator strukturnih problemov trga dela in tudi družbene povezanosti je tudi stopnja dolgotrajne brezposelnosti, ki je v primerjavi z drugimi državami Evropske unije (EU) še vedno nižja, vendar se v zadnjem obdobju (2008–2011) močno povečuje in približuje povprečju EU. Poseben problem predstavlja tudi zelo dolgotrajna brezposelnost, v katero so zajete osebe, ki so brezposelne 2 leti ali več. Z daljšim trajanjem brezposelnosti se tudi zmanjšuje človeški kapital in zaposljivost posameznika, kar pomeni, da bo brezposelnost v prihodnje težko znižati brez bistvene okrepitve programov aktivne politike zaposlovanja (UMAR 2012, 168).

Čeprav je po podatkih ZRSZ opažen močan padec dolgotrajno brezposelnih med letoma 2008 in 2009 (glej Graf 2.1), se je število dolgotrajno brezposelnih nominalno zmanjšalo le za slabih tisoč oseb (od 32.334 v letu 2008 na 31.487 v letu 2009), na kar je sledilo povečanje

dolgotrajno brezposelnih na kar 42.750 v letu 2010, na 50.174 v letu 2011, leta 2012 pa je bilo takšnih oseb že 55.157.²

Resen problem, na katerega so raziskovalci nedavno postali pozorni, je delež mladih (med 15. in 24. letom), ki, ne glede na doseženo izobrazbo, niti niso vključeni v izobraževanje niti niso zaposleni.³ Obseg in resnost tega problema se kaže tudi v samem strošku, ki ga ima država zaradi tega pojava. Za Slovenijo je ta strošek znašal v letu 2008 kar 0,9 % BDP. Da pa to ni zgolj ekonomski, ampak socialni problem, postane jasno, ko prepoznamo dejavnike tveganja, ki povečujejo verjetnost, da bo mlada oseba postala del te skupine. Večja verjetnost je, da bodo del te skupine postale osebe z migracijskim ozadjem, z nizko izobrazbo, osebe z eno od oblik invalidnosti, osebe, ki živijo v odmaknjenih območij, mladi z nizkimi družinskimi prihodki, družine, kjer so starši ostali brez zaposlitve, kjer imajo starši nizko stopnjo izobrazbe, in mladi, kjer sta starša ločena (Eurofund 2012, 1–5).

Graf 2.2: Delež NEET, Slovenija in EU-25 (2005-2012)

Vir: Eurostat.

Galimberti (2009, 22–4) ugotavlja, da položaj mladih v današnjih razmerah ni zavidljiv, saj si morajo ustvarjati življenje v pogojih, pri katerih prihodnost ne obstaja kot obljuba, ampak kot grožnja, kjer ni več optimizma in kjer znanost, utopije in revolucije niso držale obljube. Prihodnost brez perspektive povzroči, da se želje posameznika ustavijo v »absolutni sedanjosti«, posledično pa mlad človek ne preide več naravno iz narcisoidnega libida (ki zadeva sebe) v objektivni libido (ki zadeva druge in svet). V takšnih okoliščinah ostanejo tudi starši brez avtoritete, prehod iz mladostne dobe z raziskovanjem svojih zmožnosti, s preizkušanjem mej družbe in na koncu s simboličnim ubojem avtoritete (očeta) se potemtakem ne more zgoditi v družini, ampak se dogaja na ulici, kjer mladi vidijo svojega

² Podana so letna povprečja za več kot leto dni brezposelnih oseb; lastni izračun.

³ T. i. skupina NEET (angl.: *not in employment, education or training*).

Ojdipa v policiji, ko ob različnih prilikah netijo nasilje. »Onesnaženje vseh vrst, socialne razlike, gospodarske katastrofe, pojav novih bolezni, izbruhi nasilja, oblike nestrpnosti, ukoreninjanje egoizma in vojne kot nekaj običajnega so prihodnost pahnili iz skrajne pozitivnosti judovsko-krščanske tradicije v skrajno negativnost obdobja, ki je prepuščeno naključnosti brez smeri in orientacije« (Galimberti 2009, 23).

2.2 Družbena neenakost in revščina

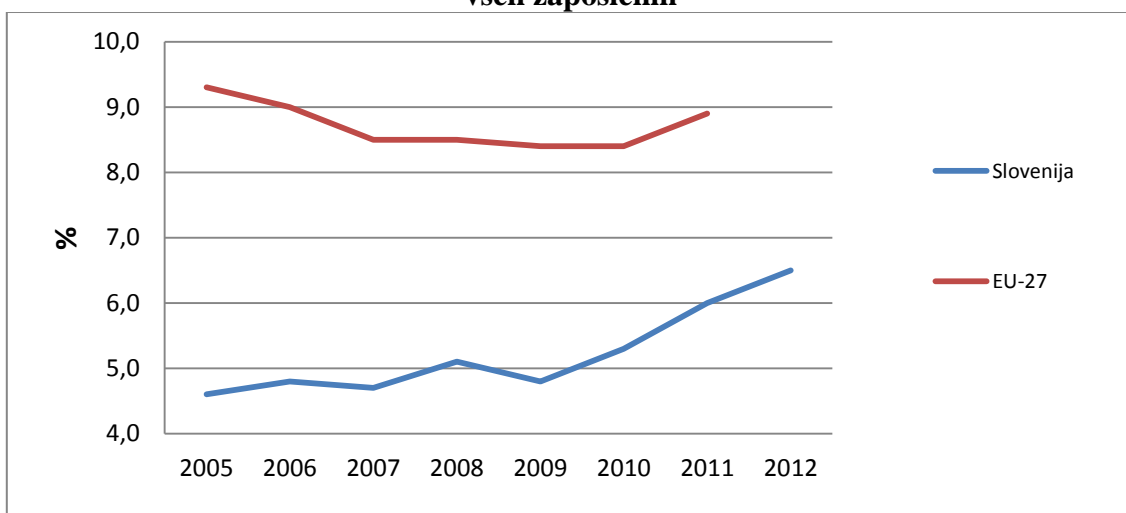
Z globalnega vidika gledano je razlika med bogatimi in revnimi posamezniki več kot očitna, saj je po podatkih Svetovne banke (v Bauman 2011, 49) najbogatejših 5 odstotkov ljudi pridobilo celo tretjino celotnega svetovnega dohodka, kar je toliko, kot ga dobi 80 odstotkov najrevnejših. Ta trend se najverjetneje še povečuje. Podobno oceno podajo tudi Združeni narodi (ZN) (v Bauman 2011, 50), ki ocenjujejo, da imajo največjo korist od gospodarske rasti prav najbogatejše države. 2,8 milijard ljudi, ki živi od manj kot 2 dolarjev na dan, pa ne bo nikoli mogla doseči nivoja potrošne bogatih držav (*ibid.*). Po Firebaughu (v Bauman 2011, 49) naj bi se trend povečevanja razlik med regijami, državami sicer ustavljal, vendar pa ga nadomešča trend povečevanja razlik in neenakosti znotraj držav. Podoben trend opazi tudi Giraud (2006, 7–10), ki ugotavlja, da je bilo bogastvo in s tem povezan življenjski standard v 18. stoletju porazdeljeno vsaj v povprečju enako, in sicer med Evropo, Indijo in Kitajsko. Leta 1990 pa je bila razlika med industrializiranimi državami že več kot očitna, saj je bila raven življenjskega standarda med Evropo in ostalim svetom kar za 8-krat višja. Razlika med Združenimi državami Amerike (ZDA) in Indijo je bila kar 20 : 1, med Kitajsko in Japonsko pa 1 : 9. V času po drugi svetovni vojni naj bi se neenakost znotraj držav zmanjševala, kar je bila posledica avtocentrične socialdemokratske gospodarske rasti in možnosti širokega dostopa do splošnih dobrin. To dvojno gibanje neenakosti (povečevanje neenakosti med državami in manjšanje neenakosti znotraj držav) se konča v sedemdesetih letih 20. stoletja, ko so nekatere države tretjega sveta (Južna Koreja, Tajvan, Singapur, Kitajska, Indija, vzhodne evropske države in države bivše Sovjetske zveze) začele dohitevati bogatejše države. Neenakost znotraj bogatih držav se je v tem obdobju začela povečevati. Giraud (2006, 9) navaja tudi podatek, da se je v ZDA v obdobju 1986–2006 razlika med 10 % najbolje plačanimi in 10. odstotki najslabše plačanimi zaposlenimi kar potrojila. Ob tem pa kar 17 % zaposlenih s polnim delovnim časom živi pod pragom revščine.

Beck (2009, 42) ugotovi, da je povezava med revščino in bogastvom razredno specifična, vendar sledi obratni logiki. Pričakovali bi, da kjer se kopiči bogastvo, je tudi večje tveganje za njegovo izgubo. Dejansko se bogastvo akumulira v višjih slojih, tveganja pa v nižjih, saj si

bogati lahko kupijo varnost pred tveganji. Tako je tveganje za izgubo zaposlitve bistveno večje za nekvalificiranega delavca kot za visoko kvalificiranega. S tem je tudi močno povezan življenjski standard in tudi zdravje, saj so najnižje plačani delavci najpogosteje najbolj izpostavljeni škodljivim učinkom, ki so povezani z delovnim procesom v industriji. Poleg tega so te populacijske skupine z nizkimi dohodki pogosto naseljene v bližini industrijskih središč in tako dodatno obremenjene s kontaminiranim zrakom, zemljo in vodo. Posamezniki, ki so od svojega dela eksistencialno odvisni, so bolj pripravljeni (prisiljeni) delati v okolju, ki škoduje njihovemu zdravju.

Problem revščine pa ne prizadene le tistih, ki zaradi takšnih ali drugačnih razlogov ne morejo priti na trg dela, vedno več je tudi takšnih, ki kljub zaposlitvi s polnim delovnim časom ne zaslužijo dovolj, da bi lahko revščini ušli. Pojav t. i. zaposlenih revnih⁴ kaže ravno na to, kako se je delo v primerjavi s kapitalom razvrednotilo in kako delodajalci z lovom za konkurenčnostjo prepogosto nižajo stroške proizvodnje, in sicer tako z nižanjem pravic zaposlenih kot tudi s plačilom, ki ne odraža vrednosti njihovega dela.

Graf 2.3: Zaposleni pod pragom revščine, Slovenija in EU-27 (2005-2012), kot odstotek vseh zaposlenih

Vir: Eurostat.

ILO (2012b) ocenjuje, da bo globalno, in sicer zaradi gospodarske krize, ki je povzročila tudi krizo delovnih mest, vedno več ljudi padlo pod prag revščine.⁵ Po njihovih realnih ocenah lahko naraste število zaposlenih revnih na 1,4 milijarde, kar je 45 odstotkov vseh zaposlenih na svetu. Po podatkih Eurostata je tudi v Sloveniji opazen močan porast tega problema v

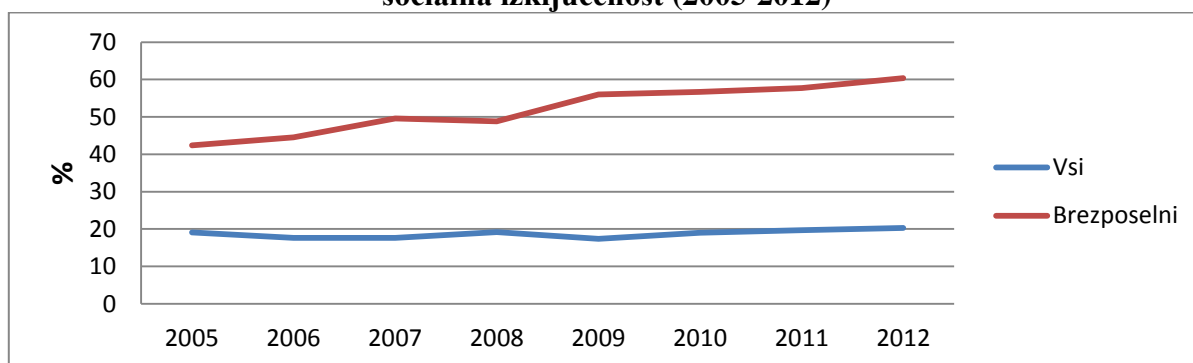
⁴ Angl.: *working poor*.

⁵ Globalno gledano je prag revščine 2 dolarja na dan na osebo, kar pa ni nujno najboljša ocena, saj se ta meja tudi po najrevnejših regijah razlikuje.

obdobju krize (glej Graf 2.3). V primerjavi z EU je Slovenija še vedno na boljšem od povprečja, vendar je zaskrbljujoče, da stopnja zaposlenih revnih v EU konstantno pada, medtem ko je v Sloveniji opažen ravno nasproten trend. Padeč stopnje zaposlenih revnih v prvem letu krize bi lahko pojasnili z dejstvom, da so prve zaposlitve izgubili prav najnižje plačani delavci, ki zaradi tega niso več zajeti v vzorec zaposlenih brezposelnih.

Presenetljivo je, da se je zgodil močan porast zaposlenih revnih prav v obdobju, ko je stopil v veljavo Zakon o minimalni plači (ZMinP),⁶ ki naj bi prav takšne primere zaposlenih revnih odpravljal. V 3. členu Zakona jasno piše, da se mora minimalna plača med drugim prilagajati tudi rasti cen življenjskih potrebščin. Dragoš (2010, 189), ki je primerjal razmerje minimalne plače v relaciji do povprečne plače, je prišel do ugotovitve, da se je to razmerje začelo zmanjševati, in sicer leta 2005, torej v času gospodarske rasti, kar kaže na to, da gospodarska rast ne prinaša koristi vsem, ampak obratno, »več kot je bogastva, bolj bogatijo bogatejši, ki imajo največjo moč, izgubljajo pa tisti, ki imajo najmanj« (*ibid.*). Takšne razmere vodijo do dezintegracije družbe, kar pa lahko prepreči le socialno politična intervencija države. »Tržne ekonomije niso problematične, ker imajo eni več kot drugi, problem je v prevelikem bogastvu bogatih in v revščini tistih, ki nimajo niti za preživetje« (*ibid.*).

Graf 2.4: Delež prebivalstva Slovenije (starejših od 18 let), ki jih ogroža revščina ali socialna izključenost (2005-2012)

Vir: Eurostat.

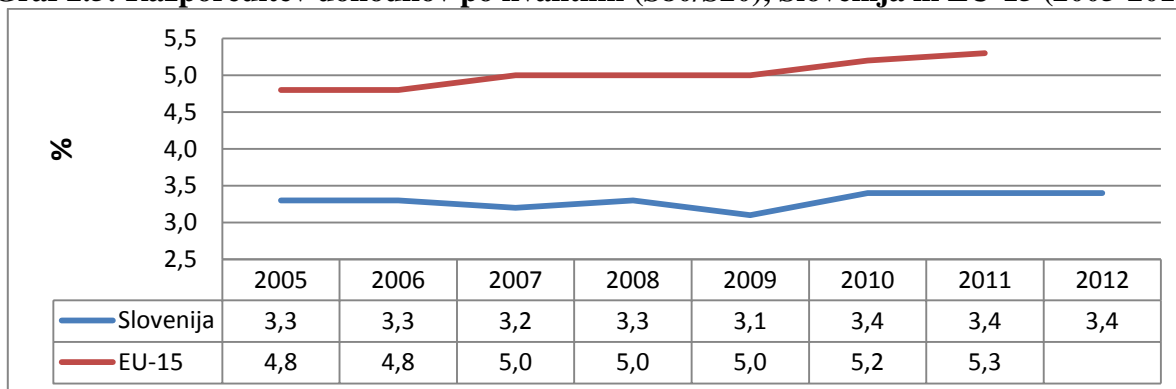
Kenworthyjeva (2008, 14–17) ugotovi, da ima neenakost, naj bo to širša socialna ali pa dohodkovna, negativne vplive na družbo kot celoto, in sicer tako za najnižje kot najvišje sloje prebivalstva. Neenakost lahko med drugim povzroči počasnejšo ekonomsko rast, višjo stopnjo kriminalitete, slabše zdravje, nižjo izobraženost, višjo zadolženost srednjega razreda, neenakomerno porazdeljeno politično moč (v prid bogatejših) ter večjo politično polarizacijo. Različne študije sicer pokažejo različno močno korelacijo med neenakostjo in temi

⁶ Zakon je bil sprejet 11. 2. 2010, v veljavo pa je stopil 23. 2. 2010.

negativnimi pojavi, ni pa dvoma, da ta povezava obstaja. Če izpostavimo stopnjo kriminalitete, ni dvoma, da bo verjetnost, da osebe (predvsem mladi moški) zapadejo v nelegalno početje, višja v družbah, kjer te osebe ne bodo imele možnosti za pošten zaslužek. Tudi povezava med zdravjem in neenakostjo je jasna, saj že samo dejstvo, da ima nekdo nižji standard oz. dohodke kot nekdo v bližini, povzroča stres in negativno vpliva na zdravje. Ta pojav ni povezan z absolutnim dohodkom, ampak z relativnim, kar pomeni, da težave povzročajo same razlike v dohodku znotraj razvitih družb. Empirični dokazi za povezavo med ekonomsko rastjo in neenakostjo so neenotni. Negativna korelacija se je pokazala v določenih študijah za države v razvoju, kar je posledica vplivov neenakosti na izobrazbeno strukturo in politično stabilnost, medtem ko se v študiji, ki je preučevala ZDA, ta povezava ni pokazala.

Wilkinson in Pickettova (2012) nadalje trdita, da gospodarska rast in naraščanje povprečnega dohodka ne vplivata več bistveno na blaginjo bogatih držav. Veliko bolj pomembno je, kako velike so razlike v dohodkih znotraj neke družbe. Neenakost je močno povezana z zdravstvenimi in socialnimi problemi bogatih držav. Bolezni in socialni problemi se v bolj egalitarnih družbah pojavljajo redkeje. Če pa pogledamo povezavo med egalitarnostjo in narodnim dohodkom na prebivalca, se pokaže le šibka povezava, kar pomeni, da je sama neenakost tista, ki bistveno bolj prispeva k temu problemu. Ugotovitve so enake, ko avtorja analizirata podatke znotraj ZDA, in sicer na ravni zveznih držav. Nadaljnje analize avtorjev so pokazale, da je v bolj egalitarnih družbah večje zaupanje med pripadniki družbe, manj je duševnih bolezni, manj je uporabe drog, višja je pričakovana življenjska doba, manjša je umrljivost novorojenčkov, nižji je odstotek debelih (odraslih in otrok). V bolj neenakih državah so pogostejši tudi umori, več je konfliktnih izkušenj otrok, več je zapornikov (na 1.000 oseb). Pri izobraževanju se bolje odrežejo otroci iz enakih družb kot tisti, ki se šolajo v državah, kjer je neenakost višja. Močna povezava obstaja tudi pri socialni mobilnosti, ki je v manj egalitarnih družbah veliko nižja kot v bolj egalitarnih. Zanimiva je tudi ugotovitev, »da se prednosti manjših razlik v dohodkih v bolj egalitarnih državah širijo preko vseh dohodkovnih razredov« (Wilkinson in Peckett 2012, 183). To pomeni, da od bolj enakomerne porazdelitve dohodkov pridobijo vsi pripadniki družbe, od najbogatejšega, do najrevnejšega.

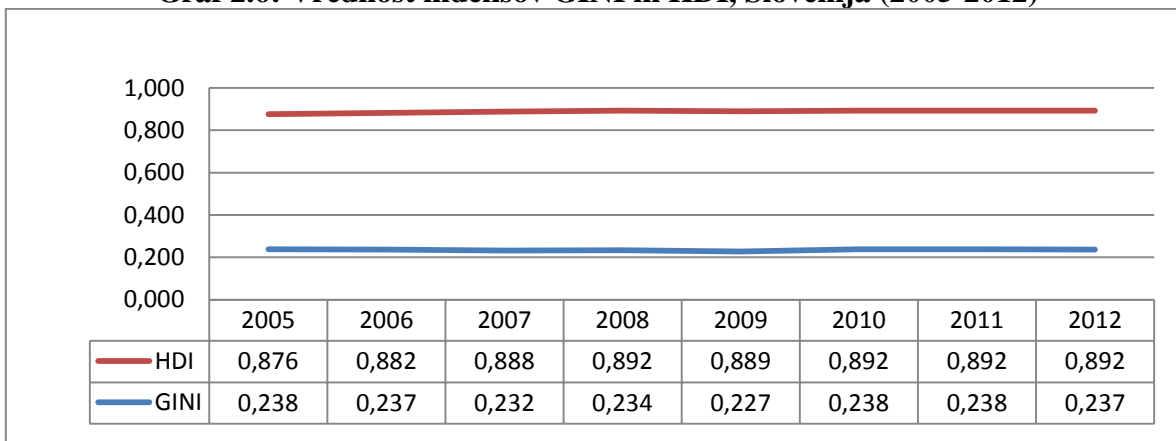
Graf 2.5: Razporeditev dohodkov po kvantilih (S80/S20), Slovenija in EU-15 (2005-2012)

Vir: Eurostat.

Iz grafa je tudi jasno razvidno, kako se dohodkovna neenakost povečuje, še posebej v času gospodarske krize, kar je dejanski indikator za to, da se gospodarska kriza rešuje v škodo tistih, ki imajo manj, in ne na tistih, ki imajo največ, oz. tistih, ki so pred krizo bogateli in nemara krizo celo povzročili. Vsekakor je dohodkovna neenakost pereč problem, ki s seboj prinaša negativne posledice za celotno družbo.

Graf 2.6: Vrednost indeksov GINI in HDI, Slovenija (2005-2012)

Vir: Eurostat, UNDP.

Slovenija se lahko po vseh indikatorjih neenakosti, ki smo jih izpostavili, umešča med bolj enake države. Vendar pa je tudi pri teh številkah opažen nevaren trend. Neenakost, ki jo merimo z GINI, pokaže, da bo Slovenija iz gospodarske krize prišla bolj neenaka, kot pa je vanjo vstopila. Tudi indeks človekovega razvoja (*human development index* – HDI), ki Slovenijo umešča med države z visokim standardom in je v času pred krizo hitro naraščal, je v času krize svojo rast umiril.

2.3 Težave socialne države

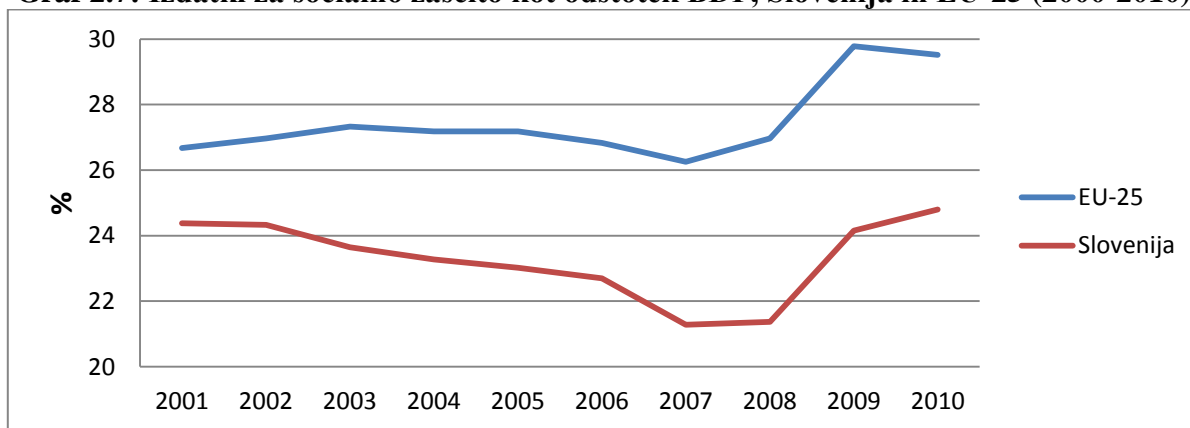
Državo blaginje imenujemo državo, ki uporablja svoje vzvode, da korigira posledice delovanja tržnih sil. To počne z zagotavljanjem minimalnega dohodka posameznikom in družinam, in sicer ne glede na tržno vrednost njihovega dela ali premoženja z manjšanjem nevarnosti, ki jih povzroča trg dela, ter z zagotavljanjem socialnih storitev in dobrin (Kopač 2004, 7). Mehanizem, ki ga za to popravljanje krivic, ki jih povzroča trg dela, država uporablja, je socialna politika, ki posameznikom (državljanom) zagotavlja sistem socialnega zavarovanja, socialne pomoči ter storitev. Socialna politika je tako redistribucijski sistem, ki deluje kot korektor tržnih mehanizmov (Kopač 2004, 8).

Po Ignjatoviću (2002, 7–16) ima moderna država blaginje svoje začetke v povojnem obdobju, torej obdobju (navidezne) polne zaposlenosti, velike gospodarske rasti in rastoče splošne blaginje. Prav ti temelji socialne politike so ob koncu tega obdobja pripeljali do določenih težav. V obdobju polne zaposlenosti je bil na trgu dela prisoten majhen delež delovno sposobnega prebivalstva, poleg tega ta sistem ni predvideval vstopa novih socialnih skupin na trg dela (predvsem povečana delovna aktivnost žensk). Prav tako je bila socialna politika vezana ali na zaposlitev ali pripravo nanjo. Ohranjanje standarda storitev socialne države je tudi močno finančno obremenilo državo in povečalo inflatorni učinek delovanja države blaginje na lastni razvoj. Cena ohranjanja koncepta polne zaposlitve se je izkazala kot previsoka, saj gospodarska rast ni več zadoščala, da bi bila zagotovljena polna zaposlenost, izboljšanje plač, delovnih pogojev in življenjskega standarda. Večina držav si je zastavila cilj zmanjševanja inflacije, kar pa je pomenilo opuščanje koncepta polne zaposlenosti. Naraščanje stopnje brezposelnosti, revščine in socialne izključenosti so glavni indikatorji krize socialne države, ki naznanjajo prehod v družbo tveganja. Krizne razmere so izkoristili zagovorniki nevmešavanja države v gospodarstvo, ki so pozivali k ponovni vzpostavitvi liberalnega kapitalizma. Pod pritiski visokih stroškov socialnih politik so se države začele odločati, da določene socialne storitve privatizirajo, kar pa zaostrejuje pogoje za prejemanje socialne pomoči socialno depriviligiranim skupinam. Po Vehovarju (2010, 216) se je privatizacija v Sloveniji zgodila vsaj pri stanovanjski oskrbi in pri oskrbi starejših. Aktivno politiko zaposlovanja, ki je postala najpomembnejše sredstvo države na področju trga dela in zaposlovanja, pa kljub gospodarski rasti v preteklosti ni spremljala zadostna rast prostih delovnih mest, da bi lahko zaposlili tudi težje zaposljive osebe. Trenutni sistem zavarovanja

za primer brezposelnosti je prestroj in neučinkovit, da bi lahko brezposelne osebe zaščitil pred grožnjo revščine⁷ (kot je razvidno iz Grafa 2.4) (Ignjatović 2010, 147–50).

Dragoš (2010, 186) trdi, da je slovenska socialna država podhranjena, saj ima izdatke za socialno varstvo pod povprečjem EU. Čeprav je v Sloveniji stopnja revščine pod povprečjem EU, to ne sme biti izgovor za manjšanje socialne države, ampak prej spodbuda, da jo še krepimo. Dragoš (*ibid.*) nadalje tudi opozarja na dejstvo, da so v Sloveniji prispevki delodajalcev manjši kot prispevki delojemalcev, kar za druge države EU ni tipično. Delež BDP-ja za socialno zaščito se je od leta 2001 konstanto nižal vse do leta 2008, ko se je trend obrnil, in sicer na celotnem območju EU.

Graf 2.7: Izdatki za socialno zaščito kot odstotek BDP, Slovenija in EU-25 (2000-2010)

Vir: Eurostat.

2.4 Nezadovoljstvo prebivalstva z obstoječim sistemom

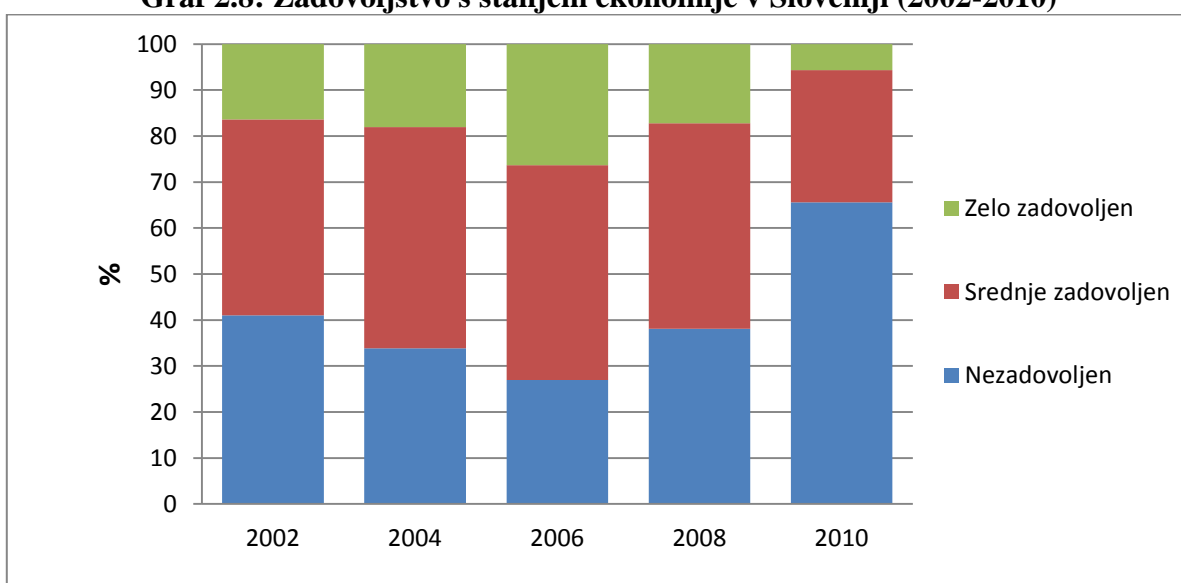
Vedno večje nezadovoljstvo prebivalstva z ekonomskim stanjem v državi se je razširilo v splošno nezadovoljstvo in tudi v izgubo zaupanja prebivalstva v praktično vse podsisteme demokratične družbe. Politika se medtem ukvarja z varčevalnimi ukrepi, ki prepogosto prizadenejo socialno najšibkejše, nekega artikuliranega in konsenzualnega političnega in družbenega diskurza o alternativah neoliberalizmu pa, vsaj v visoki politiki, ni.

Čeprav je čas krize, tudi čas sprememb, so te za enkrat omejene na vsesplošno varčevanje in krčenje socialne države. To seveda ni naključje, saj je ob vsesplošnem nezaupanju v državo neoliberalizem tista ekonomska teorija, ki postavi trg, ki seveda nima obraza in ki ne odgovarja za svoja dejanja, nad vse institucije države in gospodarsko rast nad interes širše

⁷ Denarna socialna pomoč je leta 2006 postala vezana na aktivnostni status posameznika z ukrepom, po katerem mora posameznik nujno sprejeti katerokoli ponujeno delo.

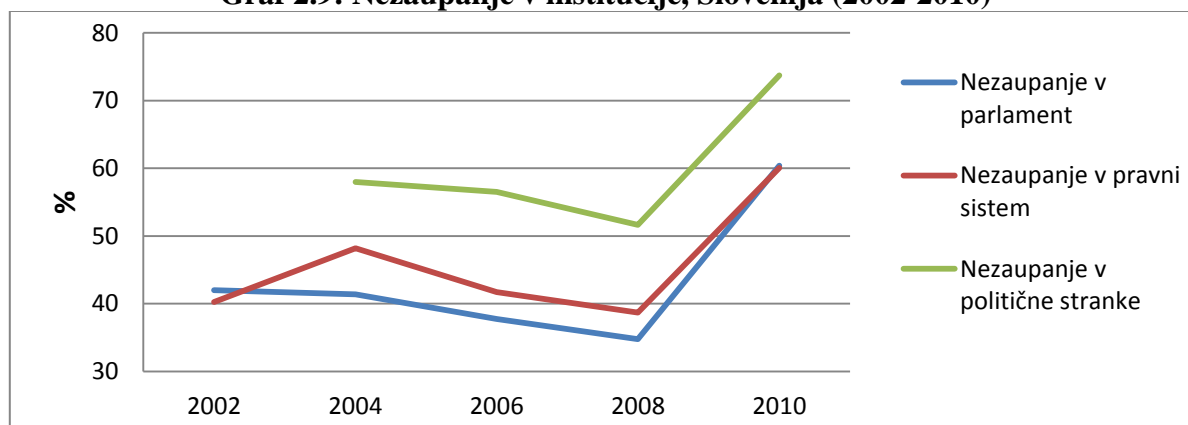
družbe. Vse kaže na to, da se nezadovoljstvo ljudi širi na tiste institucije, ki jih ljudje prepoznajo in ki so jim bližje. »Glavno izhodišče neoliberalnega programa je prepričanje o superiornosti trga na katerokoli drugo obliko regulacije ekonomije s strani države. Vsakršen korenitejši poseg države v ekonomsko politiko naj bi nujno vodil k ekonomsko manj učinkovitem gospodarjenju« (Bugarič 1996, 81). Smo torej v paradoksalni situaciji, ko so na eni strani ljudje nezadovoljni z gospodarstvom, na drugi strani pa ne zaupajo tistim državnim institucijam, ki bi lahko situacijo obrnile. Ob tem se ponuja argument, da če ljudje niso zadovoljni ne s prvim (tržnim) in ne z drugim (državnim) sektorjem, bi krizo in težave ljudi lahko reševal sam tretji sektor.

Graf 2.8: Zadovoljstvo s stanjem ekonomije v Sloveniji (2002-2010)

Vir: ESS.

Graf 2.9: Nezaupanje v institucije, Slovenija (2002-2010)

Vir: ESS.

Kako neoliberalni sistem izkorišča vse vrste kriz za širjenje svoje ideologije, najbolj slikovito prikaže Kleinova (2009, 13–22), ki analizira, kako so države, ki zagovarjajo neoliberalizem, predvsem Združene države Amerike (ZDA), izkoristile naravne nesreče, politične krize in druge vrste izrednih dogodkov za privatizacijo in liberalizacijo gospodarstev držav, ki so pred krizo imele drugačno ekonomsko politiko. Tako je vojna v Iraku, ali državni udar v Čilu s seboj pripeljal »nujne« gospodarske reforme po neoliberalnem vzoru. Celó po hurikanu Katrina, ki je opustošil New Orleans, so v mesecih po uničenju večino javnih šol zamenjali z zasebnimi. V krizi imajo ljudje drugačne probleme, da bi se ukvarjali še z ekonomsko politiko. Globalno gledano sta, po Nahtigalu (1996, 94), za širjenje neoliberalizma krivi (vsaj) dve instituciji, in sicer Svetovna banka ter Mednarodni denarni sklad (MDS), ki sta v takšnem položaju, da lahko »prisilita« države k sprejemu neoliberalnih reform, saj je poročilo teh dveh institucij bistveno za ceno izposoje denarja na mednarodnih trgih. Svetovna banka in MDS nista demokratično izvoljena organa, niti nista politično odgovorna kateri državi, imata pa nedvomno (pre)velik vpliv na politične določevalce v posameznih državah. Po Bugariču (1996, 80) je neoliberalizem postal prevladujoča ekonomska teorija prav zaradi konkretnih nasvetov, kako reformirati ekonomske in politične institucije v tranzicijskih državah. Podcenjevanje intelektualnih in ideoloških premis teh reform je pripeljalo do situacije, ko na političnem prostoru ni mogoče zaslediti resnih alternativ tej ekonomski ideologiji. Celó levica tretje poti⁸, ki se je predstavljala kot alternativa »desnim« politikam prostega trga, ni živela dolgo. Tretja pot sicer ohranja vrednote levice, ampak ne njenih politik. Poleg tega jemlje globalni trg kot izvršeno dejstvo, premalo pa opozarja na socialne in politične posledice ekonomske globalizacije ter podcenjuje vlogo države v boju proti neenakosti (Rus 2009, 34). »Medtem ko je imela stara levica jasno ekonomsko politiko, ki je temeljila na ekonomiji povpraševanja, polni zaposlitvi in močnem intervencionizmu države, se tretja pot od take politike omika, ne da bi izoblikovala jasno alternativo« (Rus 2009, 35).

V Sloveniji trenutno ni aktivne politične stranke, ki bi se jasno zoperstavila širitvi neoliberalnih politik, ki jih povečini vsiljujejo mednarodne finančne institucije in ki ne delujejo v dobrobit večine prebivalstva. Kako so trgi povežili ljudstvo in demokracijo, se najbolj jasno kaže, ko se ob nacionalnih volitvah najpogosteje govori zgolj o odzivih finančnih trgov na izvolitev. Zato tudi ne preseneča ugotovitev Dragoša (2010, 191), ki je z analizo programov sedemnajstih strank, ki so sodelovale na parlamentarnih volitvah leta

⁸ Po Giddensu (v Rus 2009, 29–30) so temeljne vrednote tretje poti enakost, zaščita nemočnih, svoboda v obliki individualne avtonomije, pravice, vezane na odgovornost, avtoriteta, odvisna od demokracije, kozmopolitanski pluralizem ter filozofski konservativizem.

2008, ugotovil, da se je besedna zveza »socialna politika« (v katerikoli obliki) v stotinah strani programskih tekstov strank pojavila zgolj trinajstkrat.

Po Nahtigalu (1996, 102–3) mora alternativa neoliberalni paradigmi vsebovati visokoenergetski pristop delavskega razreda in politično organiziranost civilne družbe (tretjega sektorja). Civilna družba, ki je nosilec najširšega demokratičnega diskurza, je razdrobljena in marginalizirana. Po Bugariču (1996, 89) je razdor civilne družbe posledica neoliberalnih nasvetov, ki izhajajo iz nezaupanja neoliberalcev do »aktivne vloge države pri urejanju ekonomskega življenja« (*ibid.*). Nahtigal (1996, 102) tudi opozarja, da če se alternativa neoliberalizmu ne vzpostavi, bo slovenska družba trajno razdeljena na »dva neprehodna razreda: prvi, ki uživa privilegije, imunitete in izključevalne pravice, ter na večinsko prebivalstvo, ki je iz ekonomskih in demokratičnih procesov izključeno ter se ukvarja predvsem z lastnim preživetjem« (*ibid.*). Tudi Rifkin (2007, 38) nameni tretjemu sektorju oz. civilni družbi posebno mesto v »prihodnji« ekonomski ureditvi, saj ko bo dela v komercialni sferi zaradi tehnološkega napredka zmanjkalo, bodo ljudje, osvobojeni od dela, lahko resnično prispevali k ustvarjanju socialnega kapitala v civilni družbi. Rus (2009, 89–90) pa v okviru (nove) politike tretje poti, ki bi lahko predstavljala alternativo sedanji politiki (levi in desni), nameni poseben prostor civilni družbi, izraženi v nevladnih, neprofitnih in prostovoljnih organizacijah, ki deluje med državo in trgom. Hkrati opozarja, da je civilna družba v postsocialističnih družbah premalo razvita in se zato zateka k neučinkovitim administrativnim ukrepom (torej k državi), ki pa ne morejo ustaviti »vertikalne in horizontalne fragmentacije ekonomskega sistema« (Rus 2009, 90).

2.5 Tretji sektor in socialno podjetništvo kot alternativna rešitev

V prejšnjem poglavju sem identificiral neoliberalno urejen kapitalistični tržni sistem kot vir težav, s katerimi se soočajo družbe, sočasno pa sem ugotovil, da je država kot korektor tržnih sil tudi odpovedala, ali pa se je izkazala celo kot podpornik neoliberalistične doktrine, ki velike dele družbe potiska v čedalje večje, eksistencialne stiske. Iz tega razloga se mi zdi smotrno, da iščem rešitev teh problemov v sektorju, ki ni niti tržni niti državni. Tretji sektor ima potencial, če mu damo pogoje, da se razvija, da postane temelj modernih družb, ki bodo v ospredje postavile osebnostni razvoj in dobrobit ljudi, ki bodo skupaj z drugimi tvorili zdravo, bolj enako, zadovoljno in napredno družbo.

Razprava o prihodnji ureditvi trga in družb bi morala biti v ospredju razprav tudi na nivoju Evropske unije, ki je svojo vizijo Evrope prihodnosti podala v svoji strategiji 2020 (EK 2010)

in po kateri naj bi se evropske družbe razvijale pametno, trajnostno in vključujoče. Gospodarska rast naj bi temeljila na znanju in inovacijah. Trajnostni razvoj naj bi bil spodbujen z bolj konkurenčnim in zelenim gospodarstvom, ki bi gospodarneje izkoriščal vire, ter z vključujočo rastjo, s katero bi gospodarstva delovala v pogojih visoke stopnje zaposlenosti, ki bi omogočala ekonomsko, socialno in teritorialno kohezijo. Čeprav so namere Komisije dobre, pa manjka jasna vizija, kako te cilje uresničiti v gospodarskem okolju, kot ga imamo danes. Menim, da je nujno, da se sočasno razpravlja tudi o širšem pogledu razvoja družbe kot celote in da se jasno poudari, da gospodarske rasti ni dobro dosegati za vsako ceno, saj se ta velikokrat dosega tudi preko krčenja pravic in s trdim delom dobljenega zaslužka. Nujno je potreben širši družbeni konsenz in jasne smernice vključujočega in trajnostnega razvoja družbe v prihodnosti. Kako naj sicer države dvignejo zaposlenost na 75 %, ko pa je v določenih državah članicah brezposelnost tudi že okoli 20 %? Kako naj država prisili podjetja, da zmanjšajo emisije toplogrednih plinov za 20 %, če pa vsaka regulacija podjetij pomeni nižanje konkurenčnosti? Kako naj se dvigne raven terciarno izobraženih na 40 %, če pa države nižajo izdatke za šolstvo, mladi izobraženi pa že danes nimajo služb? Kako naj se število Evropejcev, ki živijo pod mejo revščine, zmanjša za 25 %, če pa so pod to mejo velikokrat celo tisti, ki so polno zaposleni? Ob tem je potrebno poudariti, da postaja zaposlitev za nedoločen čas že privilegij in ne več pravilo, saj narašča število prekarnih zaposlitev in brezposelnost.

Cilji, ki jih postavi Komisija, niso slabi in Komisija pravilno ocenjuje, da je prišel »čas preobrazbe«, vendar pa bi moralo biti v istem dokumentu jasno zapisano, da je ob vsem tem potrebna glasna in široka javna debata o prihodnosti evropske družbe in ekonomije, ki jo Komisija kljub vsemu še vedno opiše kot socialno tržno gospodarstvo. Preobrazbo, ki jo omenja Komisija, bi morali razumeti ne kot razpad trenutnega sistema, ampak kot vzpostavitev novih pravil in akterjev v ekonomiji, pri čemer pa bi moral prav tretji sektor igrati ključno vlogo in bi si moral izboriti enakovreden položaj poleg ali med gospodarstvom in državnim sektorjem. Tudi Rifkin (2007, 427–9) meni, da imamo edinstveno možnost, da s krepitvijo tretjega sektorja, civilne družbe, ki deluje v okvirih socialne ekonomije, ustvarimo milijone delovnih mest, s tem ko zaposlimo tisti del populacije, ki jo je tržni sektor izvrigel. Za razliko od tržnega sektorja se tretji sektor osredotoča na človeške odnose, česar pa stroji ne morejo zamenjati.

V nadaljevanju bom v tekstu prikazal, kakšno vlogo imata tretji sektor in socialno podjetništvo v Sloveniji, EU in po svetu. Najprej pa je potrebno oba pojma jasno definirati.

3 Konceptualizacija tretjega sektorja in socialnega podjetništva

Lorentzen (v Pevcin 2012, 266) navaja, da obstajajo različne sopomenke, s katerimi označujemo tretji sektor, najpogosteje pa se uporabljajo: nepridobitni sektor, volonterski sektor in civilna družba. Čeprav so sopomenke, ima vsako poimenovanje svoje ozadje. Volonterski sektor, poimenovanje, ki se je pojavilo najprej, se je uveljavilo »kot posledica ideološkega boja med različnimi združenji in državo med industrializacijo v devetnajstem stoletju« (*ibid.*). Pojem tretji sektor sega v sedemdeseta leta »kot oznaka za alternativni način zagotavljanja družbene blaginje« (*ibid.*). Pojem civilna družba in volonterski sektor sta se pojavila v osemdesetih: prvi kot oznaka za »novi evolucionizem in potrebo po razvoju avtonomne civilne sfere, ki je neodvisna od državnega aparata« (*ibid.*), drugi kot »sektor z diferenciranim povpraševanjem, kar ga ločuje od državnega (vladnega) in poslovnega (pridobitnega) sektorja« (*ibid.*). Poleg časovne dimenzije igra veliko vlogo pri interpretaciji pojmovanja civilne družbe tudi lokalna dimenzija. Tako se termin nepridobitni sektor bolj intenzivno uporablja v ZDA zaradi velikega in prevladujočega pomena trga, v Veliki Britaniji (VB) pa se bolj uporablja termin volonterski sektor zaradi dolge tradicije prostovoljnega dela. Novejša uporaba pojma civilna družba pa je postala popularna, saj naj bi označevala element zunaj države in element pridobitvenega sektorja za doseganje družbenoekonomskega napredka. Poleg tega je pojem civilna družba tudi bolj elastičen in zato široko uporabljiv (Pevcin 2012, 266–7). V Sloveniji se najpogosteje uporablja termin nevladni sektor, ki poudarja neodvisnost tega sektorja od države (Rakar in drugi 2011, 17). Rek (2009, 18) tudi priznava, da se civilna družba spreminja in je del kulturnega procesa, oblikujejo pa jo pravila večinskih vrednost v družbi. Bistvenega pomena je tako sama spreminjajoča se narava koncepta civilne družbe, zaradi česar je »civilno družbo nemogoče definirati enkrat za vselej; lahko jo le opišemo na podlagi določenih lastnosti socio-kulturnega prostora in časa, v katerem biva« (*ibid.*). Študije, ki preučujejo civilno družbo, so iz teh razlogov prisiljene vzpostavljati delovne definicije civilne družbe, ki pa so pogosto omejujoče in pristranske (Pevcin 2012, 270). Različnim definicijam civilne družbe ali tretjega sektorja pa je enotno vsaj to, da se te najprej definirajo negativno, torej kot tisto, kar niso, gospodarstvo (trg) oz. država (Rek 2009, 22; Rakar in drugi 2011, 17).

Anheier (2004, 26) sicer poudarja, da civilna družba ni sinonim za tretji sektor (niti za neprofitni ali volonterski sektor), vendar pa doda, da se v smislu organizacij, ki delujejo v tem sektorju, ta dva pojma v veliki meri pokrivata. Podobno poskušajo razmejiti tretji sektor od drugih družbenih sfer tudi Kolaričeva in drugi (2002, 18–19), ki razvrstijo sfere po njihovi

»diferenci specifikiki«, zaradi česar so empirični izraz tretjega sektorja,⁹ ki je mešanica treh ostalih sfer, prostovoljne organizacije ali neprofitne organizacije. Iz tega sledi, da so neprofitne organizacije »empirični izraz / empirična konkretizacija sfere civilne družbe« (Kolarič in drugi 2002, 19). To pa pomeni, da so empirični izsledki, ki sicer preučujejo civilno družbo, enako relevantni za preučevanje tretjega sektorja, saj se osredotočajo predvsem na entitete v tej sferi oz. sektorju, ki pa se v veliki meri pokrivajo.

Zaradi sociokulturnih in tudi političnih razlik je nastala tudi razlika pri evropskem in ameriškem dojemljanju termina tretji sektor. Alexandrova (2010, 214) prepozna dve razliki med ameriškimi in evropskimi pristopom pri preučevanju tretjega sektorja. Evropski pristop se bolj kot ameriški osredotoča na pravno prepoznavanje organizacij. Tako v tretji sektor v Evropi spadajo tudi organizacije, ki zadovoljujejo socialne in finančne probleme članov. Bistvena razlika z ameriškimi tretjim sektorjem pa je vračanje denarja, investicij investitorjem. Iz tega razloga se v Evropi v tretji sektor štejejo tudi zadruga, vzajemna društva, društva, fundacije in dobrodelne organizacije.¹⁰ Alexandrova (*ibid.*) v nadaljevanju tudi poudari, da se tretji sektor v Evropi pogosto poimenuje socialna ekonomija in je pogosto postavljen kot nasprotje ali protiutež kapitalistični ekonomiji. Tudi Laville (2011, 5–6) potrди, da je izločitev zadrug in vzajemnih družb iz tretjega sektorja (anglo-saksonske definicije) na podlagi dejstva, da lahko delijo dobiček med člane, v evropskem kontekstu socialne ekonomije neupravičena, saj je delitev dobička zaradi dejstva, da so te organizacije ustanovljene na podobni podlagi kot društva, v vsakem primeru omejena. Poleg tega so zadruga in vzajemna društva ustanovljena z namenom zadovoljitve splošnega ali skupnega interesa in ne za povračilo investicije.

V poročilu na temo socialne ekonomije, ki ga je pripravil CIRIEC (2012, 30) (Mednarodni center za raziskave in informacije o javni, socialni in kooperativni ekonomiji) na zahtevo Evropskega ekonomsko-socialnega odbora, se postavi termin »tretji sektor« kot sopomenka za socialno ekonomijo, saj je tretji sektor, ki se je najprej pojavil v angleško govorečih državah, uporabljen kot sinonim za neprofitni sektor, ki je v veliki meri sestavljen iz društev in fundacij. V Evropi pa se je ta termin uporabljal za imenovanje sektorja, ki je med državnim sektorjem in kapitalističnim sektorjem, zato je bližje konceptu socialne ekonomije. Evropska komisija (EK 2013) sledi tej interpretaciji in socialno ekonomijo označi kot sektor, ki je v veliki meri sestavljen iz nevladnih organizacij. V isti sektor uvrščajo tudi zadruga in vzajemne

⁹ Avtorice sicer to označijo za četrto sfero, saj vključijo v ta družbeni prostor še sfero skupnosti, ki je sestavljena iz neformalnih socialnih mrež: družina, sorodstvo.

¹⁰ Angl.: *charities*.

družbe. Tretji sektor, neprofitni sektor in socialna ekonomija so koncepti, ki se v veliki meri, ampak ne celotno, pokrivajo. V evropskem prostoru se jasno vidi tendenca k uvrščanju tretjega sektorja bližje kapitalističnemu sektorju, nedvomno pa ta sektor ni v tolikšni meri prepoznan kot samostojna entiteta kot v ZDA. Tudi Defourny in Nyssens (2010, 38–9) trdita, da tretji sektor sestavljajo zadruga, društva, vzajemna društva in fundacije, skratka vse organizacije, katerih cilj ni maksimiranje profita za svoje lastnike. Evropska oznaka socialna ekonomija pa odraža način, kako Evropa skozi ekonomsko aktivnost vztraja pri procesu demokratizacije.

Tudi definicija socialnega podjetništva (še) ni dorečena. Perrini in Vurrojeva (2006, 62–3) pa prepoznata v strokovni literaturi dva kroga avtorjev, ki se ukvarjajo z definiranjem socialnega podjetništva. Prva skupina avtorjev vključuje socialno podjetništvo v krog raziskav, povezanih z neprofitnim sektorjem, kjer prepoznajo socialno podjetništvo kot nedavno inovacijo tega sektorja. Socialna podjetja v tem kontekstu predstavljajo racionalni in strateško boljši tretji sektor, pogojen z odzivom na spremembe in izzive spremenjene makroekonomske situacije, ki je povezana z razgradnjo socialne države, s povečanim pritiskom na organizacije, ki delujejo socialno, s povečanjem stroškov socialnih storitev in z zmanjšanjem javnih in zasebnih donacij. Druga skupina avtorjev pa vidi socialno podjetništvo kot novo, neodvisno in skrajno medsektorsko področje raziskovanja. Socialnega podjetnika dojemajo kot inovatorja, ki »aktivno prispeva k socialnim spremembam s kreativnostjo in inovacijsko usmerjenostjo, ki je tipična za klasični podjetniški proces« (Perrini in Vurro 2006, 3). Sama pravna definicija tega termina in njegova sektorska pripadnost pa je ob tem manj pomembna in podrejena cilju socialnih sprememb (*ibid.*).

Tudi Pavel in Štefaničeva (2005, 35), Branco in drugi (2004, 30) ter Slapnik (2010, 14) eksplicitno uvrščajo socialno podjetništvo v tretji sektor, pri čemer pa se pogosteje kot tretji sektor uporablja termin »socialna ekonomija«.

Evropsko poimenovanje tretjega sektorja kot »socialne ekonomije« je termin, ki je zastavljen precej široko, saj ga omejuje le kriterij prepovedi ali omejitve pri deljenju dobička. V »evropski« tretji sektor torej spadajo vse organizacije, ki ali nimajo namena ali ne smejo deliti dobička. Obsega torej klasične organizacije tretjega sektorja (društva, dobrodelne organizacije) in tudi tržno orientirana socialna podjetja (zadruga, invalidske organizacije). Zato menim, da je nujno, da se koncepta, tretji sektor in socialno podjetništvo, v evropskem okolju jemljeta kot celota oz. kot koncepta, ki se dopolnjujeta.

4 Tretji sektor

Najpogosteje se za preučevanje tretjega sektorja uporablja definicija, razvita v sklopu projekta Johna Hopkinsa, ki poda definicijo civilne družbe (JHCSI), utemeljene na petih pogojih, in sicer: »Niz (1) formalnih ali neformalnih organizacij ali strukturiranih odnosov med ljudmi, ki so (2) zasebne (torej niso del aparata države), (3) ne delijo dobičkov, (4) so samoupravne in (5) ustanovljene ter podprte s strani prostovoljstva« (Salamon in Sokolowski, 2004, 66).

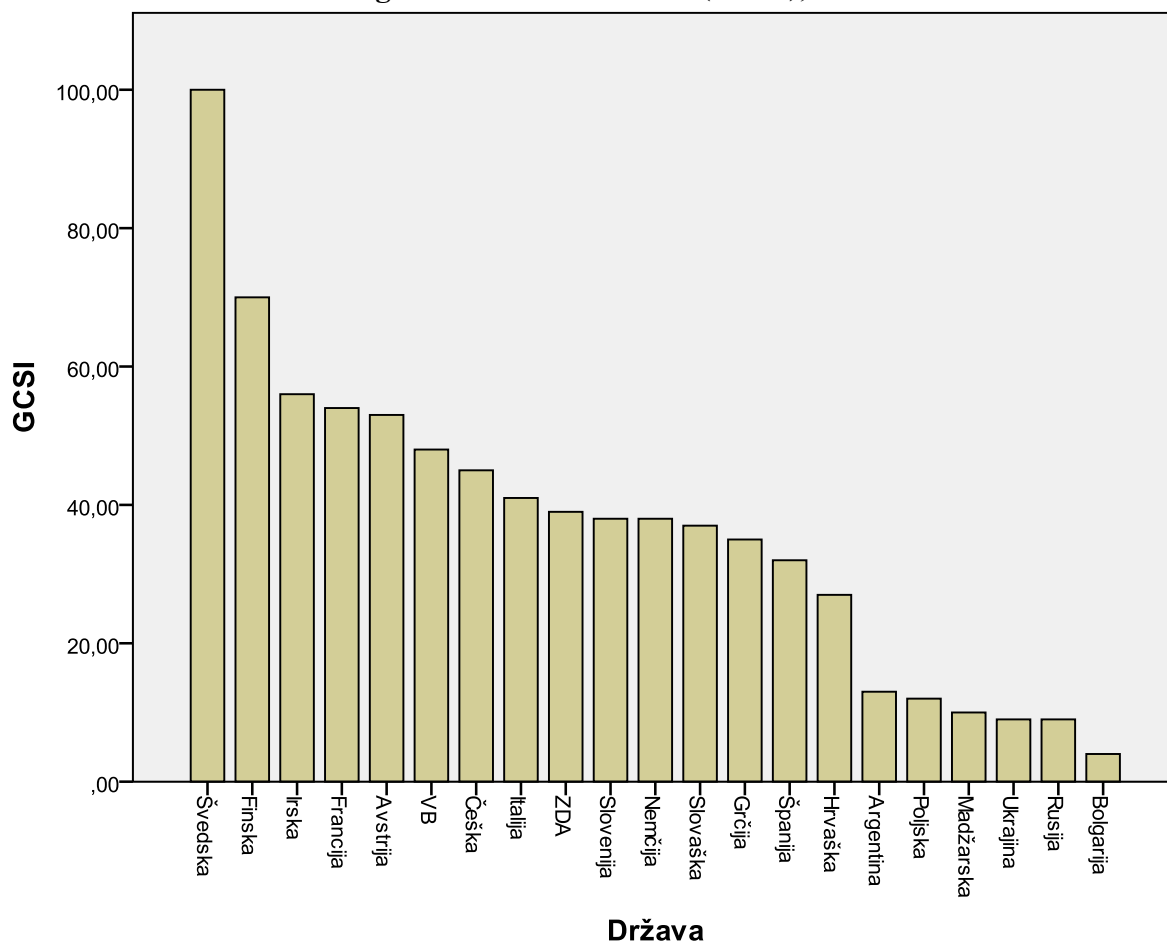
V najnovejši raziskavi, v kateri je sodelovala tudi Slovenija, opravljeni v okviru projekta CIVICUS, je civilna družba definirana kot »prostor zunaj družine, države in trga, ki ga ustvarjajo posamezne in skupne akcije, organizacije in institucije z namenom uveljavljanja skupnih interesov« (Rakar in drugi 2011, 17). Raziskava meri indeks civilne družbe (*Civil Society Index* – CSI), ki se ocenjuje z merjenjem štirih dimenzij, in sicer: državljansko udejstvovanje, raven organizacij, prakticiranje vrednot v organizaciji in zaznavo vpliva organizacij civilne družbe, ki tvorijo t. i. diamant civilne družbe.¹¹ Ti indikatorji so kasneje interpretirani znotraj pete dimenzije, imenovane zunanje okolje (Rakar in drugi 2011, 9). Tipologija civilne družbe se v tem projektu prilagodi nacionalnim razmeram, tako se v Sloveniji kot civilnodružbene organizacije štejejo tudi športna društva, organizacije za starejše (društva upokojencev), gasilska društva, organizacije za zaščito rastlin in živali in tudi zunajparlamentarne stranke (Rakar in drugi 2011, 19–20). Pevcin (2012, 270) pa opozarja, da je ta ocena civilne družbe subjektivna, saj se v študiji zanašajo na subjektivna mnenja strokovnjakov ali deležnikov s tega področja, posledično pa je CSI tudi odraz njihove percepcije civilne družbe v posamezni državi.

Civilna družba pa ni pomembna zgolj znotraj države, ampak ima tudi mednarodno dimenzijo, ki sta jo preučevala Aneheier in Staresova (2002). Študija, v kateri je ocenjena tudi Slovenija, definira globalni indeks civilne družbe (GCSI – *global civil society index*) kot »socialno sfero idej, vrednot, organizacij, mrež in posameznikov, ki se nahajajo prvotno izven institucionalnih okvirjev družine, trga in države ter nad okovi nacionalnih družb, politik in ekonomij« (Anheier in Stares 2002, 243). Indeks je sestavljen iz individualne komponente, ki obsega civilnost, kozmopolitanske vrednote, mnenja in participacijo ter organizacijske komponente, sestavljene iz organizacijske infrastrukture in različnih mrež (*ibid.*), vendar pa se ta študija osredotoča pretežno na organizacije tretjega sektorja, ki delujejo mednarodno, zato je njena primerjalna vrednost omejena.

¹¹ Študija je natančneje predstavljena v poglavju 4.7.

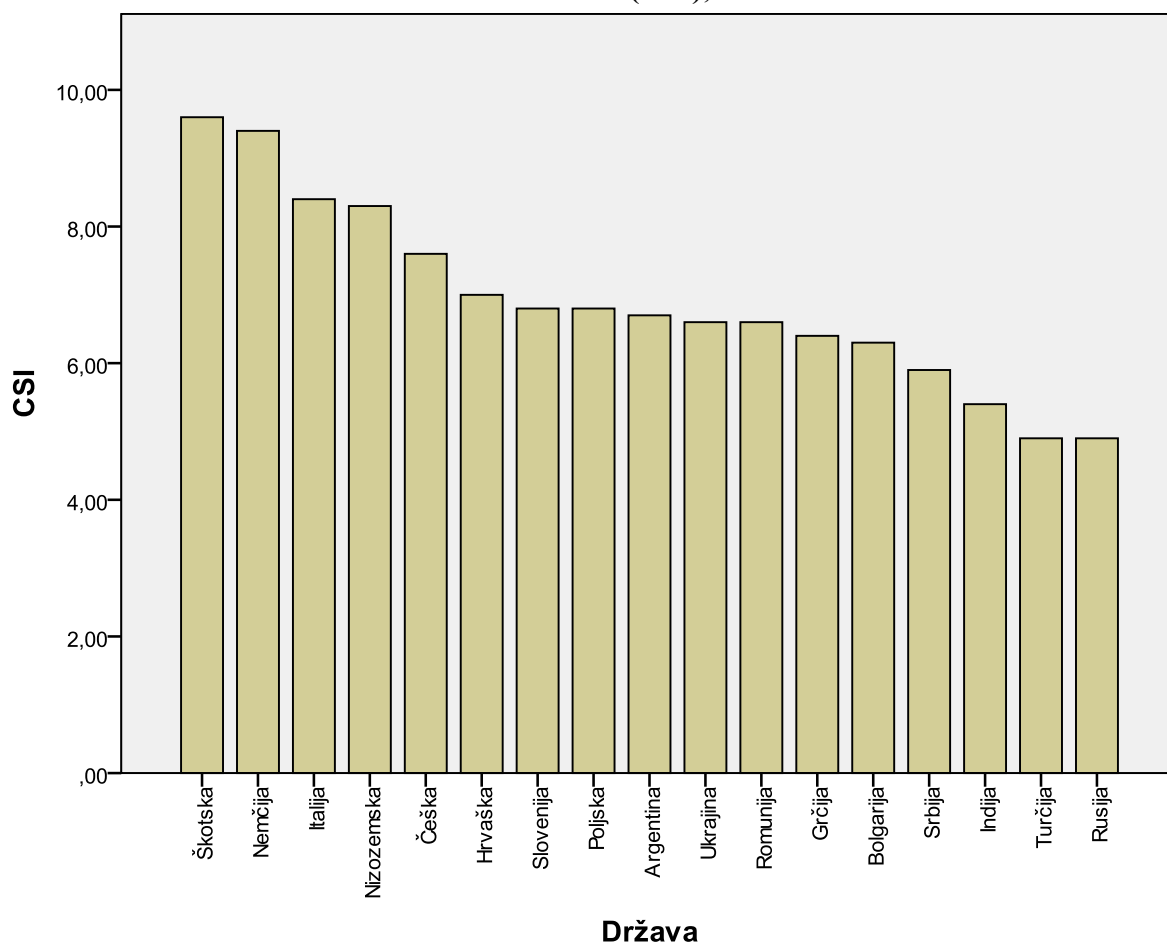
Za primerjalno analizo bom bolj uporabljal študiji CIVICUS (indeks CSI) (v Rakar in drugi 2011) in študijo civilne družbe, ki je nastala v okviru projekta Johna Hopkinsa (indeks JHCSI) (v Salamon in Sokolowski 2004), saj se njihovo težišče nahaja na preučevanju civilne družbe znotraj nacionalnih okvirov in sta zato tudi bolj primerljivi. Rezultati posameznih študij so podani z naslednjimi grafi (glej od Grafa 3.1 do Grafa 3.3).

Graf 4.1: Indeks globalne civilne družbe (GCSI), izbrane države

Vir: Anheier in Stares (2002, 245).

Graf 4.2: Indeks civilne družbe (CSI),¹² ¹³ izbrane države

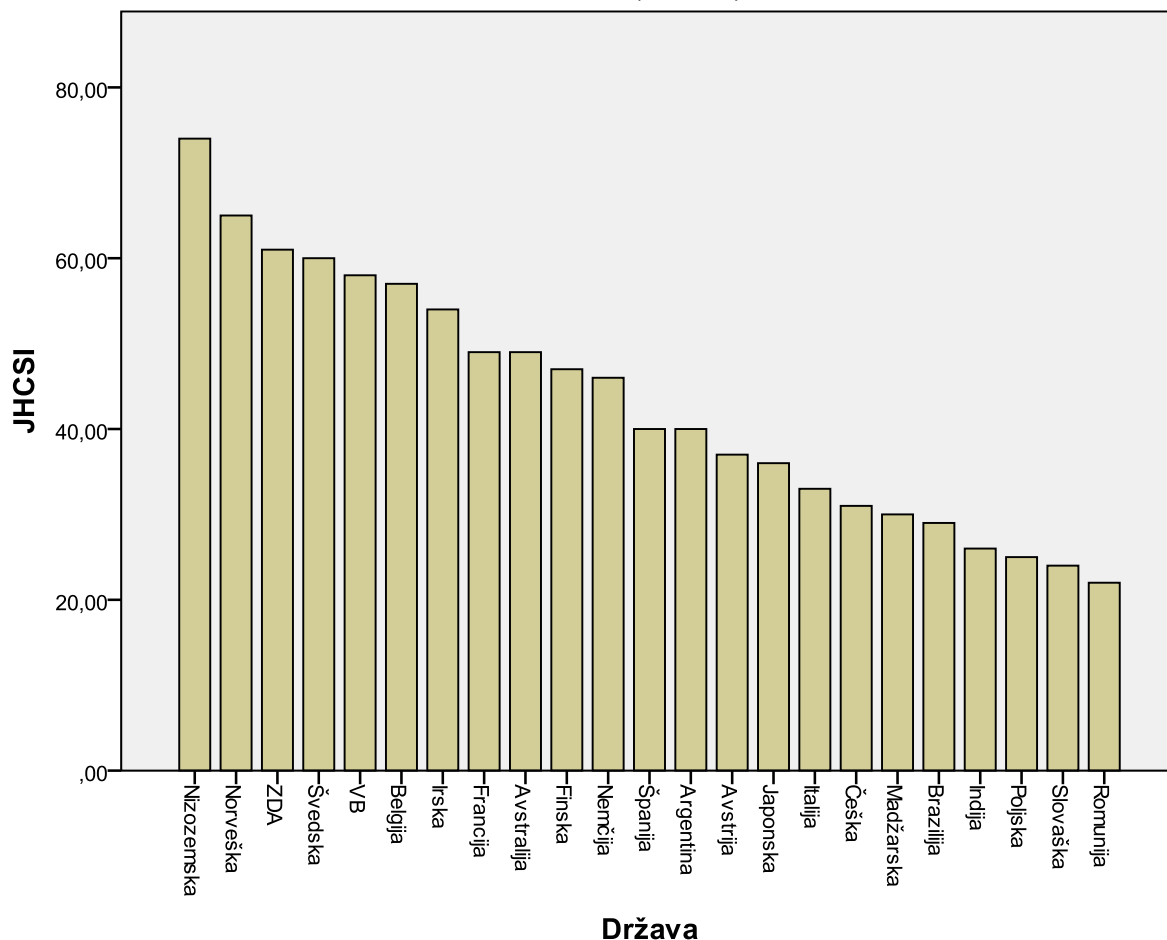

Vir: CIVICUS (2005).

¹² Indeks, ki je sicer podan v obliki diamanta civilne družbe, je tukaj predstavljen kot seštevek posameznih vrednosti diamanta civilne družbe.

¹³ Podani so podatki raziskave iz leta 2005, ki je uporabljala nekoliko drugačno definicijo in metodologijo kot študija, izvedena leta 2011, na katero se nanaša zgornja definicija. V tej študiji so bile spremenljivke, ki so sestavljale diamant civilne družbe, struktura, okolje, vrednost in vpliv. Več o tem v poglavju 4.7.

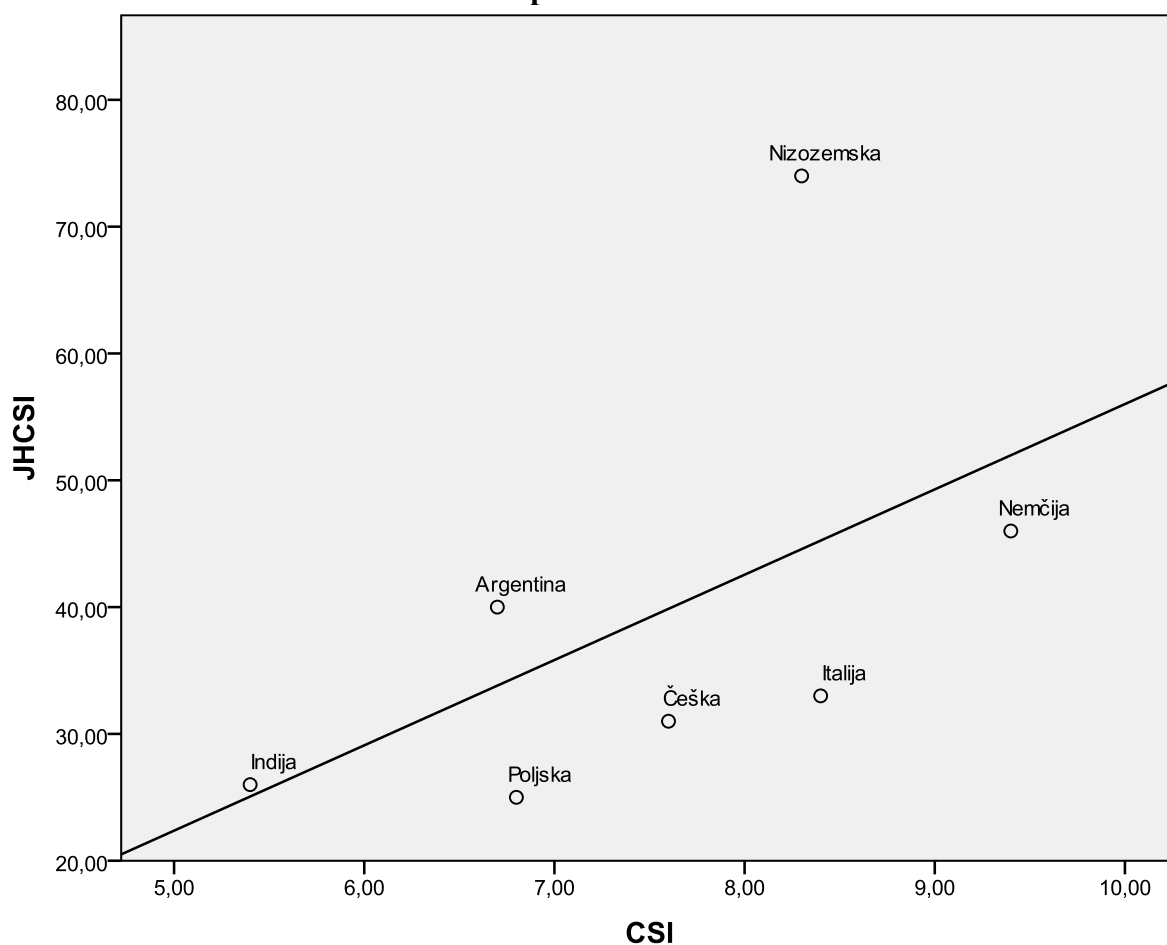
Graf 4.3: Indeks civilne družbe (JHCSI), izbrane države

Vir: Salamon in Sokolowski (2004, 78).

Konceptualne razlike med dojetjem civilne družbe ali tretjega sektorja se pokažejo tudi, če primerjam študijo CIVICUS (CSI) in projekt Johna Hopkina (JHCSI). Glede na to, da obe študiji merita civilno družbo, bi pričakoval, da obstaja med njima močna povezanost, kar pa Pearsonov koeficient korelacije ne pokaže. Vrednost koeficienta (0,525) kaže zgolj na zmerno pozitivno povezanost, kar je empirični izraz različnega pogleda na tretji sektor in civilno družbo v ZDA in Evropi. Zavedam pa se, da vzorec le sedmih držav, ki je študijema skupen, zelo zoži možnost interpretacije in indukcije teh ugotovitev.

Graf 4.4: Korelacija med študijema CIVICUS (CSI) ter Johna Hopkina (JHCSI), za skupne države

Vir: Lasten izračun na podlagi podatkov iz Salomon in Sokolowski (2004, 78); CIVICUS (2005).

4.1 Razvoj in zgodovina tretjega sektorja

Ko skušamo razumeti nastanek in razvoj tretjega sektorja, ne moremo mimo vloge nacionalnih držav in njihovega zgodovinskega razvoja. Evers in Laville (2004, 12–13), Anheier (2009, 35) in Alexandrova (2010, 214) menijo, da je neprofitni (tretji) sektor edinstveno vpet v politični in socialni razvoj vsake države ali regije, oblikujejo pa ga politična kultura in sistem, kulturni in verski dejavniki, sociološki vidiki ter razredna struktura. Evers in Laville (2004, 12–13) dodatno opozarjata na dejstvo, da se je preučevanje tretjega sektorja preveč navezalo na definicijo, ki v ospredje postavlja ameriško dojemanje tretjega sektorja, ki ne upošteva evropskih specifik, po katerih se organizacije tretjega sektorja delijo predvsem po pravnih omejitvah pri distribuciji dobička.

Evers in Laville (2004, 14) sicer vidita nastanek tretjega sektorja v Evropi v smeri povečanja državnih intervencij. Tretji sektor je tako zagotavljal različne javne storitve, ki so privedle tudi do sistemov socialne varnosti v Evropi. Poleg tega se je tretji sektor osredotočal tudi na proizvodnjo različnih storitev in proizvodov (od države do države v različnem obsegu), kar je privedlo do tesne povezanosti tega sektorja s trgom. Kompleksen odnos med državo, trgom in različnimi akterji tretjega sektorja je privedel do širokega in stabilnega sistema socialnih storitev z mešanimi in komplementarnimi pristojnostmi med sektorji. Posledično se v Evropi poudarja intermediarna vloga tretjega sektorja, saj je v mnogih primerih težko potegniti ločnico med institucijami socialne države in organizacijami tretjega sektorja, ki zagotavljajo storitve na področju socialne varnosti. Takšno pozicioniranje tretjega sektorja v Evropi je pripeljalo do tega, da se tretjega sektorja ne dojema kot samostojnega sektorja, ampak kot sfero znotraj trikotnika: trg – država - posameznik (gospodinjstva).

Kljub razlikam v nacionalnih državah Evers in Laville (2004, 25–7) izpostavita znotraj tretjega sektorja tri tipe organizacij, ki so se v takšni ali drugačni obliki razvili v evropskih državah ob koncu 19. stoletja. V prvi vrsti so to *zadruga*, ki so bile tesno povezane s tržnim gospodarstvom, delovale pa so na področjih, na katerih ni bilo velikega zanimanja s strani kapitalistov. Najpogostejše so bile na področju kmetijstva, nudile pa so predvsem pomoč pri mobilizaciji akterjevih lastnih sredstev za njihove lastne aktivnosti, za katere se niso pojavili investitorji. *Društva za vzajemno pomoč* so se ukvarjala predvsem s problemi, povezanimi z delovno nezmožnostjo, boleznimi in starostjo po principu solidarnosti, po katerem so povezali pripadnike enakih poklicev, panog ali krajev v skupine. *Društva*¹⁴ so služila predvsem kot kanal, preko katerega je lahko organizirana množica naslavljala svoje zahteve na državo in na takšen način izvajala pritisk.

4.1.1 Razvoj tretjega sektorja v Sloveniji

Razvoj tretjega sektorja v postsocialističnih državah se močno razlikuje od razvoja tega sektorja v državah z dolgotrajno demokratično tradicijo. Čeprav je bila civilna družba v teh državah zapostavljena, se je vsekakor znala organizirati. Organizirana civilna družba se je povezovala z ljudstvom, s cerkvijo in z družbenimi gibanji, najpogosteje kot organiziran protest proti obstoječim političnim režimom (Rek 2009, 149). Šele v poznih 80. letih, ko so v tedaj socialističnih državah začeli množično sprejemati zakone, ki so omogočali ustanavljanje neprofitnih organizacij, se je tretji sektor začel izredno hitro širiti (Salomon in Anheier 1997, 469–70).

¹⁴ Angl.: *associations*, kar lahko prevajamo tudi kot zveza, združenje, unija.

Černak - Megličeva in Rakarjeva (2009, 239–40) razdelita razvoj tretjega sektorja v Sloveniji na štiri obdobja. V *obdobju državnega socializma* je socialna revolucija ustavila aktivnosti organizacij tretjega sektorja, njegovo vlogo pa je prevzela v celoti država. Država je dovoljevala le eno obliko organizacij tretjega sektorja, in sicer zveze. Značilno za to obdobje je zelo nizko število organizacij tretjega sektorja, veliko nižje kot v obdobju med svetovnima vojnama. *Obdobje samoupravnega socializma* v 70. letih zaznamujeta decentralizacija in zmanjšanje kontrole društvenega delovanja, kar spodbudi ustanavljanje novih, avtonomnejših organizacij »od spodaj navzgor«. Te organizacije pa so še vedno bile zelo omejene pri delovanju, saj jih država ni obravnavala kot enakovrednega partnerja pri javno političnem procesu. *Obdobje novih družbenih gibanj* v 80. letih spodbudi nastajanje različnih organizacij tretjega sektorja, ki so poleg političnih aktivnosti ustanavljale tudi alternativne mreže za proizvodnjo dobrin in storitev. Sprva so ta gibanja delovala kot delovne skupine znotraj drugih organizacij, postopoma pa so postala neodvisna in tako del tretjega sektorja. Gibanja niso nastala »od spodaj navzgor« in so se sčasoma povečini povezala s političnimi strankami ter kasneje z državo. *Obdobje tranzicije* po letu 1990 je odpravilo praktično vse omejitve za organizacije tretjega sektorja in odstranilo monopol države nad izvajanjem socialnih ter drugih storitev. Politične spremembe so tudi spodbudile nastajanje cerkvenih organizacij, ki so do tedaj delovale ilegalno. Število organizacij se je v tem obdobju praktično podvojilo.

4.2 Dejavniki razvoja tretjega sektorja

Nedvomno dejstvo je, da se vpliv in obseg tretjega sektorja povečujeta. Rifkin (2007, 377) razloži večanje tretjega sektorja z vakuumom moči, ki ga povzroča manjšanje vloge tržnega in javnega sektorja. Pevcin (2012, 267–8) navaja, da je ravno promoviranje koncepta vitke države prispevalo k razvoju organizacij civilne družbe. Hkrati je samo merjenje obsega in prispevka civilne družbe težko, saj gre pri tem za dejavnosti, ki jih je težko ovrednotiti in razmejiti od aktivnosti vladnega sektorja ali podjetniške filantropije (Salamon in Sokolowski 2004, 15–17).

Anheier (2009, 13–14) vidi razloge za razvoj ter večanje vpliva neprofitnega sektorja v sedmih dejavnikih. (1) Povečanje ekonomskega pomena tega sektorja na področju socialnega varstva, zdravstva, izobraževanja in kulture ter pojav neprofitnih organizacij, ki so delovale nadlokalno in tudi nadnacionalno tudi v povezavi umikanja države iz storitev države blaginje. (2) Možnost vplivanja na javne politike mimo standardnih strankarskih tokov, in sicer na nacionalnem ter nadnacionalnem nivoju kot posledica konca hladne vojne in favoriziranja politik minimalistične države (v ZDA). (3) Pojav političnih agend, ki povečujejo vlogo

nevladnih organizacij kot del sistema globalnega upravljanja. (4) Drastično znižanje stroškov telekomunikacij in dostopa do interneta, ki je dvignil raven obveščenosti in znižal stroške koordinacije. Znižali so se tudi stroški organiziranja na lokalni, državni in mednarodni ravni. (5) Ugoden ekonomski položaj velikih gospodarstev od konca 40. let prejšnjega stoletja in posledično povečanje števila ljudi, ki živijo v relativnem blagostanju. (6) Sprememba vrednostnega sistema v večini industrijskih držav, ki je postavil posameznikove možnosti in odgovornosti pred odgovornost države. (7) Množična širitev demokracije po celem svetu s svobodo izražanja in združevanja ter okrepitev vladavine prava znotraj držav in mednarodno.

Salamon (1994, 109), glede na pridobivanje pomena in glede na večanje obsega prostovoljskega sektorja na globalnem nivoju, govori o revoluciji društev,¹⁵ saj lahko podvig globalnega tretjega sektorja, ki ga sestavlja široka paleta samoupravnih privatnih organizacij, katerih cilj ni porazdelitev dobička med delničarje ali direktorje, in ki sledi javnim koristim izven formalnega aparata nacionalne države, trajno spremeni odnos med državo in prebivalstvom. Razloge za večanje vpliva in obsega tretjega sektorja vidi Salamon (1994, 115–18) v štirih krizah, in sicer: (1) v krizi moderne države blaginje, ki v moderni dobi ne deluje več; (2) v krizi razvoja, spodbujeni s strani naftnih kriz v 70. letih in recesije v 80., ki so trajno spremenile obete za države v razvoju in spodbudile razprave o drugačnih načinih doseganja ekonomskega razvoja; (3) v globalni okoljski krizi, ki je tudi spodbudila veliko zasebnih iniciativ, saj ukrepi držav in vlad na tem področju niso zadovoljili javnosti; (4) v krizi socializma, saj je dejanska regresija v sredini 70. let pomagala uničiti legitimnost komunističnega sistema, kar se je izrazilo v iskanju novih načinov iskanja zadovoljivih načinov, ki bi zagotovili socialne in ekonomske potrebe. Poleg kriz je k razvoju tretjega sektorja pripomogla tudi komunikacijska revolucija, dostopnost do računalnikov, telefaksov, televizij ter satelitov, kar je bilo pospremljeno z višanjem izobraženosti in pismenosti ter z globalno gospodarsko rastjo v 60. in 70. letih, in posledično revolucija srednjega razreda.

4.3 Razlike v obsegu tretjega sektorja

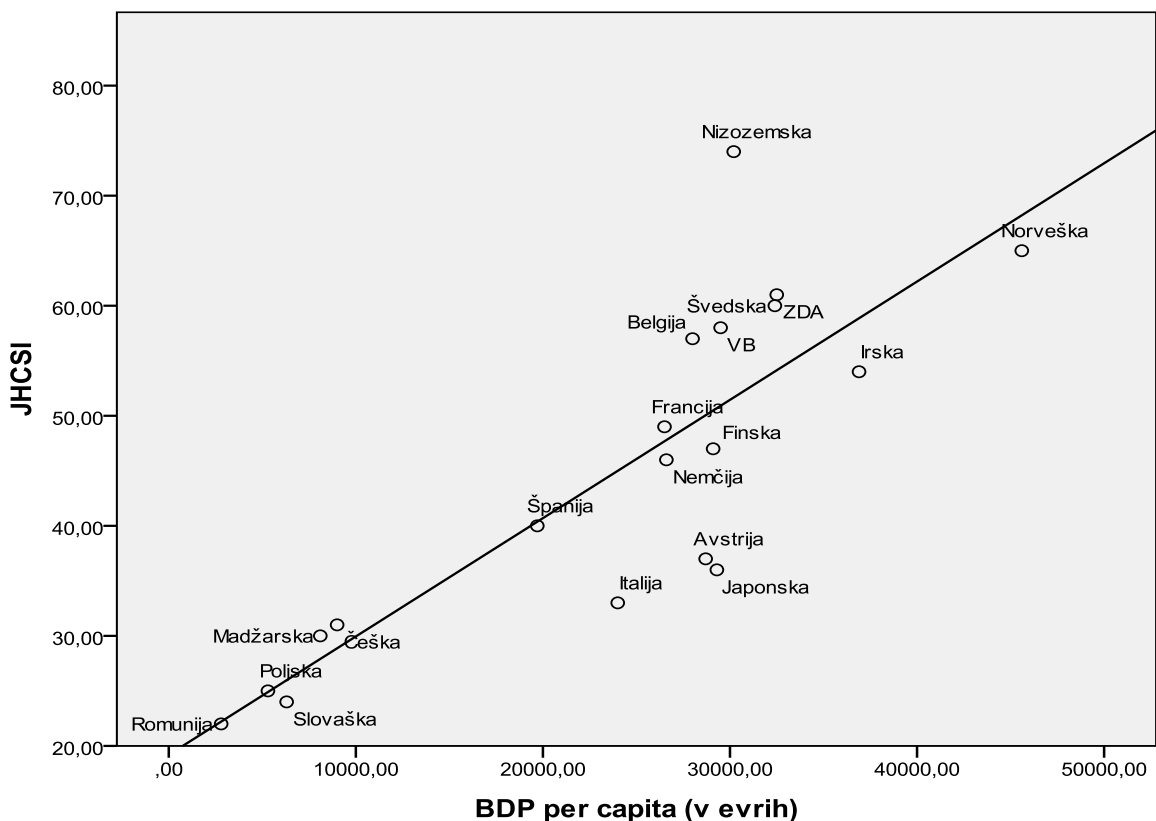
Čeprav obstajajo močne razlike v obsegu in delovanju tretjega sektorja v različnih državah, lahko najdemo nekaj skupnih lastnosti. Na velikost tretjega sektorja po Pevcinu (2009, 41–3) močno vpliva tip socialne države. Tako je neprofitni sektor bolj razvit v državah z liberalnim socialnim režimom, kjer tretji sektor nadomešča manjšo vlogo države na področju državnih intervencij in socialne politike ter korporativističnih socialnih režimov, kjer tretji sektor deluje kot podaljšana roka socialne države. Po drugi strani pa je obseg tretjega sektorja manjši v

¹⁵ Angl.: *associational revolution*.

bivših socialističnih državah, kjer socialdemokratski socialni režim z močnimi državnimi institucijami oži prostor za delovanje organizacij tretjega sektorja. Močna pozitivna povezava obstaja tudi med BDP na prebivalca in obsegom tretjega sektorja, kar pomeni, da je obseg tretjega sektorja povezan s samim ekonomskim razvojem države. Tudi Salamon in Sokolowski (2004, 18) prideta do podobnih ugotovitev. Po njunem je sektor civilne družbe (merjen v odstotkih aktivne populacije, ki jo sektor zaposluje) v razvitih državah kar trikrat večji kot v državah v razvoju ali tranzicijskih državah. To pa ne pomeni, da v teh državah ni institucij, ki bi delovale na področjih, ki jih sicer zasedajo organizacije tretjega sektorja, vendar so te institucije drugačne narave, npr. družinska ali krajevna omrežja, klani (*ibid.*).

Ugotovitve lahko tudi empirično potrdim, saj obstaja močna (linearna) povezava med spremenljivkama tretji sektor (kot ga izmeri JHCSI¹⁶) ter gospodarska razvitostjo družb (merjeno v BDP na osebo), kjer je Pearsonov koeфициent kar 0,835, kar kaže na zelo močno pozitivno povezanost spremenljivk. S tem lahko tudi potrdim, da je tretji sektor bistveno bolj razvit v razvitih družbah.¹⁷

Graf 4.5: Korelacija med JHCSI in DBP na osebo, referenčno leto 2004

Vir: Lasten izračun na podlagi podatkov iz Salamon in Sokolowski (2004, 25); Eurostat.

¹⁶ Definicija je v poglavju 3.1.

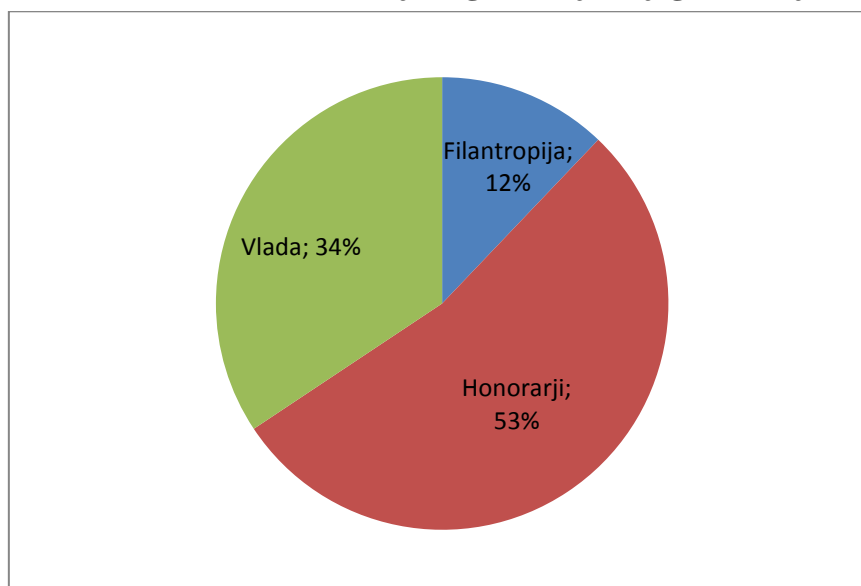
¹⁷ Enako ugotovi tudi Pevcin (2009, 43).

4.4 Načela delovanja in financiranja organizacij tretjega sektorja

Delovanje organizacij tretjega sektorja se jasno razlikuje od delovanja tržnih organizacij ali državnih agencij. Če so državne in tržne organizacije orientirane navzven in ponujajo dobrine in storitve vsem, ki so upravičeni, ali pa lahko plačajo, so neprofitne organizacije orientirane navznoter, na lastne člane, in lahko diskriminirajo pri nudenju svojih dobrin in storitev. Po drugi strani pa so cilji in poslanstva neprofitnih organizacij večinoma slabo definirani, zaradi česar lahko člani in deležniki sodelujejo iz zelo različnih motivov. Vodstvo neprofitnih organizacij je tudi neposredno odgovorno svojemu članstvu, bližina članstva in vodstvenih struktur neprofitnih organizacij je tudi večja kot pri drugih organizacijah, odločanje poteka demokratično, sama organizacijska struktura pa je neformalna (Anheier 2009, 181–2).

Neprofitne organizacije so posebnost tudi pri financiranju svojih dejavnosti. Po Anheierju (2009, 204–5) pridobivajo neprofitne organizacije sredstva iz treh virov, in sicer: (1) plačila javnega sektorja, kamor spadajo subvencije in pogodbe, vladni prispevek za izvajanje določenih programov, zakonsko določeni transferji ter plačila tretjih strani, posredna plačila vlade za storitve; (2) zasebne donacije, ki vključujejo individualne donacije, prispevke posameznikov in prispevke skozi kampanje za zbiranje denarja, donacije fundacij, podjetij in korporacij; (3) zasebni honorarji in plačila (t. i. programski honorarji), ki zajemajo plačila za storitve, članarino, izkupičke od prodaje proizvodov ter investicijske prihodke.

Slika 4.1: Viri financiranja organizacij tretjega sektorja

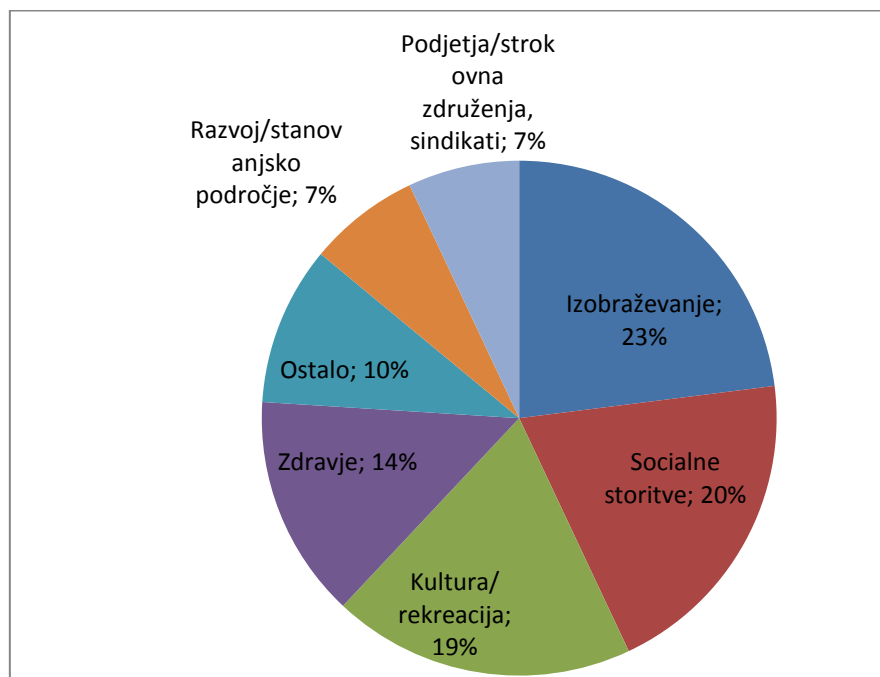

Vir: Salamon in Sokolowski (2004, 30).

4.5 Vloga in področja delovanja organizacij tretjega sektorja

Organizacije tretjega sektorja delujejo po določenih načelih, ki so skupna vsem organizacijam v tem sektorju po svetu. Anheier (2009, 174–5) omeji delovanje neprofitnih organizacij na štiri naloge. Neprofitne organizacije tako upravljajo nalogo (1) zagotavljanja storitev, saj lažje dosežejo tiste ciljne skupine (predvsem manjšinske skupine), ki jih državna administracija, ki zagotavlja storitve v večjem in enakomernem obsegu, spregleda. Te organizacije lahko tudi same zagotavljajo storitve, ki jih trg ali država ne moreta, ali pa nočeta. Lahko pa tudi delujejo komplementarno k storitvam ostalih dveh sektorjev. Zaradi svojega drugačnega, inovativnega, pristopa do programov in storitev igrajo neprofitne organizacije tudi (2) vlogo pionirja. Neprofitne organizacije si lažje privoščijo inovirati, saj niso vezane na pritiske, povezane s povrnitvijo investicij, kot profitne firme in tudi njihov mandat ni povezan z volitvami, kot to velja za državo. Če pa so neprofitne organizacije z nekim inovativnim pristopom uspešne, obstaja velika možnost, da ga bodo prevzele tudi državne agencije, ali celo tržno orientirane organizacije. Pomembna je tudi (3) vloga varuha vrednot. Te organizacije so velikokrat mehanizmi za izražanje partikularnih (manjšinskih) vrednot, ki služijo raznolikosti v družbi ter pripomorejo k pluralizmu ter demokratizaciji. Država ima na tem področju velikokrat zvezane roke (s strani zakonov, ustave) ali pa se sooča z nevoljo večine volilnega telesa, za trg pa zasledovanje vrednot le malokdaj prinaša dobiček. Nezanemarljiva je tudi (4) vloga zagovornika, še posebej z vidika vplivanja na zakonodajalca, ki marsikdaj ne upošteva potreb manj vidnih in diskriminiranih skupin. Neprofitne organizacije dajo glas manjšinam in služijo kot kritik vlade, še posebej pri sprejemanju in spreminjanju socialne zakonodaje.

Slika 4.2: Dejavnost organizacij tretjega sektorja, povprečje 33 držav

Vir: Salamon in Sokolowski (2004, 25).

Tudi Salamon in Sokolowski (2004, 23) vidita vlogo organizacij civilne družbe ne zgolj v zagotavljanju storitev ali v ustvarjanju delovnih mest. Organizacije civilne družbe nastopajo na raznovrstnih področjih, predvsem pa so aktivne pri t. i. storitvah za ljudi,¹⁸ ki segajo od zdravstvene oskrbe, izobraževanja in do socialnih storitev ter lokalnega razvoja. Čeprav v stroki še vedno ni enotnosti, kako bi lahko empirično merili in primerjali učinke organizacij civilne družbe z učinki državnih ali zasebnih profitnih organizacij, je nedvomno, da so organizacije tretjega sektorja znane predvsem po tem, da znajo identificirati in pokazati na do tedaj neznane potrebe, inovirati, dostavljati storitve izjemne kvalitete; pogosto pa dosežejo prav tiste, ki so v največjih stiskah.

Kolarič in drugi (2002, 32–3) vidijo vlogo organizacij tretjega sektorja predvsem v popravljanju napak, ki nastanejo zaradi omejitev drugih dveh sektorjev, ki ne moreta zadovoljiti potreb po dobrinah in storitvah, ki jih želijo le določeni deli populacije. Če javne - neprofitne organizacije zadovoljijo potrebe povprečnega volivca, pa se zasebne - volonterske organizacije pojavijo predvsem tam, kjer obstajajo specifične potrebe po produkciji dobrin in storitev.

¹⁸ Angl.: *human services*.

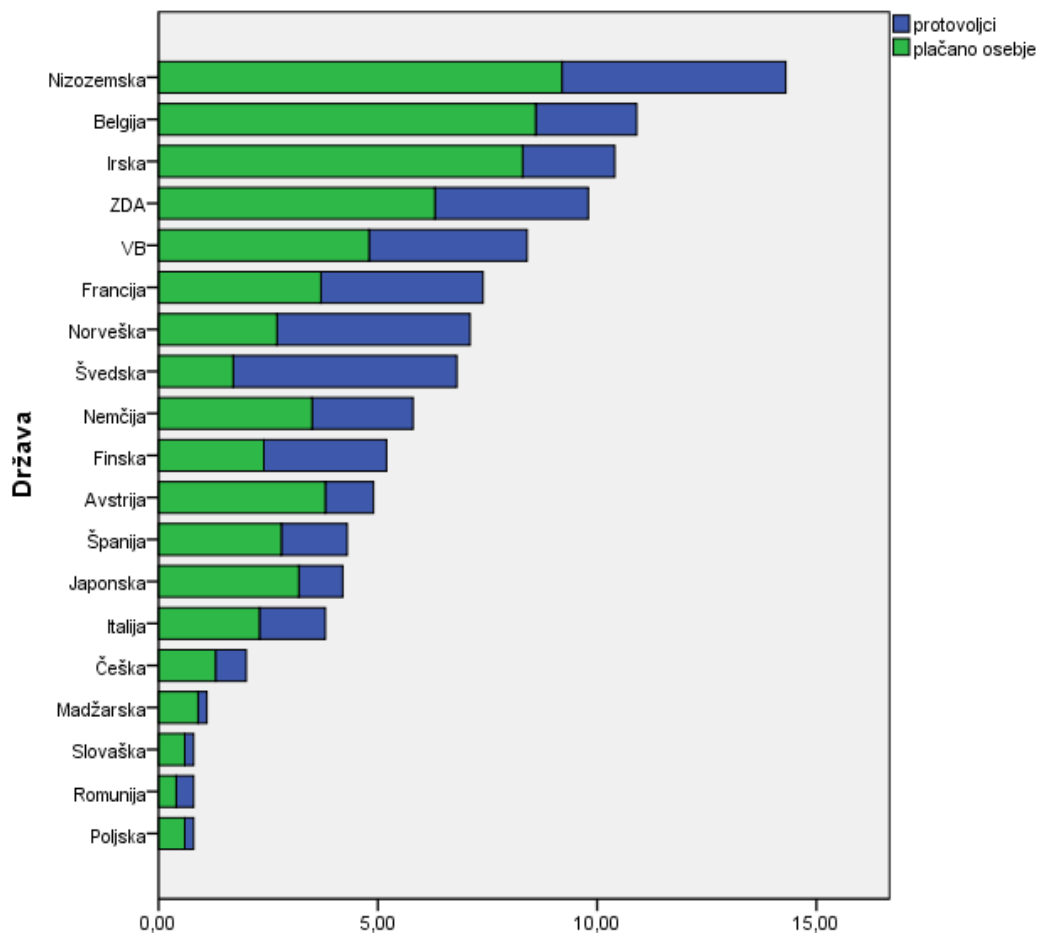
4.5.1 Tretji sektor in zaposlovanje

EK (2013) ugotavlja, da sektor socialne ekonomije v Evropi predstavlja kar 2 milijona organizacij oz. 10 % vseh evropskih podjetij. Zaposluje čez 11 milijonov plačanih delavcev (čeprav je število članov v teh organizacijah ocenjeno tudi na 160 milijonov), kar ustreza 6 % celotne delovne populacije v EU. Največji delež zaposlujejo neprofitne organizacije s kar 70 %, sledijo zadruga s 26 % ter vzajemna društva s 3 %.

Salamon in Sokolowski (2004, 15–17) pravita, da je v poznih 90. letih tretji sektor v 36 državah, vključenih v študijo Johna Hopkinsa, predstavljal industrijo vredno 1,3 bilijona, kar bi ta sektor, če bi bil svoja država, umestilo na sedmo mesto največjih gospodarstev, še pred Rusijo, Španijo, Italijo in tik za Francijo in VB. Ta sektor zaposluje 4,4 % aktivne populacije. Če v te številke vštujemo še ure prostovoljskega dela, pridemo do ocene, da ta sektor zaposluje v povprečju kar desetino celotnega aktivnega prebivalstva v preučevanih državah oz. toliko kot celotni gradbeni sektor ali polovica vseh, ki so zaposleni v industriji. Vse to kaže na izredno moč organizacij civilnega sektorja pri mobilizaciji posameznikov (*ibid.*). Po Salamonu in Anheierju (1996, 29) je bila rast tretjega sektorja že med letoma 1980 in 1990 tako močna, da je ta sektor ustvaril v povprečju kar 13 % vseh novih delovnih mest v ZDA, Nemčiji in Franciji. Anheier (2009, 86–7) je na podlagi podatkov, zajetih v študiji Johna Hopkinsa, izračunal, da se je v sedmih državah,¹⁹ za katere so bili na voljo podatki, v neprofitnem sektorju (brez kmetijstva) povečala zaposlenost med letoma 1990 in 1995 v povprečju za 1 %, in sicer iz 3,5 % na 4,5 %. Zaposlovanje znotraj tretjega sektorja se je povečalo v povprečju za 29 %, medtem ko se je zaposlenost v vseh sektorjih povečala zgolj za 8 %. Sočasno se je povečalo tudi prostovoljstvo in članstvo v teh organizacijah in tudi prispevki za delovanje organizacij.

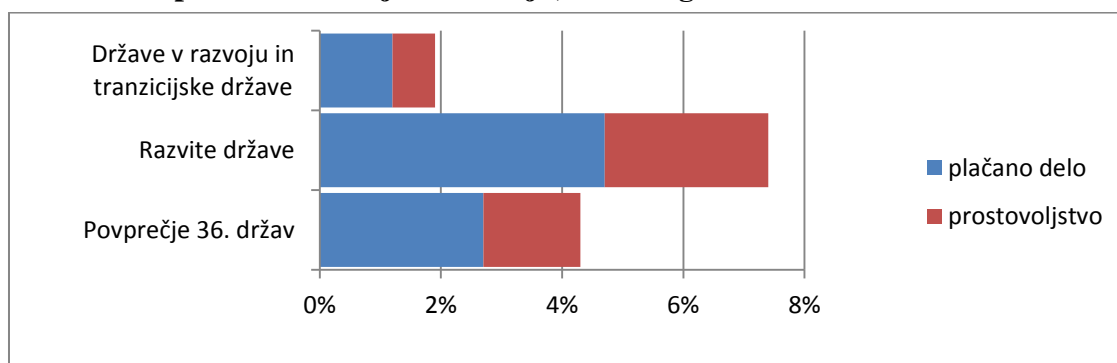
¹⁹ Madžarska, Japonska, Švedska, Nemčija, VB, Francija in ZDA.

Graf 4.6: Zaposlovanje v tretjem sektorju kot odstotek celotne delovne sile (brez verskih organizacij)

Vir: Salamon in Sokolowski (2004, 25).

Graf 4.7: Zaposlenost v tretjem sektorju, in sicer glede na razvitost držav

Vir: Salamon in Sokolowski (2004, 20).

Salamon in Sokolowski (2004, 18) tudi ugotovita, da obstajajo med samimi državami velike razlike pri zaposlovanju v tem sektorju, najočitnejše pa so te razlike med državami v razvoju in tranzicijskimi državami ter razvitimi državami, kjer je zaposlenih v tem sektorju kar trikrat več. Razlike so tudi med plačanim in prostovoljskim delom, kjer pa se pokaže, da pri organizacijah, pri katerih je delež plačanih zaposlenih večji, deluje več prostovoljcev, kar pomeni, da plačano delo v teh organizacijah ne izpodriva prostovoljstva.

4.5.2 Tretji sektor in socialna država

Tretji sektor je odigral veliko vlogo pri redefiniciji socialne države ali države blaginje, ko se je ta znašla v težavah. Lewis (2004, 171) trdi, da so se države kontinentalne Evrope v 90. letih, ko se je že kazala kriza socialne države, odločile, da ta model ohranijo in ga ne temeljito spreminjajo ter ob tem promovirajo evropski socialni model. Za organizacije tretjega sektorja, ki so zgodovinsko vpete v delovanje socialne države, je to obdobje rekonstrukcije pomenilo tudi redefinicijo odnosa do države, ki je v tretjem sektorju videla partnerja pri oblikovanju aktivne socialne države, katere namen je večja konkurenčnost ter boj proti socialni izključenosti. Organizacije tretjega sektorja so svojo novo vlogo tudi izkoristile, da so širile socialno državo na področja, kjer prej ni delovala (npr. oskrba starejših oseb). S tem so te organizacije tudi pripomogle, da se je socialna država usmerila na področja, kjer je ta dejansko potrebna. Vendar pa tesno povezovanje z državo s seboj prinaša tudi nevarnosti, saj so organizacije tretjega sektorja, ki so delovale na tem področju, postale odvisne od države, tretji sektor pa je postal v tem pogledu podrejen državi, saj je bil le pogodbeni sodelavec, ki je zagotavljal storitve v imenu države (Lewis 2004, 180).

Kolarič in drugi (2002, 76–7) ugotovijo, da je obseg tretjega sektorja odvisen od obsega javnega sektorja, čim večji je obseg javnega sektorja, tem manjši je obseg tretjega sektorja, ter od ugodnosti in finančnih podpor, ki jih zagotavlja država, pri čemer velja, da večji, kot so prihodki tretjega sektorja s strani države, večji je tudi obseg tega sektorja. Glede na te spremenljivke se države razvrščajo po različnih tipih držav blaginje. V liberalni državi blaginje je tretji sektor obsežen, vendar pa pridobiva malo virov iz javnih sredstev. Skupina držav, ki sodijo v korporativistični sistem blaginje, imajo obsežen tretji sektor, ki je tudi močno financiran s strani države. Države, ki pa sodijo v socialnodemokratski režim države blaginje, pa imajo majhen obseg tretjega sektorja in majhen obseg prihodkov iz javnih virov.

4.5.3 Tretji sektor in socialni kapital

Socialni kapital je postal pomembna tema pri organizacijah tretjega sektorja, ko je civilna angažiranost začela upadati, sočasno pa so se tradicionalna »face-to-face« dobrodelna, prostovoljska društva začela preoblikovati v profesionalno vodena društva (Schenider 2009, 643). Putnam (v *ibid.*) je domneval, da se socialni kapital ustvarja skozi participacijo v prostovoljskih organizacijah in da sodelujoči v teh organizacijah služijo kot temelj civilne angažiranosti in zdrave družbe.

Dragoš in Leskovarjeva (2003, 43) definirata socialni kapital, opirajoč se na delo Pierra Bourdieua, kot »agregat aktualnih ali potencialnih virov, s katerimi razpolagajo trajnejša omrežja, ... vzdrževana na poznanstvih«. Sam izvor socialnega kapitala je vezan na socialne mreže in nikakor ne na posameznika ali širšo družbo, kakovostno pa je izraz kombinacije treh dejavnikov: navzočnost pomembnih virov, ki jih vsebuje socialno omrežje, dosegljivost virov za pripadnike mreže in uporabnost virov za posameznike in skupine za doseganje svojih ciljev (*ibid.*).

Schneiderjeva (2009, 644), ki pa se bolj opira na dela Putnama, definira socialni kapital kot »odnos, osnovan na vzorcih vzajemnega, izterljivega zaupanja, ki omogoča posameznikom in institucijam, da dobijo dostop do resursov kot socialne storitve, prostovoljce ali financiranje«. Bolj pomembna pa je njegova definicija, ki definira organizacijski socialni kapital, ki je: »uveljavljena, na zaupanju utemeljena, mreža med organizacijami ali skupnostmi, ki podpirajo določeno neprofitno institucijo, ki jo lahko organizacije uporabijo za pomoč pri doseganju svojega cilja« (*ibid.*).

Tudi Schneiderjeva (2009, 646–53) ocenjuje socialni kapital kvalitativno skozi tri determinante, in sicer: omrežja, zaupanje in norme ali kultura. Omrežja so veliko več kot samo povezave. So vzajemne, izterljive in trajne vezi, ki jih ljudje ali organizacije uporabljajo za dostop do resursov, ki jih potrebujejo. Zaupanje se nanaša na povezanost socialnega kapitala, ki temelji na homogenih skupinah, ki so med seboj močno povezane. Norme ali kulturo moramo razumeti kot socialni kapital, ki se razteza čez celotno družbo. Družbe, ki imajo socialni kapital razširjen čez celotno družbo, bodo strpnnejše kot družbe, v katerih prevladuje povezanost le znotraj določenih taborov.

Socialni kapital, ki je po Lewisu (2004, 175) konceptualiziran kot »niz neformalnih norm in vrednot, ki omogočajo sodelovanje in spodbujajo zaupanje«, nastaja nujno zunaj sfere države ali trga, v zasebni sferi družine ali v organizacijah civilne družbe, kasneje pa se generalizira v

sfero trga ali države. Raziskovalci ga merijo v glavnem s članstvom v prostovoljnih organizacijah. Socialni kapital postaja vedno bolj pomemben zaradi svoje vloge »lepila« družbe, ki postaja vedno bolj individualistična. Zaupanje, ki je bistven element socialnega kapitala, morajo države graditi skupaj s civilno družbo, saj se zaradi svoje povezanosti nezadovoljstvo z državo (politiko) pogosto prenese na same organizacije tretjega sektorja, zato je nujno potrebno, da je socialni kapital povezan in vključen v same formalne politične institucije (Lewis 2004, 176). »Vlade lahko realizirajo svoje sposobnosti za ustvarjanje zaupanja, le če državljani vidijo državo samo kot zaupanja vredno« (Levi v *ibid.*) Primer za to so skandinavske države, ki imajo t. i. pravične institucije, ki uživajo veliko zaupanja v javnosti, medtem ko države liberalnega tipa (ZDA, VB) beležijo upadanje zaupanja tako državnih institucij kot institucij tretjega sektorja. Krepitev socialnega kapitala v družbah bi morala biti prioriteta držav, saj je socialni kapital pomemben za osebno blaginjo, socialno stabilnost, kohezijo ter splošno blagostanje v družbi (Lewis 2004, 177).

4.5.4 Ugotovitve

Empirična analiza potrdi, da imajo države z obsežnim javnim sektorjem (merjenim v številu zaposlenih) tudi močan tretji sektor (gledan celostno), iz česar lahko sklepam, da državne institucije s svojim delovanjem ne izpodrivajo tretjega sektorja. Primer za to so skandinavske države (Norveška, Švedska), ki imajo veliko zaposlenih v javnem sektorju in močno razvit tretji sektor. Ne pokaže pa se povezava med številom zaposlenih v tretjem sektorju in številom zaposlenih v javnem sektorju, iz česar lahko sklepamo, da obseg države (javnega sektorja) bolj vpliva na kvalitativno dimenzijo tretjega sektorja (moč in vpliv) kot pa na kvantitativno dimenzijo (število zaposlenih). Potrdi se tudi teza, da je v bolj razvitih državah (merjenih v BDP per capita) tretji sektor bolj razvit, in sicer gledano celostno (skozi indeks JHCSI) ter tudi na samem področju zaposlovanja. Zanimiva je tudi korelacija med JHCSI v primerjavi z izdatki za socialno zaščito, kjer se pokaže močna pozitivna povezanost, kar najverjetneje pomeni, da so civilno-družbene organizacije aktivne na področju sociale in jih država za izvajanje teh storitev tudi angažira. Ni se pa pokazala povezava med civilno družbo in zadovoljstvom ljudi z vlado. Vse ugotovitve so podane v tabeli 4.1.

Tabela 4.1: Korelacije izbranih indikatorjev, referenčno leto 2004

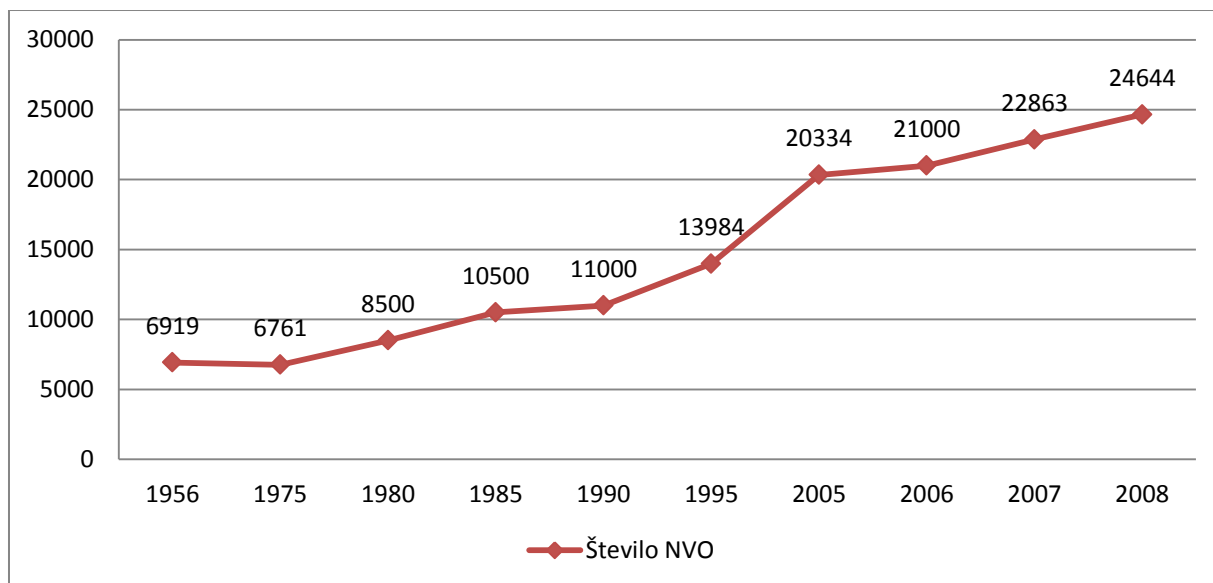
		Zaposleni v javnem sektorju (kot odstotek vseh zaposlenih)	Zaposleni v sektorju civilne družbe	JHCSI	Izdatek za socialno zaščito (kot odstotek BDP)	Zadovoljstvo z vlado	BDP per capita
Zaposleni v javnem sektorju (kot odstotek vseh zaposlenih)	Pearsonov koeficient korelacije	1	,463	,701	,627	,351	,652
	Sig. (2-tailed)		,082	,004	,012	,240	,008
	N	15	15	15	15	13	15
Zaposleni v sektorju civilne družbe	Pearsonov koeficient korelacije	,463	1	,931	,558	,461	,765
	Sig. (2-tailed)	,082		,000	,020	,098	,000
	N	15	19	19	17	14	19
JHCSI	Pearsonov koeficient korelacije	,701	,931	1	,632	,476	,835
	Sig. (2-tailed)	,004	,000		,006	,086	,000
	N	15	19	19	17	14	19
Izdatek za socialno zaščito (kot odstotek BDP)	Pearsonov koeficient korelacije	,627	,558	,632	1	,065	,657
	Sig. (2-tailed)	,012	,020	,006		,826	,004
	N	15	17	17	17	14	17
Zadovoljstvo z vlado	Pearsonov koeficient korelacije	,351	,461	,476	,065	1	,441
	Sig. (2-tailed)	,240	,098	,086	,826		,115
	N	13	14	14	14	14	14
BDP per capita	Pearsonov koeficient korelacije	,652	,765	,835	,657	,441	1
	Sig. (2-tailed)	,008	,000	,000	,004	,115	
	N	15	19	19	17	14	19

Vir: Lastni izračun na podlagi podatkov Salamon in Sokolowski (2004); Eurostat; ESS.

4.6 Tretji sektor v Sloveniji

Število organizacij tretjega sektorja se v Sloveniji konstantno povečuje. Glede na klasifikacijo, ki je bila vzpostavljena v projektu CIVICUS (v Rakar in drugi 2011, 18), je število teh organizacij naraslo že na 24.000. Po mnenju Černak - Megličeve in Rakarjeve (2009, 240) se Slovenija uvršča na sam vrh, če primerjamo število organizacij tretjega sektorja s številom prebivalstva, ki je kar 1,02 organizacije na 100 prebivalcev.

Graf 4.8: Število nevladnih organizacij v Sloveniji (1956–2008)

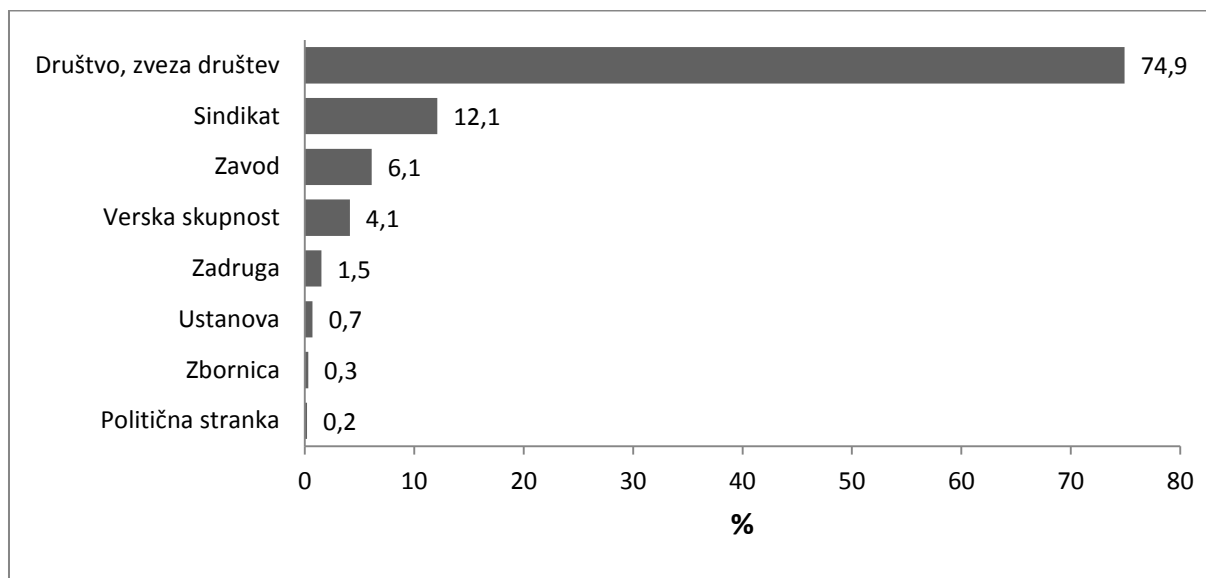

Vir: Rakar in drugi (2011, 21).

V veliki meri so to društva in zveze društev, ki danes predstavljajo kar 74,9 odstotkov vseh civilnodružbenih organizacij v Sloveniji. Delež teh je bil v preteklosti še bistveno večji, saj je predstavljal kar 95-odstotni delež.²⁰ Čeprav lahko visok delež društev pojasnimo s preteklim razvojem, ko so bila društva legalna in legitimna oblika samoorganiziranja, pa število društev tudi dandanes narašča, saj ljudje v društvih vidijo možnost za razvoj in uresničitev svojih potencialov (Rakar in drugi 2011, 18–19).

²⁰ Podatek za leto 1996.

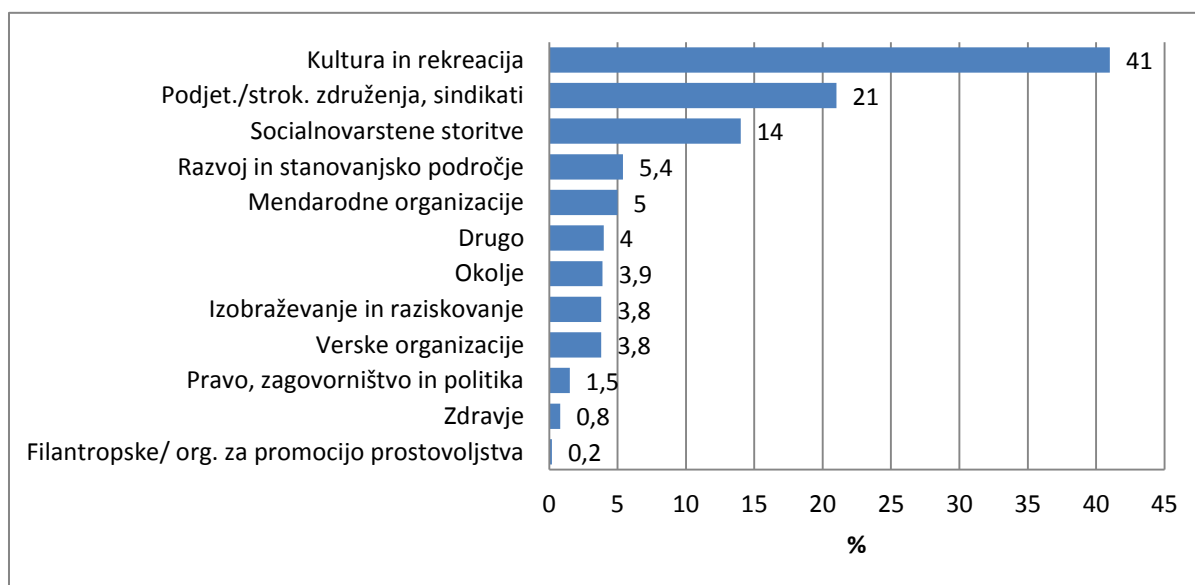
Graf 4.9: Organizacijska struktura tretjega sektorja v Sloveniji

Vir: Rakar in drugi (2011, 18).

Glede na področja delovanja civilnodružbenih organizacij Rakarjeva in drugi (2011, 19) trdijo, da se ohranja struktura iz preteklosti, ki pa je pogojena z značilnostmi slovenskega blaginjskega sistema.

Graf 4.10: Področja delovanja organizacij tretjega sektorja v Sloveniji

Vir: Rakar in drugi (2011, 101).

Primerjalna analiza podatkov študije Johna Hopkinsa in študije Rakarjeve in drugih (2011) pokaže bistveno razliko na področju delovanja civilno-družbenih organizacij v Sloveniji. V Sloveniji so še vedno v ospredju dejavnosti, ki se izvajajo bolj za člane (kultura in rekreacija

ter strokovna združenja, sindikati), medtem ko so drugod v ospredju aktivnosti, ki se izvajajo za druge (izobraževanje in socialne storitve), kar potrjuje zgornjo trditev.

Po mnenju Rakarjeve in drugih (2011, 33) temelji civilnodružbeni sektor v Sloveniji predvsem na prostovoljcih, saj je delež zaposlenih v tem sektorju zelo majhen. Organizacij, v katerih bi prostovoljci predstavljali manj kot 25 % povprečne baze osebja, je le 12,5 %. Stopnja profesionalizacije je bila leta 1996 ocenjena le na 0,73 %, kar pomeni, da so zaposleni v teh organizacijah opravili toliko delovnih ur, kot jih opravi 0,73 % zaposlenih za polni delovni čas v Sloveniji. Črnak - Megličeva in Rakarjeva (2009, 241) sta v novejši raziskavi prišli do ugotovitve, da organizacije tretjega sektorja zaposlujejo 0,74 % delovne sile v Sloveniji. Analiza, opravljena leta 2008 med društvi, zasebnimi zavodi in fundacijami, ki predstavljajo 82 % vseh civilnodružbenih organizacij v Sloveniji, pa je pokazala le 0,66% profesionalizacijo, kar pomeni, da se v obdobju 12 let ta sektor praktično ni dodatno profesionaliziral (*ibid.*). Organizacije tretjega sektorja imajo v Sloveniji v povprečju 0,77 zaposlenega na organizacijo. Kar 80,6 % organizacij tretjega sektorja nima nobenega zaposlenega, le 17,1 % organizacij ima profesionalizirano strukturo (najmanj dva zaposlena). Največ zaposlenih imajo organizacije, ki delujejo na področju športa, ter gasilska društva. Zanimiv podatek je tudi, da imajo organizacije, ki delujejo na področju socialnih storitev (invalidske in humanitarne organizacije), katerih delež znotraj tretjega sektorja je le 3,6 odstotka, zaposlenih kar 26,7 % delavne sile v tem sektorju. Iz tega izhaja, da imajo prav ti tipi organizacij najbolj profesionalizirano strukturo v sektorju (Črnak - Meglič in Rakar 2009, 241–2).

Potencial tretjega sektorja za zaposlovanje v Sloveniji je enormen, saj v povprečju v EU ta sektor zaposluje 6 % delovne sile, v Sloveniji pa zgolj 0,74%. To pomeni, da bi ta sektor v Sloveniji lahko zaposloval 55.288 ljudi.²¹ Če odštejemo že zaposlene v tem sektorju, to pomeni kar 48.469 novih zaposlitev.

Po Rakarjevi in drugih (2011, 34–5) je nizka stopnja profesionalizacije tesno povezana s finančno močjo tega sektorja, ki se med letoma 1996 in 2008 ni bistveno povečala, in sicer iz skromnih 1,92 % na 1,99 % BDP, čeprav se je število organizacij povečalo za kar 2,3-krat. Tudi struktura prihodkov se v tem obdobju ni bistveno spremenila, je pa upadel delež javnih sredstev. Realna vrednost skupnih prihodkov društev in ustanov se je med letoma 2004 in 2008 zmanjšala za 21 %. Struktura prihodkov slovenskih civilnodružbenih organizacij jasno

²¹ Po podatkih SURS za leto 2012 je bilo povprečno število delovno aktivnih državljanov v Sloveniji 921.473.

pokaže, da se ta sektor v Sloveniji ni niti komercializiral niti etatiziral (organizacije niso postale producentke storitev za državo). Prav ta dva procesa pa sta se izkazala za temeljna pri profesionalizaciji sektorja v drugih državah. Rakarjeva in drugi (2011, 36) pridejo do zaključka, da nosi glavno krivdo za primerljivo slabše financiranje civilnodružbenih organizacij v Sloveniji država, saj se Slovenija glede na prihodke iz javnih virov uvršča v skupino držav, ki iz tega naslovna prejmejo najmanjši delež. Čeprav so zaradi tega te organizacije bolj avtonomne od države, pa »skromna sredstva iz drugih virov, predvsem iz donacij, ter nenehen boj za sredstva iz javnih razpisov in posledično nenehno prilagajanje razpisnim pogojem zmanjšujejo njihovo avtonomijo« (*ibid.*).

Tabela 4.2: Financiranje organizacij tretjega sektorja v Sloveniji

financiranje	1996	2004	2007	2008
Tržni viri	44%	30%	47%	47%
Javni viri	27%	36%	24%	24%
Zasebne donacije	29%	21%	20%	19%
drugo		13%	10%	10%

Vir: Rakar in drugi (2011, 34).

Podobne probleme, s katerimi se soočajo nevladne organizacije, so ugotovili raziskovalci v okviru projekta CRP (2006, 179–83), ki so z anketiranjem prišli do ugotovitev, da dojemajo nevladne organizacije²² kot ovire pri svojem delovanju, kar zadeva politiko države, predvsem nespodbudno davčno politiko, ki regulira donacije, neustrezne zakonske rešitve ter odsotnost jasne razvojne strategije vlade do civilnodružbenih organizacij, kar kaže na to, da država ne dojema teh organizacij kot resnega partnerja. Te organizacije vidijo v sklopu zunanjih dejavnikov problem tudi v nizkem življenjskem standardu ljudi ter slabem informiranju javnosti o delovanju organizacij, kar se kaže tudi v odsotnosti motivacije za doniranje. Na področju financirana se pojavlja problem tako na splošno kot iz javnih sredstev, pri kadrovske politiki pa se organizacije soočajo s težavami pri pridobivanju ustreznega kadra ter s težavami zaradi nizkih plačah. Pri upravljanju in vodenju organizacij nastopijo težave pri preveliki porabi časa za pridobivanje sredstev, kar je povezano z nujnostjo prijavljanja na razpise za pridobitev sredstev.²³ Černak - Megličeva in Rakarjeva (2009, 249) izpostavita, da se je tretji sektor v Sloveniji močno povečal, ni se pa razvil. Tako je tudi če med seboj primerjamo le postsocialistične države, eden izmed najmanj razvitih v Evropi. Razlog za to najdeta v

²² Zajeti tipi organizacij v tej raziskavi so: društva, ustanove, zavodi, verske organizacije in podjetja za zaposlovanje invalidov.

²³ Teh težav niso izpostavile le verske organizacije ter podjetja za zaposlovanje invalidov.

dejstvu, da se slovenska država ni začela umikati s področja zagotavljanja javnih dobrin in storitev, kar ni sprostilo prostora za razvoj tretjega sektorja. Podobno močno vlogo države na področju socialnih dobrin in storitev najdemo tudi v skandinavskih državah (državno-socialističnih ali socialdemokratskih državah blaginje), kjer je tudi država tista, ki primarno zagotavlja socialne dobrine in storitve, vendar pa v teh državah obstaja močna in tesna vez med državo in organizacijam tretjega sektorja, kjer so te prepoznane kot pomembni predstavniki civilnodružbenih interesov. Za slovenijo pa je značilno, da je malo komunikacije in stika med državo in tretjim sektorjem, za državo pa ta sektor ne predstavlja resnega partnerja (Černak - Meglič in Rakar 2009, 251). Verbajs (2006, 74) prepozna kot glavne prednosti civilne družbe v Sloveniji veliko število organizacij in njihovo sodelovanje. Ugodna je tudi zakonodaja, ki organizacijam omogoča, da lahko delujejo na praktično vseh področjih, kjer pa so tudi dejansko prisotna. Močan vpliv imajo tudi sindikati, ki se pogosto oglašajo. Organizacije civilne družbe so tudi uspešne pri zaznavi potreb marginaliziranih skupin. Kot slabosti pa Verbajs (2006, 75) izpostavi primanjkljaj virov, in sicer tako denarja kot kvalificiranega osebja, kar je tudi glavni razlog, da se ta sektor ne razvija (s tem povezana je tudi nizka profesionalizacija sektorja). Poleg tega imajo predvsem nove organizacije težave pri zagotovitvi osnovne opreme za delovanje. Problem predstavlja tudi nizka stopnja vpliva akterjev civilne družbe, in sicer tako na državo pri sprejemanju proračuna kot pri boju proti korupciji. Organizacije so tudi preveč omejene na projektna dela. Negativen ali indiferenten je tudi odnos javnega in privatnega sektorja do organizacij civilne družbe.

4.7 Primerjava študij civilne družbe v Sloveniji

Slovenija je v projektu CIVICUS sodelovala dvakrat, in sicer v obdobju 2004–2005 (rezultati študije so bili objavljeni na CIVICUS 2005 in v Verbajs 2006) in v obdobju 2008–2009 (rezultati študije so bili objavljeni leta 2011 v Rakar in drugi 2011). Med obema obdobjema raziskovanja se je prilagodila in spremenila tudi sama metodologija raziskovanja (Rakar in drugi 2011, 11–12), medtem ko je sama definicija civilne družbe ostala enaka.²⁴ Indeks civilne družbe, ki je v projektu podan v diamantni obliki, je v obeh študijah definiran skozi štiri dimenzije. V novejši raziskavi (2008–2009) se te dimenzije interpretirajo znotraj pete dimenzije - zunanje okolje. Vsaka dimenzija je sestavljena iz poddimenzij, ki so sestavljene iz bodisi skupaj 74 indikatorjev v prvi študiji bodisi iz 67 indikatorjev v zadnji. Pri prvi študiji so bili indikatorji ocenjeni na lestvici od 1 do 3, v zadnji študiji pa so se merili od 1 do 100 (Rakar in drugi 2011, 13–14; Verbajs 2006, 14, 16).

²⁴ Definicija je podana v poglavju 4.1.

Tabela 4.3: Spremenljivke projekta CIVICUS in njihov opis

Spremenljivke CIVICUS 2004–2005	Opis	Spremenljivke CIVICUS 2008–2009	Opis
1. Struktura	Struktura civilne družbe obsega število organizacij, domet in obseg prostovoljstva, število in značilnosti krovnih organizacij, infrastrukturo civilne družbe in človeške ter finančne vire.	1. Državljsko udejstvovanje	Obseg, intenzivnost in raznolikost družbenega in političnega udejstvovanja. Aktivnost prebivalcev v organizacijah, njihov pomen in raznolikost udejstvovanja (tudi politične narave).
2. Okolje	Zunanje okolje, znotraj katerega obstaja in deluje civilna družba. Obsega pravni, politični, kulturni in ekonomski kontekst, odnos med civilno družbo, državo in zasebnim sektorjem.	2. Raven organizacij	Organizacijski razvoj civilne družbe in njeno delovanje z vidika notranjega upravljanja, infrastrukture, sektorske komunikacije, človeških, finančnih in tehnoloških virov ter mednarodnega povezovanja.
3. Vrednote	Vrednote, ki se prakticirajo in promovirajo v civilni družbi, kot npr. demokracija, toleranca in okoljevarstvo.	3. Prakticiranje vrednot	Vrednote, ki jih prakticirajo in promovirajo civilnodružbene organizacije, ki se kažejo skozi način sprejemanja odločitev v organizacijah, v obveščenosti, kodeksih vedenja, transparentnosti delovanja in upoštevanju različnih standardov.
4. Vpliv	Učinek delovanja akterjev civilne družbe na javne politike, opolnomočenje ljudi in zadovoljevanje potreb družbe.	4. Zaznava vpliva	Aktivnost in uspešnost civilnodružbenih organizacij pri izpolnjevanju svojih temeljnih funkcij.
Vir: Rakar in drugi (2011, 25, 31, 37, 41, 48); Verbajns (2006, 14).		5. Zunanje okolje	Vključuje družbeno, ekonomsko, kulturno in pravno okolje, v katerem deluje civilna družba.

Glede na analizo rezultatov študije civilne družbe v Sloveniji CIVICUS 2008–2009 (v Rakar in drugi 2011) doseže Slovenija najboljši rezultat pri spremenljivki *raven organizacij*, znotraj katere je najvišje ocenjena spremenljivka *notranje upravljanje*, saj imajo skoraj vse organizacije organ opravljanja. Dober rezultat se doseže tudi pri poddimenziji *finančni in tehnološki viri*, saj ima 80 % organizacij stabilno finančno osnovo,²⁵ in pri poddimenziji *sektorska komunikacija*, kar kaže na močno povezanost sektorja. Izrazito slab rezultat pa je pri poddimenziji *človeški viri*, kar je posledica nizke profesionalizacije (Rakar in drugi 2011, 31–6).

Visoko vrednost ima tudi spremenljivka *državljsko udejstvovanje*, kar je posledica dokaj visoke angažiranosti ljudi za članstvo in prostovoljno delovanje v civilnodružbenih organizacijah. Zavirajoče pa deluje naraščajoča revščina ljudi, ki angažiranost zavira, kot tudi nejasna regulativna ureditev prostovoljstva (nesprejetje zakona o prostovoljstvu). Najbolje se znotraj te dimenzije odrežeta poddimenziji *raznolikost družbenega udejstvovanja* ter *raznolikost političnega udejstvovanja* (Rakar in drugi 2011, 26–30).

Spremenljivka *practiciranje vrednot* pokaže, da organizacije sicer spoštujejo predpise in načela (demokratskega) delovanja, vendar pa same niso dovolj aktivne, da bi te predpise samoiniciativno izpostavile in promovirale (Rakar in drugi 2011, 37–41).

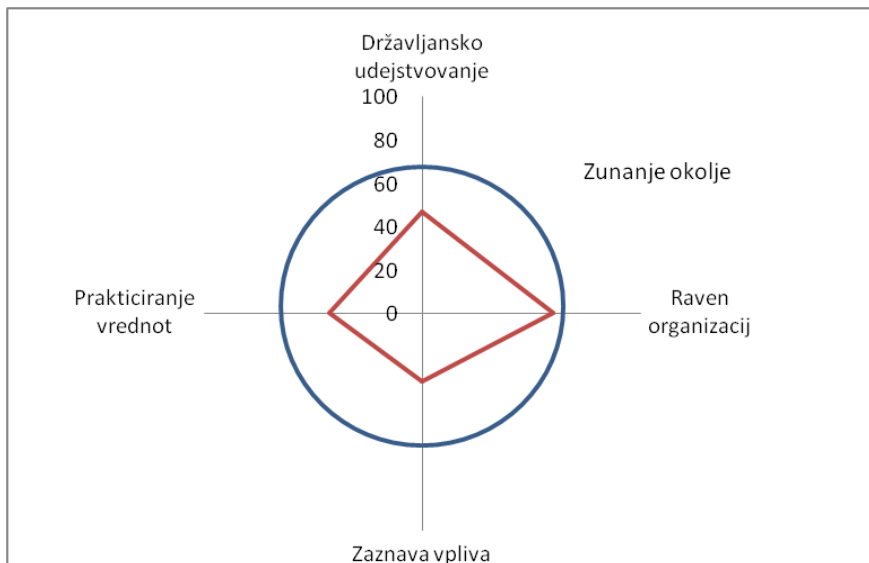
Zaznava vpliva, ki je najslabše ocenjena dimenzija civilne družbe v Sloveniji, kaže na skromno aktivnost civilne družbe ter na nizek vpliv civilnodružbenih organizacij v družbi. Država pa v civilni družbi ne vidi relevantnega sogovornika (Rakar in drugi 2011, 47–8).

Dimenzija *zunanje okolje* pokaže ugodno sliko za razvoj in delovanje civilne družbe, predvsem v *družbenoekonomskem kontekstu*²⁶ in v *družbenopolitičnem kontekstu*. Slabši rezultat pa se pokaže pri *družbeno-kulturnem kontekstu*, kjer se izpostavi nezaupljivost in nestrpnost Slovencev ter kultura molka in značaj »črednišva« (Rakar in drugi 2011, 48–51).

²⁵ Glavni indikator je pri tem bila stabilnost financiranja, po kateri se 80 % organizacijam finančna osnova ni poslabšala glede na leto poprej, kar pa ne pokaže realne slike finančnega stanja civilnodružbenih organizacij, ki je še vedno slabo.

²⁶ Čeprav je ta poddimenzija ocenjena visoko, nanjo zelo negativno vpliva ocena korupcije, ki je sestavni del te poddimenzije.

Slika 4.3: Diamant civilne družbe (CSI-2011)

Vir: Rakar in drugi (2011).

Podatki iz raziskave CIVICUS v obdobju 2004–2005 (v Verbajs 2006, 25) kažejo na nekaterih dimenzijah nepričakovano različnost civilne družbe v Sloveniji. Vrednost dimenzije *struktura* je pokazala šibko strukturo civilne družbe v Sloveniji in je najnižje ocenjena dimenzija civilne družbe v Sloveniji. Najslabši rezultat se je pokazal pri poddimenzijah *raznolikosti deležnikov v civilni družbi* in pri *virih*. Spremenljivka *raznolikost družbenega udejstvovanja* pa je v študiji CIVICUS 2008–2009 dosegla bistveno boljši rezultat in je celo najvišje ocenjena poddimenzija spremenljivke *državljsko udejstvovanje*. Znotraj dimenzije *struktura* je sicer najbolj ocenjena *širina državljske participacije* in *medsebojni odnosi znotraj civilne družbe*.

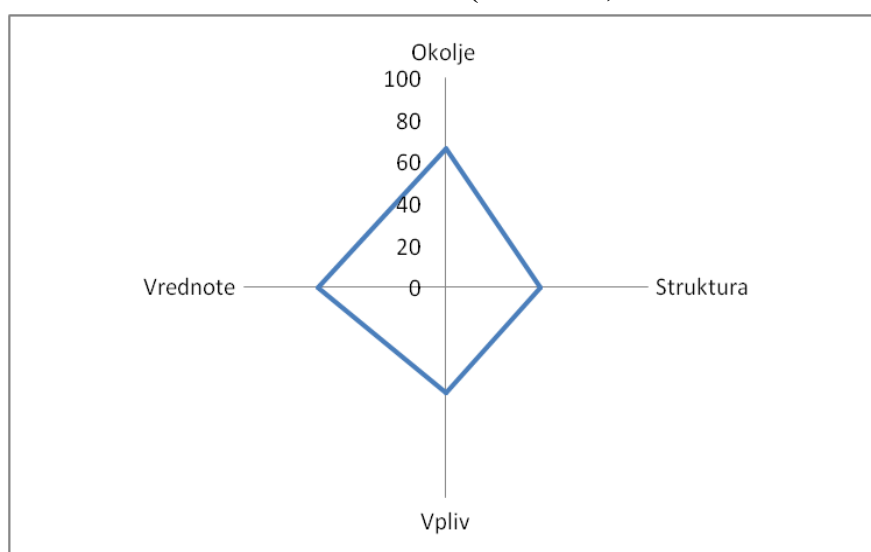
Dimenzija *okolje* ocenjuje spodbudno okolje za razvoj in delovanje civilnodružbenih organizacij (Verbajs 2006, 38). Najbolje je ocenjena poddimenzija *socialnoekonomski kontekst*, kar sovpada z ugotovitvami kasnejše študije, presenetljivo visoko oceno pa dobi dimenzija *socialno-kulturni kontekst*, kar je v popolnem nasprotju s kasnejšimi ugotovitvami. Oceno *okolja* še najbolj nižata poddimenziji *odnosi med zasebnim sektorjem in civilno družbo* ter *pravni okvir*, ki je bil izpostavljeni tudi v kasnejši študiji.

Dimenzija *vrednote* pokaže zmerno raven obsega pri prakticanju in promociji socialnih vrednot, ki jih širijo civilnodružbene organizacije. Najbolje se znotraj dimenzije odreže

poddimenzija *miroljubje*,²⁷ dobro pa so ocenjene tudi poddimenzije *demokracija*, *enakost spolov*, *trajnostni razvoj okolja* ter (zanimivo) *toleranca*. Najslabše pa je ocenjena poddimenzija *izkoreninjanje revščine* (Verbajs 2006, 53).

Pri *vplivu* se pokaže, da so organizacije civilne družbe srednje uspešne pri vplivanju na javne politike in družbo. Najbolje jim to uspeva pri *zagotavljanju socialnih potreb*, najmanj pa pri *siljenju k odgovornosti države ali zasebne korporacije* (Verbajs 2006, 24–72).

Slika 4.4: Diamant civilne družbe (CSI-2005)

Vir: CIVICUS (2005).

Primerjava obeh študij civilne družbe v Sloveniji pokaže določene spremembe v civilni družbi v dveh ne zelo oddaljenih obdobjih, kar je v določeni meri posledica različne metodologije, ki sta jo študiji uporabljali. Najbolj opazna je bistvena razlika pri oceni sociokulturnega konteksta, v katerem delujejo organizacije, ki pa glede na kratek časovni razmik vsaj pri eni študiji ne more biti točna. Slabost pri ocenjevanju civilne družbe v študiji, izvedeni v obdobju 2004–2005, je že sam način ocenjevanja posameznih poddimenzij, ki so bile ocenjene na lestvici od 0 do 3, kar zelo zoži prostor za ocenjevanje.

²⁷ Angl.: *non-violence*.

4.7.1 Smernice za razvoj tretjega sektorja v Sloveniji

Glede na rezultate, pridobljene pri projektu CIVICUS (v Rakar in drugi 2011, 59–63), so bili podani tudi predlogi, s katerimi bi stanje civilne družbe v Sloveniji izboljšali. Prednostni predlogi so bili podani sistematsko, in sicer glede na vrednosti diamanta civilne družbe za Slovenijo.

Pod spremenljivko *državljsko udejstvovanje* spadajo prednostne naloge za izboljšanje stanja v smeri razširitve pojma demokracije, ki ob sočasnem povečanju ozaveščenosti prebivalstva naj ne bi zajemala samo parlamentarne demokracije. S tem bi tudi zmanjšali politični deficit, ki je posledica nizke angažiranosti prebivalcev v političnih strankah, ki predstavljajo zelo majhen delež civilnodružbenih organizacij, čeprav je njihov vpliv nesorazmerno velik. Problem, ki je povezan s tem, je tudi nezaupanje v politične stranke. Potrebno je tudi opolnomočenje civilnodružbenih organizacij in njihovo povezovanje z akademsko sfero. Izboljšati je tudi potrebno medijsko podobo civilne družbe ter dolgoročno načrtovanje razvoja sektorja (Rakar in drugi 2011, 59).

Na ravni organizacij je bistvenega pomena določitev enotnih meril za delovanje organizacij v javnem interesu s strani države. Vzpostavitev sklada za nevladne organizacije bi pomagala pri učinkovitem financiranju in sofinanciranju projektov. Povečanje donacij s spremembo Zakona o ustanovah in davčne zakonodaje. Vzpostavitev dolgoročnega programskega financiranja, spodbujanje družbeno odgovornih partnerstev med organizacijami civilne družbe in podjetji, zmanjšanje zahtev za delovanje zavodov s spremembo Zakona o zavodih ter vzpostavitev možnosti za zaposlovanje, pri čemer bi morala država zagotavljati zaposljivost v tem sektorju, a ne zgolj s financiranjem (Rakar in drugi 2011, 60).

Dimenzijo *prakticiranje vrednosti* bi izboljšali z vključevanjem vrednosti v strateške usmeritve organizacije. Te vrednote bi morale organizacije tudi javno deklarirati, s čimer bi izboljšale zgled, ki ga dajejo. Zelo dobro bi bilo tudi nadaljevati z uveljavljanjem standarda kakovosti (Rakar in drugi 2011, 61–2).

Pri zaznavi vpliva je priporočljivo, da se pridobi politična volja ter se izobražuje javne uslužbence za civilni dialog. Vpliv civilne družbe se mora povečati tudi v času volitev in s tem preseči apatijo in spodbujati kandidiranje. Izboljšati je potrebno tudi komuniciranje za dosego ciljev (lobiranje) ter izvajanje metod pritiska za doseganje civilnega dialoga, kar vključuje tudi nevladno stavko in državljansko nepokorščino, in sicer s ciljem preseganja arogance države. Nadalje bi se moral od države zahtevati civilni dialog za konkretne primere,

saj se tudi na področjih, kjer je civilni dialog zakonsko predpisan, ta pogoj izpolnjuje le formalno (Rakar in drugi 2011, 62–3).

Veliko podobnih ali celo identičnih ukrepov je bilo podanih že v končnem poročilo o stanju civilne družbe v Sloveniji leta 2006 (Verbajs 2006, 77–80), iz česar se lahko sklepa, da država teh študij in njihovih implikacij ne jemlje (dovolj) resno. Že leta 2006 so bili tako podani predlogi o spodbujanju povezovanja med organizacijami civilne družbe in njihovi podpori s strani države in lokalnega okolja, in sicer tako z dodatnim financiranjem (na ravni evropskega povprečja) kot z ustanavljanjem podpornih centrov in skupne infrastrukture. Pod kritiko pa je bil že takrat tudi nezadosten dialog civilne družbe z državo.

5 Socialno podjetništvo

Mairova in drugi (2006, 1) vidijo v socialnem podjetništvu fenomen, ki si je šele nedavno ustvaril ime v globalni skupnosti in ki s svojim delovanjem prispeva k ponovnemu premisleku o ustvarjanju socialnih vrednot.²⁸ V praksi se socialno podjetništvo kaže skozi široko paleto aktivnosti, in sicer od podjetnih posameznikov, ki vdano spreminjajo svet, socialnih prispevkov podjetij z namenom spodbujanja neprofitnih organizacij s profitnimi motivacijami, podpore filantropistov z vlaganji v kvazi tvegane naložbe, pa vse do neprofitnih organizacij, ki se ponovno odkrivajo z lekcijami, naučenimi iz poslovnega sveta.

Svojevrsten pogled na socialno podjetništvo, izhajajoč iz lastnih izkušenj, ponudi tudi Yunus (2009, 39–41), ki postavi široke smernice za definicijo socialnega podjetništva, ki se od klasičnega podjetništva razlikuje predvsem v svojih ciljih, ki niso maksimiziranje dobička, ampak ustvarjanje koristi za svoje deležnike. »Socialno podjetje je bolj kot v ustvarjanje dobička usmerjeno v neko dobro stvar; na ta način lahko deluje kot vektor sprememb« (Yunus 2009, 39). Kar razlikuje socialno podjetništvo od dobrodelnih organizacij in NVO, je dejstvo, da morajo, kot vsako drugo podjetje, pokriti vsaj lastne stroške v celoti, pri čemer se ne morejo zanašati na donacije ali subvencije, ki jih podeljuje vlada. Socialno podjetje deluje kot klasično podjetje, ima izdelke, storitve, kupce, trge, odhodke in prihodke, vendar pa je osnovno vodilo družbena koristnost. Tudi dobiček, ki ga to podjetje ustvarja, ostane v podjetju; le vlagatelj se lahko povrne vložek iz dobičkov. Yunus (2009, 41) iz teh razlogov opredeli socialno podjetje kot »podjetje, ki ne ustvarja izgub in ne deli dividend«. Dobički, ki ostanejo v podjetju, so namenjeni izboljšanju položaja uporabnikov, in sicer v obliki nižjih cen, višje kakovosti storitev in večje dostopnosti.

V študiji sektorja socialnega podjetništva, po naročilu Evropske komisije (KMU forschung Austria 2007a), so ugotovili, da ni veliko držav, v katerih je pravno definiran termin socialno podjetje,²⁹ so pa v študiji izpostavili definicijo VB, po kateri je socialno podjetje »firma s primarno socialnimi cilji, katere dobički so praviloma ponovno investirani za voljo cilja podjetja ali v skupnost in ki ni vodena s strani potrebe po maksimiranju dobička za deležnike in lastnike« (KMU forschung Austria 2007a, 11).

Tudi Branco in drugi (2004 16–23), ki socialno podjetništvo definirajo kot »način in merilo«, s katerim podjetnik prispeva k trajnostnemu razvoju, za kar ga označujemo kot »etičnega (socialnega) podjetnika«, po pregledu definicij socialnih podjetij v določenih državah OECD

²⁸ Angl.: *social value creation*.

²⁹ Do leta 2007 le v VB, Belgiji, Latviji, Litvi ter na Finskem.

pridejo do zaključka, da ker povečini ni zakonske določitve termina socialnega podjetja, je prav namen tisti, ki socialno podjetje definira. Definicija socialne ekonomije, kamor avtorji uvrščajo socialna podjetja, pa je ponovno podvržena kulturi vsake posamezne države,³⁰ zato avtorji v nadaljevanju postavijo definicijo za socialno podjetništvo v Sloveniji kot »etičen, strokoven, inovativen in sistemski pristop, ki z različnimi aktivnostmi udejanja cilje socialne ekonomije« (Branco in drugi 2004, 30). Socialna ekonomija je razumljena kot »družbeno ekonomsk/a/ kategorij/a/, kjer vrsta najrazličnejših pravnih in fizičnih subjektov ustvarja podporno okolje za (ponovno) vključitev ranljivih skupin prebivalstva v socialno in delovno okolje« (*ibid.*).

Zanimanje za socialno podjetništvo je pokazala tudi EK v svoji socialno-podjetniški iniciativi (EK 2011), saj je prepoznala potencial socialne ekonomije in socialnih inovacij za reševanje problemov teritorialne kohezije in iskanja novih rešitev za družbene probleme, predvsem revščine in socialne izključenosti, v imenu promoviranja »visoko konkurenčne socialno tržne ekonomije« (EK 2011, 2). EK socialno podjetje definira kot »akter v socialni ekonomiji, katerega glavni cilj je imeti socialni učinek, pred ustvarjanjem profita za svoje lastnike ali deležnike. Deluje z zagotavljanjem dobrin ali storitev za trg na podjetniški in inovativni način in uporablja profit prvotno za doseganje socialnih ciljev. Voden je v odprti in odgovorni maniri in, natančneje, vključuje zaposlene, potrošnike in deležnike, katerih se komercialno delovanje podjetja dotika« (EK 2011, 2). Vendar pa EK (2011, 4) tudi eksplicitno izpostavi, da noče podati oz. iskati standardizirane definicije socialnega podjetja, vendar le ponudi opis, utemeljen na skupnih načelih držav članic na tem področju. Komisija sicer pod terminom socialno podjetje razume podjetja, ki delujejo tržno, za zagotavljanje socialnih ciljev, povečini z visokim nivojem socialne inovativnosti, katerih profiti so v glavnem reinvestirani ter katerih metode organizacije ali lastništva reflektirajo njihov cilj z uporabo demokratičnih in participatornih načel ali so osredotočene na socialno pravičnost. EK po teh kriterijih razdeli socialna podjetja v dve skupini, in sicer podjetja, ki zagotavljajo socialne storitve in/ali dobrine in storitve ranljivim osebam (zdravstveno varstvo, asistenca starejšim ali invalidnim osebam ipd.), ter podjetja, ki so sposobna produkcije dobrin in storitev s socialnim ciljem (socialna in profesionalna integracija preko dostopa do zaposlitve za ranljive skupine) (EK 2011, 2–3). S takšnim delovanjem »socialna podjetja prispevajo k pametni rasti z odzivanjem na potrebe, ki še niso zadoščene, s socialnimi inovacijami; ustvarjajo trajnostno rast z upoštevanjem okoljskih vplivov in z njihovo dolgoročno vizijo so v osrčju; vključuje rasti

³⁰ Podobno kot pri sami definiciji tretjega sektorja v prejšnjem poglavju.

zaradi svojega poudarka na ljudeh in socialni koheziji. Z drugimi besedami, njihov glavni cilj je vpliv na socialno in ekonomsko transformacijo, ki prispeva k ciljem strategije Europa 2020« (*ibid.*).

OECD (2010, 188) ponudi definicijo socialnega podjetništva, ki ga prepozna kot »podjetništvo, katerega cilj je zagotoviti inovativne rešitve za nerešene socialne probleme. Zato se pogosto prepleta s socialno inovacijskimi procesi, usmerjenimi k izboljšanju življenj ljudi, s spodbujanjem socialnih sprememb«.

Pavel in Štefaničeva (2005, 14) se v svoji definiciji socialnega podjetništva bolj osredotočita na zaposlitveni vidik socialnih podjetij, ki morajo po njunem mnenju »zagotavljati podporno okolje, v katerem lahko osebe s posebnimi potrebami razvijajo svoje sposobnosti, ki so eden od pogojev produktivnega delavca, /ter/ postati in ostati podjetje, ki se samo vzdržuje ter svojim vključenim zagotavlja stalno zaposlitev« (*ibid.*).

Vredno je tudi omeniti definicijo CEFEC³¹ (2013), ki socialno podjetje vidi bolj v luči zaposlovanja težje zaposljivih oseb. CEFEC sicer razlikuje med socialno firmo in socialnim podjetjem. Pravi, da je »socialna firma tip socialnega podjetja; njihov specifični socialni namen pa je ustvarjati vzdržno in plačano zaposlitev za ljudi, ki so bodisi invalidne ali skrajno prikrajšane na trgu dela. To so podjetja, ki uporabljajo svoje tržno orientirano proizvodnjo produktov ali storitev za doseg svojega socialnega poslanstva« (*ibid.*).

Definicije socialnega podjetništva bi lahko razvrstil v dve kategoriji. Medtem ko se eni avtorji osredotočajo na »output«, torej da morajo socialna podjetja delovati socialno, za skupno dobro, pa se druga skupina avtorjev bolj osredotoča na »input«, torej na samo strukturo zaposlenih v teh podjetjih.

Pogosto se pri definicijah socialnega podjetništva izpostavi socialni podjetnik.³² Dees (v Cho 2006, 35) socialnega podjetnika, ki deluje kot agent sprememb v socialnem sektorju, definira s pomočjo petih lastnosti. (1) Posvojiti mora misijo, s katero ustvarja in ohranja socialne vrednote (in ne le zasebne vrednote), (2) prepoznava in nepopustljivo išče nove priložnosti, da bi služil tej svoji misiji, (3) angažira se v procesu trajnih inovacij, prilagoditev in učenja, (4) odziva se pogumno, pri čemer ga ne ovirajo sredstva, ki jih ima trenutno na razpolago, in (5) izraža visoko stopno odgovornosti do lokalnega okolja, ki mu služi, in za ustvarjene rezultate.

³¹ Angl.: *Confederation of European social Firms, Employment initiatives and social Co-operatives.*

³² To velja predvsem za šolo »socialne inovacije«.

Čeprav je iniciativa socialnega podjetnika velikokrat privedla do ustanovitve neprofitne organizacije, novejši trendi kažejo, da se zaradi zamegljenih mej med sektorji socialni podjetniki vedno bolj odločajo za ustavljanje socialnih podjetij v profitnem, ali celo javnem sektorju (Defourny in Nyssens 2010, 42).

Pri zakonskem priznavanju socialnega podjetništva pa LEED (2010, 47) zaznava v Evropi dva trenda. Prvi razvoj poteka v smeri priznavanja socialnih podjetij s prilagoditvijo združne oblike (v Italiji, na Portugalskem, v Španiji, Franciji in na Poljskem), drugi pa na uvedbah splošnih pravnih okvirov za socialna podjetja, in sicer tako pri dejavnostih, ki jih izvajajo, kot tudi pravnih oblikah. Podjetja morajo izpolnjevati številna merila, lahko pa gre za različno vrsto ali obliko podjetja. Ta razvoj se je pojavil najprej v Belgiji, kasneje tudi v Italiji, VB in na Finskem.

5.1 Družbena odgovornost podjetij in socialno podjetništvo

Podnar (2011, 66) meni, da je družbena odgovornost podjetij tesno povezana s pričakovanji družbe do podjetij, saj gre za dve entiteti, ki sta med seboj prepleteni. Iz tega razloga je sam pomen družbene odgovornosti podrejen značilnostim posameznih družbenoekonomskih in političnih sistemov. Družbeno odgovornost podjetij lahko definiramo kot »pričakovanja družbe o vedenju podjetja, ki je družbeno ali moralno pričakovano in ga posamezniki in družba lahko upravičeno zahtevajo od podjetja /.../ družbena odgovornost obsega ekonomsko, zakonsko, etično in diskrecijsko (filantropsko) dimenzijo, vse dimenzije pa so utemeljene na pričakovanjih, ki jih ima družba do podjetij v določenem časovnem intervalu« (Podnar 2011, 67–8). Pričakovanja družbe predstavljajo minimalno raven družbene odgovornosti in družbeno odgovornost opredeljujejo (Monsen v Podnar 2011, 68). Družbena odgovornost ima dve dimenziji: implicitna družbena odgovornost podjetja temelji na vrednotah, normah in pravilih, ki jih postavljajo državne institucije, največkrat v obliki politik, predpisov in zakonov, eksplicitna družbena odgovornost pa označuje politike podjetja do določenih zahtev družbe, temeljijo pa na prostovoljnosti in programih, ki sledijo lastnemu interesu pri naslavljanju problemov v družbi, za katere podjetje meni, da jih je treba vključiti v proces družbene odgovornosti podjetja (Podnar 2011, 67).

Čeprav se družbena odgovornost podjetij v določenih pogledih pokriva s poslanstvom socialnih podjetij, je nujno izpostaviti dejstvo, da so socialno odgovorna podjetja (še vedno) podjetja, ki morajo ustvarjati dobiček za svoje lastnike, investitorje. Družbeno odgovornost podjetij zato lahko opredelimo tudi kot (pametno) poslovno strategijo ali celo investicijo, saj

»v/sako dejanje podjetja, ki ne zadosti pričakovanju družbe, namreč hitro vodi v konflikt in otežitev poslovanja podjetja« (Valentin v Podnar 2011, 68). Prav besedna zveza »družbena odgovornost« oz. socialni vidik poslovanja takšnih podjetij je zavajajoč, saj se lahko po Thompsonu (v Cho 2006, 38) organizacije označijo za socialne le, »ko niso last znanih deležnikov in profit ni glavno vodilo. Dodatno, prej "pripadajo" družbi kot, recimo, državi«.

Husted in Allen (2011, 49–50) ponudita dva argumenta ekonomistov proti socialnemu ravnanju podjetij.³³ Prvi argument (katerega avtor je Miltonu Friedmanu) je političen in pravi, da je država in ne podjetnik tisti, ki ima nalogo, da rešuje družbene probleme, saj podjetnik teh problemov niti ne more poznati tako kot država (politika), prav tako bi se lahko vzpostavilo vprašanje demokratičnosti, če bi podjetniki z denarjem podjetja reševali socialne probleme in ne demokratično izvoljena oblast, ki je za to zadolžena. Drugi argument je ekonomski, po katerem bi trg vsakršno »zapravljanje« kaznoval, saj bi takšno podjetje postalo manj učinkovito in konkurenčno, kar bi vodilo v bankrot ali prevzem s strani bolj učinkovitega podjetja.

Družbeno odgovorna podjetja bi lahko torej tudi označili kot podjetja, ki delujejo zgolj na minimumu sprejemljivega v družbi (npr. izplačilo minimalne plače), medtem ko bi socialna podjetja lahko primerljivo označili za podjetja, ki delujejo maksimalno družbeno sprejemljivo, družbeno koristno, torej socialno.

Tudi Yunus (2009, 51–2) je kritičen do t. i. hibridnih rešitev, kjer bi podjetje delovalo npr. s 60 % družbenih ciljev ter 40 % ciljev za doseganje dobička. Takšno podjetje bi po Yunusu vedno drselo v smeri maksimiranja dobička, saj se bi vodstvo podjetja vedno ocenjevalo le na osnovi denarja, ki ga zaslužijo vlagatelji. »D/običek se meri s finančnimi izrazi. Pri ocenjevanju načina doseganja družbenih ciljev pa prihaja do pojmovnih težav« (Yunus 2009, 52). Družbeno koristnost ni mogoče enoznačno opredeliti in podati ocene o uspešnosti podjetja na tem področju. »Bolj realistično je torej ločevanje dveh čistih modelov: model maksimiranja dobička in model socialnega podjetja« (*ibid.*).

5.2 Načela delovanja socialnih podjetij

Zaradi pomanjkanja jasne definicije socialnega podjetja se socialno podjetništvo velikokrat definira kar iz samih načel delovanja, zaradi česar prihaja tudi pri tem do različnih dojemanj vloge in delovanja socialnih podjetij. Slapnik (2010, 16) predpostavlja tri ključna merila, po katerih morajo delovati socialna podjetja, in sicer: (1) podjetniški duh - podjetja so

³³ Avtorja podjetje s socialnimi cilji sicer poimenujeta kar altruistično podjetje (angl.: *the altruistic firm*).

ustanovljena zasebno in so avtonomno podjetniško orientirana; (2) delovanje v javno koristne namene ter (3) neprofitna distribucija dobička - reinvesticija v delovanje organizacije ali v skupnost za javno korist. Cilji socialnih podjetij so integracija depriviligiranih ljudi skozi delo, zagotavljanje socialnih storitev in etično trgovanje. »Socialna podjetja danes v svetu predstavljajo producenta, ki zapolnjuje vrzel v produkciji socialnih storitev (pri čemer so mišljene socialne storitve v najširšem smislu, to je storitve, ki so splošno družbeno koristne), predvsem zadovoljujejo potrebe po bolj individualiziranih storitvah, ki jih odpira in zahteva razvoj sodobne družbe« (Slapnik 2010, 4).

KMU forschung Austria (2007a, 11–12) pa identificira sedem značilnosti, ki si jih delijo socialna podjetja širom Evrope, in sicer ne glede na njihovo (pravno) definicijo v posamezni državi. Karakteristike socialnih podjetji vidijo predvsem v: (1) izpolnjevanju socialnih ciljev; (2) prihodkih s trga; (3) naslavljanju prikrajsane populacije; (4) delovanju znotraj različnih pravnih okvirov; (5) ukvarjanju z volonterskim socialnim delom; (6) usmerjanju v neprofitno delovanje ali v reinvesticijo dobičkov; (7) možnem sprejemanju javnega financiranja.

Borzaga in drugi (v Pavel in Štefanič 2005, 17) povzamejo, sicer raznoliko delovanje socialnih podjetij, pet značilnosti, ki so skupne vsem organizacijam tretjega sektorja, in sicer, da: (1) sodelujejo pri oblikovanju pravičnega in učinkovitega sistema blaginje; (2) si prizadevajo za strategijo, ki je skupna vsem ljudem, aktivnim v tretjem sektorju; (3) snujejo lastne ideologije in interakcije v socialno in ekonomsko življenje; (4) želijo povečati pestrost ponudbe storitev in proizvodov, ki prinašajo zaslužek; (5) želijo izboljšati kakovost uslug, ki jih nudijo. Pavel in Štefaničeva (2005, 17–18) sicer ločujeta pojma *socialno podjetje* ter *socialna organizacija*, ki je po njunem širši pojem in vključuje »usmerjenost k tržišču, ki temelji na plačanem in prostovoljskem delu /in/ pokrivanju širokega območja zaposlitvene rehabilitacije, pa tudi spodbujanje z zaposlitveno terapijo ali delom, ki ga izvajajo pacienti / klienti / delavci / delodajalci / uporabniki / potrošniki v bolj ali manj zaščitniškem okolju« (Pavel in Štefanič 2005, 18). Do razlikovanja med tema dvema terminoma prihaja, ker se v angleško govorečem prostoru uporabljata tako termin *social enterprise*, kar avtorja prevajata kot socialno organizacijo, kot termin *social firm*, kar naj bi predstavljal ožji termin socialno podjetje.

Cho (2006, 37) pa pri socialnih podjetjih problematizira izraz »socialno«, ki je pri preučevanju socialnih podjetij večinoma podrejen (ekonomskemu) delu besede »podjetje«. Če torej ekonomisti »družbeno dobro« razumejo kot blaginjski optimum, ki je posledica prostega

delovanja trga, pa razlikovanje socialnih podjetij od zasebnih (profitno orientiranih) podjetij predpostavlja socialne cilje, ki so ločeni od ciljev posameznikov na trgu. Socialno podjetništvo zato predpostavlja ločeno sfero skupnih procesov, vrednot in skrbi (*ibid.*). Cho (2006, 43) iz teh predpostavk nadalje problematizira merjenje učinkov socialnih podjetij, katerih glavni namen je »reševanje socialnih vprašanj na tržni način« (*ibid.*), kar pa ni mogoče, dokler termin »socialno« ni jasno definiran. To lahko pripelje tudi do situacij, v katerih bi socialna podjetja delovala družbeno razdirajoče prej kot povezovalno, saj posamezniki različno dojemajo družbeno dobro. Primer takšnih situacij bi lahko bile cerkvene organizacije, ki bi brezdomcem ponujale prenočišča, pri čemer pa bi ob tem prostovoljci te osebe poskušali konvertirati v njihovo vero, ali posamezna socialna organizacija, ki bi zbirala denar za revna dekleta, ki hočejo opraviti splav.

5.3 Socialno podjetništvo v Sloveniji

Socialno podjetništvo je bilo v Sloveniji prisotno že dolgo pred uvedbo Zakona o socialnem podjetništvu. Po Zidar in Rihter (2010, 69) pa se je razvijalo predvsem preko invalidskih podjetij in zaposlitvenih centrov, delujočih na podlagi Zakona o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI-UPB2).³⁴ Ostale primerljive prednosti na področju socialnega podjetništva ima Slovenija še na širokem področju javnih del, široki in fleksibilni definiciji oseb, ki se lahko vključujejo v socialno ekonomijo oz. ki se lahko vključijo v programe aktivne politike zaposlovanja, pri privzgojeni solidarnosti do ljudi z ovirami ter pri velikem številu nevladnih neprofitnih organizacij (*ibid.*). Kot pomanjkljivost pa Branco in drugi (2004, 55) med drugim identificirajo: pomanjkanje podpornih mrež socialni ekonomiji, obstoječa zakonodaja obravnava le eno ciljno skupino (invalide), programsko neprilagojen šolski sistem za usposabljanje strokovnjakov za delovanje v socialni ekonomiji, kar se kaže tudi v slabem poslovanju invalidskih podjetij (41 % jih posluje z izgubo), zmanjševanje števila programov psihosocialne rehabilitacije, nerazumevanje lokalnega okolja za potrebe socialno izključenih skupin, kar je posledica neozaveščenosti, ter nepripravljenost lokalnega okolja za reševanje problematike socialno izključenih. KMU forschung Austria (2007b, 2–3) vidi razvoj socialnega podjetništva v Sloveniji v luči slabo razvitega tretjega sektorja, pri čemer pa so lahko za zgled (ponovno) invalidska podjetja, nadalje pa kot organizacije socialne ekonomije prepozna tudi program javnih del, ki je leta 2004 zaposloval 4.653 oseb, ter programe za vključevanje na trg dela, v katerega je bilo leta 2004 vključenih 276 invalidskih oseb.

³⁴Uradno prečiščeno besedilo, sprejeto 1. 2. 2007. Ur. l. RS, št 16/2007.

V sektor socialne ekonomije v Sloveniji spadajo organizacije različnih tipov: (1) socialne kooperative, ki jih je malo in ne delujejo dobro; (2) socialna podjetja,³⁵ tudi maloštevilna, pri čemer predstavlja problem tudi nedefiniran pravni status ter nestimulativno davčno okolje; (3) volonterske organizacije, številne, ampak neprofesionalizirane; (4) socialno orientirana društva, tudi številna, ampak nezmožna generirati zaposlovanja in integracije vseh ranljivih skupin; (5) humanitarne organizacije, ki so dobro razvite, orientirane pa v smeri klasičnega humanitarizma, vendar ne opravljajo ekonomskih aktivnosti; (6) okoljevarstvene organizacije z velikim številom lokalnih skupin na začetku svojega razvoja; (7) agencije za razvoj podeželja in inovacijski centri za podeželske regije, ki so številni, ampak z nizkimi kapacitetami; (8) kooperative za storitve mladih, kjer deluje nekaj mladinskih centrov, ki so ustanovljeni kot javne institucije; (9) društva, ki jih je enormno, vendar so brez sposobnosti za zaposlovanje (KMU forschung Austria 2007b, 3–4).

5.3.1 Invalidska podjetja

Cilj teh podjetij, ki so delovala že pred letom 1976 kot invalidske delavnice in so se leta 1988 preoblikovala v invalidska podjetja, je bil predvsem »povečati zaposljivost invalidov in vzpostaviti pogoje za njihovo enakovredno udeležbo na trgu dela z odstranjevanjem ovir in ustvarjanjem enakih možnosti« (ZZRZI, 2. člen; Zidar in Rihter 2010, 69). Tudi Branco in drugi (2004, 67) vidijo veliko število invalidskih podjetij, podrobno zakonodajo s področja invalidov ter širok spekter delovanja invalidskih podjetij kot glavne prednosti socialne ekonomije v Sloveniji, ki jo vidijo kot podporno okolje za socialno podjetništvo. Po KMU forschung Austria (2007b, 3) so invalidska podjetja v letu 2003 zaposlovala 5.993 invalidskih oseb (od skupaj 12.673 oseb, zaposlenih v teh podjetjih), po podatkih MDDSZ (2013a) pa je leta 2009 delovalo že 166 invalidskih podjetij, v katerih je bilo zaposlenih 13.278 oseb, od tega 5.708 invalidov. Po podatkih Statističnega urada (STAT 2012) je v letu 2011 v Sloveniji delovalo v povprečju 151 invalidskih podjetij, največ v predelovalnih dejavnostih (53 %). V tem letu so invalidska podjetja zaposlovala povprečno 12.132 oseb, kar je 6,1 % manj kot leto prej. Skoraj 90 % vseh invalidskih podjetij deluje v zasebnem sektorju, ostala, nekaj več kot 10 %, pa so registrirana v javnem sektorju. Po MDDSZ (2013a) invalidska podjetja največkrat ustanavljajo gospodarske družbe, po navadi kot svoja hčerinska podjetja. Ustanovitelji invalidskih podjetij so tudi fizične osebe, društva, združenja in občine. Kljub močni prisotnosti invalidskih podjetij Računsko sodišče RS (RSRS 2011, 14) za leto 2009 ugotavlja, da je velika večina invalidov v Sloveniji, kar zadeva trg dela, neaktivna, od skupaj 160.000

³⁵ Študija je bila izvedena pred uveljavitvijo Zakona o socialnem podjetništvu.

invalidov³⁶ jih je le 46.000 na trgu dela, od tega jih ima zaposlitev 33.000, 13.000 jih je brezposelnih. Zaskrbljujoč je tudi podatek, da je bilo med nezaposlenimi invalidi v letu 2009 skoraj 66 % dolgotrajno brezposelnih (RSRS 2011, 11). Poleg invalidskih podjetij pa obstajajo v Sloveniji še invalidske organizacije, ki delujejo po Zakonu o invalidskih organizacijah (ZInvO).³⁷ Po MDDSZ (2013b) mora biti invalidska organizacija ustanovljena v skladu z Zakonom o društvih, člani društva pa so invalidi in njihovi zakoniti zastopniki, zaradi česar je to organizacija invalidov in ne organizacija za invalide. Invalidske organizacije morajo izvajati tudi posebne socialne programe, njihova vloga pa je tudi »prestavljanj/e/ in zastopanj/e/ invalid/ov/ in njihov/ih/ interes /ob/ v dialogu z organi na državni in mednarodni ravni« (*ibid.*).

5.3.2 Zadruga

Pomemben akter na področju socialne ekonomije so tudi zadruga, ki delujejo po načelih socialnih podjetij ali organizacij tretjega sektorja na splošno. Veselova (2010, 26) pravi, da so ta načela prostovoljno in odprto članstvo, načelo upravljanja po principu en človek, en glas, udeležba članov pri delitvi dohodka sodelovanje pri upravljanju solidarnost in sodelovanje med zadrugami ter trajnostni razvoj lokalne skupnosti. Zakon o zadrugah (ZZad - UPB2)³⁸ definira v svojem prvem členu, da je zadruga »organizacija vnaprej nedoločenega števila članov, ki ima namen pospeševati gospodarske koristi in razvijati gospodarske ali družbene dejavnosti svojih članov ter temelji na prostovoljnem pristopu, svobodnem izstopu, enakopravnem sodelovanju in upravljanju članov«. Po Zadružni zvezi Slovenije (ZZS 2013) je bilo leta 2011 v Sloveniji registriranih 352 zadrug. Največ zadrug je sicer na področju trgovine in vzdrževanja ter popravil motornih vozil, ki jih je bilo konec leta 2011 92, sledijo zadruga, ki delujejo na področju kmetijstva, lova, gozdarstva in ribištva (91 zadruga), ter zadruga s področja poslovanja z nepremičninami. Zadruga, ki so prostovoljne članice ZZS, je bilo konec leta 2008 74 in imajo 15.490 članov, zaposlujejo pa 2.905 oseb, kar je daleč največ na področju posredništva in trgovine na debelo.³⁹ LEDD (2010, 12–13) glede zadrug v Sloveniji ugotavlja, da se te niso modernizirale in da država ni izkoristila njihovega potenciala, zaradi česar so zadruga prepoznane le v sektorju kmetijstva in gozdarstva, čeprav lahko od leta 1990 delujejo na katerem koli gospodarskem sektorju. Zadruga, ki ne delujejo na področju kmetijstva in gozdarstva, tudi menijo, »da ne poslujejo pod enakimi pogoji kot

³⁶ To je ocena vseh invalidov v Sloveniji, saj uradne evidence o osebah, ki so pridobile status invalida z odločbo, ni.

³⁷ Ur. l. RS, št. 108/2002, zakon je bil sprejet 27. 11. 2002, v veljavo je stopil 27. 12. 2002.

³⁸ Uradno prečiščeno besedilo, potrjeno 19. 11. 2009. Ur. l. RS št. 97/2009.

³⁹ Ob tem je potrebno povedati, da tudi največ članic ZZS deluje na tem področju, in sicer 33 od skupaj 74.

zasebne družbe z omejeno odgovornostjo« (LEED 2010, 14). Zadružna oblika delovanja družb se je po Evropi izkazala za uspešno in sposobno prilagoditi novim potrebam družbe, saj se pojavljajo zadruga na novih področjih dejavnosti. Primer za to so socialne zadruga v Italiji ali socialna zadružna podjetja v Španiji (*ibid.*). Zakon o socialnem podjetništvu bi lahko predstavljal »priložnost za rehabilitacijo zadrug, da bi v celoti izkoristile svoj potencial kot podjetja skupnosti« (*ibid.*).

5.4 Študija socialnega podjetništva (GEM)

Socialno podjetništvo so raziskovali tudi v študiji GEM (Rebernik in drugi 2010, 103–119), ki je vključevala 49 držav. GEM pod terminom socialnega podjetništva razume »posameznike in organizacije, ki so vključene v zgodnjo podjetniško aktivnost, ki nosi v sebi določeno socialno noto« (Rebernik in drugi 2010, 103). Delež oseb v starosti od 18 do 64 let, ki se vključujejo v zgodnjo socialno podjetniško aktivnost, so poimenovali indeks SEA.⁴⁰ Raziskovalci so ugotovili, da se indeks SEA močno razlikuje med posameznimi državami, od najnižjih 0,1 % do najvišjih 4,3 % (povprečna vrednost 1,8 %). Slovenija je dosegla vrednost 2,05 % in se s tem nahaja nekje v sredini lestvice. Od 20 evropskih držav je Slovenija na 9. mestu. Prednjačijo Danska (5,42 %), Islandija (3,94 %) in Švica (2,71 %). Pomembna ugotovitev študije je tudi, da se z razvitostjo gospodarstva (merjeno v BDP na osebo) SEA povečuje, ni pa mogoče potrditi teze, da SEA v najrazvitejših državah nadomešča »klasično« podjetniško aktivnost, saj imajo države, kot so Norveška, Nizozemska ali Nemčija, zelo nizko stopnjo socialnega podjetništva. Tudi okolje je za socialno podjetništvo pomemben dejavnik, oceno katerega je GEM pridobil s sklopom devetih vprašanj med izvedenci v posameznih državah. Slovenija se je tudi v tem kontekstu uvrstila nekje v povprečje sodelujočih držav z oceno 3,26 (povprečje je 2,72). Najmanj kritični do okolja z vidika socialnega podjetništva so izvedenci na Kitajskem, v Ugandi in Panami, najbolj kritični pa v Bosni in Hercegovini, Urugvaju in na Madžarskem. Zanimivo pa je, da je Slovenija najvišjo vrednost (5. mesto med državami) dosegla prav pri trditvi, da *lahko v Sloveniji družbene in okoljske probleme ter probleme skupnosti bolj učinkovito rešujejo podjetniki kot organizacije civilne družbe*. Najnižje (na 39. mesto) pa se je Slovenija uvrstila pri trditvi, da *je družbena odgovornost v Sloveniji pomemben vir konkurenčnih prednosti za nova in rastoča podjetja*.

⁴⁰ Angl.: *social early stage entrepreneurial activity*.

Terjesen in drugi (2011, 4), katerih analiza tudi temelji na podatkih, zbranih v študiji GEM, pridejo do zanimivih demografskih ugotovitev, po katerih je (globalno gledano) v socialno podjetništvo najbolj vključen mlajši del populacije, starost od 25 do 34 let, najmanj pa najstarejši del populacije, to je 1,33 %. Razlike so tudi tukaj velike glede na tipe gospodarstva, tako da je v faktorskih gospodarstvih najmlajša skupina od 18 do 24 let najmanj verjetno vključena v socialno podjetništvo, medtem ko je v inovacijskih skupinah ista skupina najbolj verjetna za vključitev v socialno podjetništvo. Zanimiva je tudi ugotovitev, da s stopnjo izobrazbe narašča tudi verjetnost za vključitev v socialno podjetništvo. Na splošno še vedno velja, da so moški tisti, za katere je bolj verjetno, da bodo začeli socialno-podjetniški projekt, vendar pa je ta prepad manjši kot pri klasični podjetniški aktivnosti in se tudi po regijah močno razlikuje.

Ob vsem tem je potrebno tudi izpostaviti, da uporablja GEM lastno (za vse države enako) definicijo socialnega podjetništva, kar je lahko problematično, saj sem že v prejšnjih poglavjih izpostavil, da še vedno ne obstaja splošno priznana definicija socialnega podjetništva in da je samo dojemanje »socialnega« v veliki meri stvar družbenega okolja, v katerem podjetje posluje. Pri GEM je merilo vsaj 50 % socialnih ciljev pri posameznem podjetju, kar pa bi v določenih primerih lahko pomenilo, da so v vzorec vključena družbeno odgovorna podjetja in ne zgolj socialna podjetja, kot jih analiziramo v tem tekstu.⁴¹

⁴¹ Relevanten argument proti takšni opredelitvi socialnega podjetništva poda Yunus (glej podpoglavje 5.3).

5.5 Zakon o socialnem podjetništvu

Slovenija je ena izmed redkih držav, ki je področje socialnega podjetništva uredila tudi pravno. Sam zakon obsega 51 členov in je eden izmed redkih, če ne edini sistemski zakon, ki je bil v Državnem zboru (DZ 2011) sprejet brez glasu proti.⁴²

Zakon v 3. členu (1) opredeli socialno podjetništvo, v 3. členu (2) cilje socialnega podjetništva, v 4. členu pa poda načela in zahteve socialnega podjetništva, po katerem se lahko v socialno podjetništvo vključujejo nepridobitne pravne osebe, ki so ustanovljene in poslujejo po naslednjih načelih: načelo avtonomne pobude, nepridobitnega namena ustanovitve, opravljajo dejavnost v javnem interesu, načelo prostovoljnosti delovanja, neodvisnosti, tržne naravnosti, vključevanja prostovoljnega dela, enakopravnosti članstva, sodelovanja deležnikov pri upravljanju, neprofitnosti delovanja, preglednosti poslovanja in javnega koristnega

Člen 3 (1):

Socialno podjetništvo predstavlja trajno upravljanje dejavnosti socialnega podjetništva ali trajno upravljanje drugih dejavnosti pod posebnimi pogoji zaposlovanja, s proizvodnjo in prodajo proizvodov ali opravljanjem storitev na trgu, pri čemer ustvarjanje dobička ni izključni niti glavni cilj opravljanja dejavnosti.

Člen 3 (2):

Socialno podjetništvo krepi družbeno solidarnost in kohezijo, spodbuja sodelovanje ljudi in prostovoljsko delo, krepi inovativno sposobnost družbe za reševanje socialnih, gospodarskih, okoljskih in drugih problemov, zagotavlja dodatno ponudbo proizvodov in storitev, ki so v javnem interesu, razvija nove možnosti zaposlovanja, zagotavlja dodatna delovna mesta ter socialno integracijo in poklicno reintegracijo najbolj ranljivih skupin ljudi na trgu dela.

delovanja. Pri opredelitvi področja in dejavnosti socialnega podjetništva (5. člen) zakon dopušča široke možnosti delovanja socialnih podjetij (od socialnega varstva, znanosti, raziskovanja, izobrazbe in vzgoje do ekološke proizvodnje hrane, turizma, kulture in tudi posredovanja zaposlitve težje zaposljivim osebam, ki so definirane v 6. členu). Na tem področju je zakon dokaj fleksibilen, saj v 5. členu (2) dovoljuje, da se s posebnim zakonom določijo tudi druga področja delovanja, ter v 5. členu (3) tudi dopušča možnost pristojnemu ministru, da z uredbo določi dejavnosti socialnega podjetništva. Zakon v 6. členu (1) tudi dopušča dejavnosti, ki niso opredeljena v 5. členu, če se upravljajo z namenom zaposlovanja najbolj ranljivih skupin ljudi na trgu dela. Člen 6 (2) pa naprej določa, da se v najbolj ranljivo skupino na trgu dela uvrščajo dolgotrajno brezposelne osebe še 24 oz. 12 mesecev od zaposlitve v socialnem podjetju.

⁴² Zakon je bil sprejet na 25. redni seji DZ, dne 7. 3. 2011 z 69 glasovi za in z nobenim proti.

Zakon v 8. členu še podrobneje definira socialno podjetje (kot v 3. in 4. členu), saj dovoljuje dva tipa socialnega podjetja (tip A in tip B). Oba tipa socialnega podjetja pa morata izpolnjevati določbe, ki jih določa ta zakon, in zakon, ki ureja pravno organiziranost posamezne vrste nepridobitne pravne osebe (člen 8 (2)).

<p>Socialno podjetje tipa A:</p> <p>Je /nepridobitna pravna oseba/ ustanovljena za trajno opravljanje dejavnosti socialnega podjetništva na način, da bo trajno zaposlovala najmanj enega delavca v prvem letu in najmanj dveh sodelavcev v nadaljnjih letih poslovanja.</p>	<p>Socialno podjetje tipa B:</p> <p>Je /nepridobitna pravna oseba/ ustanovljena za zaposlovanje oseb iz 6. člena tega zakona, na način, da bo določeno dejavnost opravljala s trajnim zaposlovanjem najmanj tretjine teh delavcev od vseh zaposlenih delavcev.</p>
--	--

Neprofitnost socialnega podjetja je podkrepljena tudi v 11. členu, ki določa, da se morata dobiček in presežek iz poslovanja vrniti v podjetje oz. se lahko namenita za druge, z zakonom določene, namene (člen 11 (1)). Delitev dobičkov po 11. členu (2) ni dovoljena, razen če zakon, ki ureja pravno organiziranost posamezne vrste nepridobitne pravne osebe, ne določa drugače. V tem primeru pa je dovoljeno deliti do 20 % vsega ustvarjenega dobička (presežek prihodkov ne sme priti iz naslova neporabljenih javnih sredstev). Zakon v tem členu tudi dvakrat poudari, da se pri deljenju dobička ne sme izključiti delavcev. Razporejanje dobička in presežkov dohodkov je natančneje določeno tudi v 26. členu zakona. Pridobitev statusa socialnega podjetja določa 18. člen zakona, ki uvaja kratico »So.p.« za socialna podjetja.

Pravice članov socialnega podjetja določa 23. člen, po katerem člani socialnega podjetja, ne glede na določbe posebnih zakonov, ki urejajo pravni položaj posamezne vrste nepridobitne pravne osebe, odločajo po načelu enakopravnosti (člen 23 (1)). Pri odločanju ima vsak član le po en glas (člen 23 (2)). Udeležbo pri upravljanju pa 24. člen (1) razširi tudi na prostovoljce in uporabnike storitev.

24 (1) člen:

Delavcem in prostovoljcem, ki niso člani socialnega podjetja, mora biti zagotovljena možnost, da sodelujejo pri upravljanju socialnega podjetja, vsaj z vplivanjem na odločitve, ki so pomembne za njihovo delo in za kakovost proizvedenih izdelkov ali storitev socialnega podjetja. Uporabnikom, ki niso člani socialnega podjetja, mora biti zagotovljena možnost vplivanja na odločitve, ki zadevalo kakovost izdelkov ali storitev socialnega podjetja.

Glede na teoretična izhodišča bi ocenil, da je slovenski zakon pri definiciji socialnega podjetništva in nadaljnjih členov, ki definirajo delovanje socialnega podjetja, sledil obema strujama teoretikov, tako tistim, ki zagovarjajo socialno delovanje teh podjetij, kot tistim, ki v ospredje bolj postavljajo zaposlovanje težje zaposljivih oseb. Zidarjeva in Rihterjeva (2010,

77) pa vidita prav v odprtosti zakona določen problem, in sicer predvsem pri ustanavljanju socialnih podjetij s strani gospodarskih družb (ki jih sicer omejuje tudi 9. člen ZSocP), saj kot opozarjata avtorici, v zakonu ni varovalk, ki bi onemogočale zlorabo pravice do ustanavljanja socialnih podjetij s strani gospodarskih družb. Nadaljnji problem predstavlja tudi dejstvo, da naj bi zakon okrepil podjetniško iniciativo v tretjem sektorju, ki je še vedno podhranjen tako s strokovnimi kadri kot z ekonomskim znanjem, prostori in opremo, kar je zagotovo konkurenčna prednost gospodarskih družb. Ključen akter socialnega podjetništva, tretji sektor, bi tako tudi na področju socialnega podjetništva lahko ostal podrejen gospodarstvu.

Po mnenju Zidarjeve in Rihterjeve (2010, 82–3) tudi tip B socialnih podjetij ni zastavljen dovolj dobro, saj omogoča le kratkotrajno (enkratno) zaposlitev ranljivih skupin (24 ali 12 mesecev), po tej dobi pa, sklepa avtorici, bodo določene osebe iz kategorije težje zaposljivih oseb (izjema so mladi iskalci zaposlitve) ponovno zdrsnile v revščino ali socialno izključenost, namesto da bi dobile zaposlitev v gospodarskem ali javnem sektorju. Tip B socialnega podjetja torej predstavlja le kratkotrajno rešitev za večino ranljivih skupin na trgu dela.

Omejitev trajanja zaposlovanja ranljivih oseb pomeni tudi, da je socialno podjetništvo, kot je zastavljeno v zakonu, mišljeno zgolj kot pomožni element gospodarstva, saj takšna omejitev postavlja socialno podjetništvo v podrejen položaj klasično-tržno orientiranih podjetij, povedano drugače, znanja in sposobnosti, ki bi si jih posamezniki pridobili v socialnih podjetjih, bi kasneje klasična podjetja prodajala kot dodano vrednost z namenom večanja (zasebnega) dobička. Na tej točki zakon dejansko deluje kot ovira trajnostnemu razvoju socialnega podjetništva. Zakon tudi ne predvideva prestrukturiranja socialnih podjetij iz enega tipa v drugega (iz tipa A v tip B, ali obratno), s čimer bi socialna podjetja lahko obšla to omejitev. Na primer, če bi socialno podjetje z dvema zaposlenima prvo leto ali dve delovalo kot tip B, potem pa bi se prestrukturiralo v tip A, preden bi moralo odpustiti sodelavce, ki ne bi več izpolnjevali kriterija težje zaposljive osebe.

5.5.1 Razlogi za sprejem ZSocP

Slapnik (2010, 16–18) vidi razloge za sprejetje zakona v slabosti klasičnih pristopov reševanja problematike brezposelnosti in vzdržnosti tržne ekonomije. Problem predstavlja tudi spremenjena demografska slika Evrope in Slovenije, ki povečuje število upokojencev ter znižuje število delovno aktivnega prebivalstva. Vedno večje probleme povzroča tudi sama struktura brezposelnosti, saj je vedno več starejših iskalcev zaposlitve (nad 55 let), ter na

drugi strani vedno več iskalcev prve zaposlitve, povečuje pa se tudi število dolgotrajno brezposelnih in težje zaposljivih oseb. K temu moramo prišteti še nefleksibilen trg dela v Sloveniji,⁴³ sedanje oblike pomoči brezposelnim osebam (javna dela in subvencionirano zaposlovanje težje zaposljivih oseb) pa niso prinesle zelenih dolgotrajnih učinkov. Edini pozitivni učinki zaposlovanja težje zaposljivih oseb prihajajo iz naslova socialnih podjetij, ki delujejo kot invalidska podjetja. Globalizacija in tehnološki napredek prinašata opuščanje tradicionalnih dejavnosti, ki jih v Sloveniji ne nadomeščamo z novimi (kakovostnimi) delovnimi mesti, saj je Slovenija ena izmed držav EU, ki v storitvenem sektorju zaposluje najmanj ljudi, kar določene skupine posameznikov potisne še globlje v socialno izključenost. Poleg tega so v Sloveniji zelo obsežne tudi regionalne razlike, kar vodi v depopulacijske procese in v ne izkoriščanje določenih naravnih danosti, ki bi lahko prispevale k trajnostnemu razvoju. Spodbujanje gospodarske dejavnosti v Sloveniji pa se trenutno omejuje na razvoj srednjih, malih in mikro podjetij klasične ekonomije, »katerih razvoj pa na eni strani ne more bistveno zmanjšati nesorazmerij, ki se pojavljajo na trgu dela, na drugi strani pa ne zadostiti vseh novih potreb družbe na specifičnih področjih« (Slapnik 2010, 17).

JAPTI (2005, 36–8) vidi razloge predvsem v globalnih spremembah, kot so npr. staranje in diverzifikacija prebivalstva, strukturna brezposelnost, globalizacija, selitev proizvodnje na cenejše trge in opuščanje tradicionalnih dejavnosti. Poleg teh trendov Slovenija kaže še specifične težave, ki bi jih lahko reševali v okviru socialnega podjetništva, kot so npr. nedelovanje do sedaj razvitih oblik pomoči brezposelnim in težje zaposljivim osebam, večanje števila prejemnikov pasivnih socialnih transferjev, potreba po reformi javnih storitev, ki ne sledijo potrebam in močno pritiskajo na javne finance. Zaskrbljujoč nizek je tudi delež zaposlenih v storitvenih dejavnostih. Težave povzročajo tudi rigidni trg dela, ukrepi politike zaposlovanja pa ne dajejo zadovoljivih učinkov. Problem predstavlja tudi povečevanje razlik v razvitosti posameznih regij. Socialno podjetništvo rešuje te probleme, saj prispeva k povečanju gospodarske rasti produktivnosti in konkurenčnosti, ob čemer upošteva družbene cilje trajnostno naravnega razvoja. Zagotavlja vključevanje ranljivih skupin, omogoča inoviranje in izboljšanje javnih storitev ter skupne družbene infrastrukture, blaži pritisk na javne finance ter »pomaga razvijati družbo vključenosti in aktivno državljanstvo ter krepi socialni kapital lokalnih okolij, s tem pa krepi njihovo endogeno sposobnost za soočanje s problemi lastnega razvoja« (JAPTI 2005, 39).

⁴³ Fleksibilizacija trga dela v tem kontekstu ne sme pomeniti zgolj lažjega odpuščanje zaposlenih, ampak bi morala iti v smer varne prožnosti trga dela.

5.6. Analiza delovanja socialnih podjetij v Sloveniji

Predmet raziskave so socialna podjetja, njihovo delovanje in poslovno okolje. Ankete so bile poslano (fizično ali elektronsko) desetim podjetjem, ki so bila na dan 8. 5. 2013 vpisana v register socialnih podjetij na Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. Z rešeno anketo je odgovorilo šest socialnih podjetij.⁴⁴

Analiza demografije socialnih podjetij je pokazala, da so v socialno podjetništvo vključene štiri ženske in dva moška, izobrazbena struktura je visoka (štirje s 7. stopnjo izobrazbe in dva s 6.), kar sovпада z ugotovitvami študije GEM. Glede na starostno porazdelitev se v socialno podjetništvo vključujejo osebe stare od 25 do 50 let (tri osebe med 25 in 34 let in tri med 35 in 50 let).

Na naslednja vprašanja so anketiranci lahko odgovorili z oceno od 1 do 5, pri čemer je 1 najslabša ocena, 5 najboljša.

Zakon o socialnem podjetništvu je dobil relativno slabo oceno (2,5/5), noben anketiranec zakona ni označil za zelo dobrega (5) in le eden za dobrega (4). Po drugi strani pa je zakon dobil eno oceno zelo slabo (1), dve slabo (2) in dve srednje (3). Slabe ocene je zakon dobil, ker naj ne bi temelji na praksi (problem predstavlja že sam pridevnik »socialno«), zakon naj bi tudi bil v več členih v nasprotju z drugimi zakoni in je preveč splošen, niti nima jasnih navodil za izvajanje socialnega podjetništva oziroma podpore različnih deležnikov (občin). Pozitivno pa se ocenjuje že samo dejstvo, da smo zakon dobili, čas in praksa pa bosta pokazala, kje so potrebne spremembe zakona.

Glede na poslovno okolje, ki sem ga meril z vprašanji o davčnem okolju, bančnem okolju (možnost kreditov) in poslovnih priložnosti socialnih podjetij, so anketiranci najboljše ocenili poslovne priložnosti (povprečna ocena 3,6/5), bolj kritični pa so bili do davčnega okolja za socialna podjetja (povprečna ocena 2,2/5) ter bančnega okolja (povprečna ocena 2,8/5). Pri oceni davčnega okolja sta ga dva anketiranca označila za zelo slabo (1), trije za slabo (2) in le eden za zelo dobro (5). Pri bančnem okolju je bila najpogostejša ocena dobro (3) in sicer trikrat, enkrat je bilo bančno okolje ocenjeno s srednje (3) in dvakrat z zelo slabo (2). Poslovne priložnosti, ki so bile ocenjene pozitivno, so dobile po dve oceni z zelo dobro (5) in srednje (3) ter vsakič po eno oceno slabo (2) in dobro (4).

⁴⁴ Celotna anketa je v prilogi.

Pri vprašanju »Kako ocenjujete, da je vaša organizacija sprejeta v javnosti v primerjavi z drugimi primerljivimi organizacijami?« se pokaže zelo različno stanje med socialnimi podjetji, saj po dve podjetji menita, da sta v javnosti sprejeti bodisi enako (3) bodisi rahlo bolje (4), po eno podjetje vsakič pa meni, da sta sprejeti slabše (1) oziroma rahlo slabše (2). Zanimivo stanje se pokaže tudi pri vprašanju, ki anketirance sprašuje po demokratičnosti pri upravljanju (delovanje organizacije po 24. členu ZSocP),⁴⁵ pri čemer se pokaže, da polovica vprašanih (trije) to vidi kot pozitivno (5) in eden kot rahlo pozitivno (4), pri čemer izpostavijo, da se s tem večja zaupanje v organizacijo ter da se samo delo bolj vrednoti, saj vsi sodelujejo pri celotnem delovnem procesu, kar pomaga pri celostnem reševanju težav (multidisciplinarni nastop reševanja problemov). En anketiranec, ki izpostavi problem interesov različnih deležnikov, kar onemogoča kvalitetno upravljanje podjetja, oceni takšno delovanje kot nekoliko negativno (2). Na trditev, *da krepitev socialnega podjetništva lahko pomaga pri reševanju ekonomskih problemov, kot so strukturna brezposelnost, revščina ipd.*, so se vsi anketiranci strinjali (4), od tega štirje močno (5). Glede same konkurenčnosti socialnih podjetij pa trije anketiranci menijo, da so ta nekoliko manj konkurenčna (2), pri čemer izpostavljajo slabo zakonodajo in neaktivnost države, ki bi morala podjetja, ki zaposlujejo težje zaposeljive osebe (ki so načeloma tudi manj produktivne), dodatno financirati (pokriti razliko v dodani vrednosti). En anketiranec meni, da so socialna podjetja enako konkurenčna (3), pri čemer izpostavi, da ta še ne znajo razmišljati dovolj marketinško, dva anketiranca pa menita, da so socialna podjetja nekoliko bolj konkurenčna (4), pri čemer eden izpostavi slabost pri upravljanju klasičnih podjetij, ki pogosto ne razumejo ali upoštevajo podjetništva.

⁴⁵ Pri tem vprašanju sem izločil eno podjetje, saj je ob oceni (3) pripisalo, da še niso začeli poslovati.

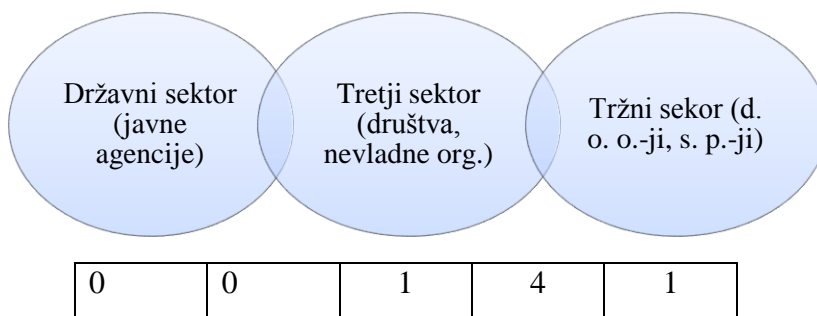
V naslednjem sklopu so anketiranci lahko odgovarjali z DA ali NE. Odgovore podajam v tabeli.

Tabela 5.1: Odgovori anketirancev

Vprašanje	DA	NE
Število odgovorov		
Ali menite, da država stori dovolj za spodbujanje socialnega podjetništva?	0	6
Ali ste pri registraciji socialnega podjetja naleteli na težave z javnimi organi ali administracijo?	2	3
Ali se strinjate s trditvijo, da je pojav socialnih podjetij povezan z neučinkovitostjo države (na področju brezposelnosti, socialne kohezije, socialne izključenosti)?	2	3
Ali se strinjate s trditvijo, da je pojav socialnih podjetij povezan z nezadovoljstvom javnosti z delovanjem klasičnih podjetij?	3	3
Ali Vas Vaše lokalno okolje prepoznava kot socialno podjetje?	4	2

Vir: Lastna izdelava

Glede na sektorsko pripadnost se največ socialnih podjetij vidi med tretjim in tržnim sektorjem (številka pod ali med sektorji označuje število odgovorov).

Ankete so pokazale, da obstaja potencial za razvoj socialnega podjetništva v Sloveniji, saj obstajajo poslovne priložnosti, vendar je za to potrebna predvsem pomoč države, ki so jo anketiranci označili za slabo. Sam zakon ni slab začetek, vendar pa so potrebni popravki, ki bodo upoštevali realno stanje, v katerem ta podjetja delujejo.

6 Razvoj sektorja socialne ekonomije in prehod na ekonomsko demokracijo

Opolnomočenje tretjega sektorja in socialnega podjetništva, katerega bistvo so demokratične in socialne vrednote, bi v kontekstu kapitalistično tržno menjalne ekonomije nujno vodilo v bolj demokratično in pravično ekonomijo. Zelo blizu tem smernicam je koncept ekonomske demokracije, ki temelji na tržni ekonomiji, vendar pa se iz tega izvzame razmerje med delom in kapitalom, kar Schweickart (2012, 245–7) poimenuje destruktivne forme tekmovalnosti, konkurence. Trg lahko za dobrine in storitve ostane enak kot pod kapitalizmom, vpelje pa se demokratična ureditev na delovnem mestu, kar nadomesti kapitalistično institucijo plačanega dela⁴⁶ ter demokratični nadzor nad investicijam, ki nadomesti kapitalistične finančne trge (*ibid.*). Schweickart (2012, 248) nadaljuje, da bi bila takšna ureditev veliko bolj egalitarna, manj obremenjena z nezaposlenostjo, manj nagnjena k izkoriščanju, bolj primerna za naslavljanje problemov (domače in globalne) revščine, bolj demokratična in okoljsko vzdržljiva. Tudi Gostiša (2013) ne vidi problema kapitalizma v samem sistemu, ampak v določenih institucijah, ki jih je ta sistem vzpostavil in ki niso bistvene za obstoj kapitalizma kot sistema. Največji problem sodobnega kapitalizma predstavlja institucija trga dela, ki determinira izkoriščevalski (mezdni) odnos med lastniki dela in kapitala. Če je ta »izum« kapitalizma na začetku res pospešil družbenoekonomski razvoj človeštva, pa danes (v postindustrijski dobi) predstavlja glavno zavoro pri družbenem napredku, saj zavira »najpomembnejšega produkcijskega tvorca«, človeški kapital.

Za spremembo bistva in narave obstoječega kapitalizma, s tem pa tudi za povečanje njegove ekonomske učinkovitosti in socialne pravičnosti, je torej ključnega pomena sprememba omenjenega meznega odnosa oziroma konkretnih sistemskih institucij, ki ga podpirajo, omogočajo in reproducirajo, ne pa tudi sprememba zasebne lastnine in tržnega sistema nasploh, ki sama po sebi /.../ nista nič kriva za deviantnost sistema (*ibid.*).

Gostiša (*ibid.*) ponudi zanimivo rešitev, ki bi pomenila velik korak v smeri ekonomske demokracije, in sicer sistemsko izenačitev obeh omenjenih vrst kapitala. Nadalje, če človeškemu kapitalu priznamo status kapitala, »potem je treba zaposlenim, kot tudi njihovim lastnikom, priznati v načelu enake korporacijske pravice (soupravljanje podjetij, sorazmerna udeležba pri dobičku itd.)« (*ibid.*). Kanjuo - Mrčelova (1999, 184–5) pa veže ekonomsko demokracijo predvsem na lastništvo zaposlenih in na njihovo participacijo pri upravljanju podjetja. Različne študije so namreč pokazale, da so najbolj produktivna prav tista podjetja, ki

⁴⁶ Angl.: *wage labour*.

imajo kombinirano lastništvo zaposlenih ter sočasno vpeljana soupravljanje zaposlenih. »S stališča zaposlenih participacija v odločanju brez finančne participacije lahko pripomore k izboljšavam, od katerih bodo imeli koristi drugi. Samo finančna participacija pa po drugi strani lahko spodbuja instrumentalno razmerje in ne poveča zadovoljstva na delovnem mestu« (Kanjuo - Mrčela 1999, 185).

Koncept ekonomske demokracije, ki bi odstranil probleme neoliberalnega kapitalizma, ki sem jih izpostavil v prvem poglavju, deluje po načelih, po katerih delujejo organizacije tretjega sektorja (demokratično vodenje, v ospredju delovanja so človekove, a ne nujno tržne potrebe). Izpostavil sem tudi, da lahko organizacije tretjega sektorja proizvajajo dobrine in storitve za trg (kar še posebej velja za socialna podjetja), s katerimi lahko financirajo svojo poslanstvo, ki je po definiciji skupno dobro. Prehod iz neoliberalne kapitalistične ureditve v ekonomsko demokratično kapitalistično ureditev⁴⁷ bi lahko torej nedvomno dosegli z opolnomočenjem tretjega sektorja in socialnega podjetništva. Namen tega pa je vzpostavitev razmer, kjer bi bile potrebe posameznika in družbe nad potrebami trga in peščice posameznikov, ki imajo zmožnost akumulacije kapitala in s tem popolno proste roke pri eksploataciji delovne sile za voljo konkurenčnosti. Tudi Rifkin (2007, 374–5) ugotovi, da »tretji sektor združuje številne potrebne prvine za privlačno alternativo utilitarnemu etosu trga« in da »predstavlja resno grožnjo potrošniško usmerjeni viziji še vedno prevladujočega tržnega gospodarstva, saj deluje v prid interesov celotne človeške in biološke skupnosti, ne pa za svoje lastne ozke materialne interese«.

Ob krepitvi tretjega sektorja je nujno potreben tudi premislek o vlogi celotne ekonomske ureditve, saj sedanji kapitalizem izvaja sistemsko nasilje, ki ga ne moremo pripisati nobeni konkretni osebi in ki se kaže v avtomatični izključitvi določenih segmentov posameznikov (Žižek 2007, 18–19). Žižek v tem kontekstu ne govori o ničemer drugem kot o segmentaciji trga dela, zaradi katere nastajajo ranljive skupine oz. strukturna brezposelnost in posledično izključitev določenih skupin iz gospodarskega, delovnega življenja. Problem pa se še poglobi, saj rešitev tega problema niso »liberalni komunisti«, kot jih poimenuje Žižek (2007, 24), ki s svojo dobrodelnostjo izkazujejo skrb za skupnost in svet, vendar pa lahko ti »dobrodelneži« donirajo le toliko milijonov, kot so si jih prej prisvojili oz. v njihovi terminologiji, ustvarili. V tem kontekstu je »dobrodelnost /.../ humanitarna maska, ki prikriva ekonomsko eksploatacijo« (Žižek 2007, 25). Žižek tukaj izpostavi določene posameznike, ki naj bi

⁴⁷ Ekonomsko demokratična kapitalistična ureditev zato, ker v določenih segmentih še vedno temelji na prostem trgu in privatni lastnini.

dokazovali sistemski problem kapitalizma in dobrodelnosti, čigar dobrodelni učinek ob splošnem izkoriščanju zbledi, ne dotakne pa se naraščajočega števila organizacij tretjega sektorja, ki delujejo na prostovoljski osnovi posameznikov, ki so v tržnem sistemu tudi sami izkoriščeni in niso izvajalci izkoriščanja; t. i. »liberalni komunisti«, ki bi s svojim dobrodelnim delom nadaljevali tudi brez finančne (ali drugačne) podpore bogatih posameznikov ali korporacij.

7 Zaključek

Na podlagi prebrane literature in analize podatkov lahko trdim, da socialno podjetništvo in tretji sektor že danes predstavljata resno alternativo trenutnemu pretežno tržno orientiranemu razvoju globalnega ekonomskega sistema, in sicer ne le v načinu delovanja, ki je bistveno bolj demokratično in pravično, ampak tudi v obsegu, ki ga zavzema socialna ekonomija v določenih državah že danes. Preučevani koncepti socialne ekonomije, tretjega sektorja in socialnega podjetništva so se izkazali za dokaj nedorečene, kar je dodatno otežilo oceno njihovega prispevka k blažitvi ali reševanju težav. Kljub temu pa menim, da sem skozi širok pristop analize različnih študij, tako empiričnih kot tudi teoretskih, dovolj dobro očrtal dejansko stanje na področju socialne ekonomije in njenega prispevka, skozi analizo njihovega delovanja in vpliva pa pokazal, da lahko te organizacije predstavljajo dovolj močnega akterja, ki bi ublažil, če ne že v celoti odpravil posledice (globalne) neoliberalne doktrine, ki sem jih empirično dokazal (brezposelnost vseh vrst, revščina, socialna izključenost) in ki predstavljajo največji družbeni izziv današnjega časa. Glavne ugotovitve podajam v spodnji tabeli.

Tabela 7.1: Analiza prispevka tretjega sektorja in socialnega podjetništva

Negativne posledice kapitalizma		Tretji sektor in socialno podjetništvo
Brezposelnost	Izginjanje delovnih mest	Sposobnost generiranja delovnih mest v tretjem sektorju je nedvomna in predstavlja trend, ki traja najmanj od 90. let dalje. Na Nizozemskem ta sektor že danes zaposluje več kot 14 % celotne aktivne delovne sile. EU ocenjuje povprečno zaposlenost tega sektorja na 10 % celotne delovne sile (Salomon in Sokolowski 2004; Salomon in Anheier 1997; Anheier 1996; EK 2013).
	Neprosto voljna brezposelnost in njene posledice	
	Ranljive skupine	Na tem segmentu je nedvomno velik prispevek socialnih podjetij, ki so specializirana za zaposlovanje teh oseb (invalidska podjetja in socialna podjetja tipa B). Tretji sektor igra tudi pomembno vlogo pri ustvarjanju socialnega kapitala, ki lahko predstavlja prednost pri iskanju (prve) zaposlitve v drugih sektorjih (Zidar in Rihter 2010; Branco in drugi 2004; Slapnik 2010).

Družbena neenakost in revščina	Dohodkovna neenakost in njene posledice	Rešitev za tovrstne težave lahko najdemo v samih načelih delovanja organizacij tretjega sektorja ter v zakonskih omejitvah, po katerih delujejo socialna podjetja, kjer zaradi enakopravnosti vseh deležnikov in omejitve delitve dobičkov tudi ne more priti do izkoriščanja delovne sile s strani kapitala. Pomembna je tudi solidarnost, ki je prisotna pri organizacijah tretjega sektorja in socialnih podjetjih (Rifkin 2007).
	Zaposleni revni	
	Grožnja revščine in socialne izključenosti	Socialno izključenost lahko rešujemo preko socialnih mrež, ki jih sestavljajo organizacije tretjega sektorja (kot sestavina socialnega kapitala), preko katerih imajo člani dostop do storitev, ki jih socialna država ne zagotavlja tako učinkovito (Schneider 2009).
Težave socialne države	Privatizacija socialnih storitev	Privatizacija v smislu prenosa pristojnosti države na organizacije tretjega sektorja je manj problematična, saj te organizacije delujejo neprofitno in so že danes aktivne na področjih » <i>human services</i> « oz. kot popravljavec napak ostalih sektorjev (Kolarič in drugi 2002; Anheier 2009). Poleg tega se je pokazalo, da tretji sektor ne izpodriva javnega sektorja.
Težave socialne države - nadaljevanje	Neučinkovitost (nedostopnost)	Organizacije tretjega sektorja lažje dosežejo pomoči potrebne ljudi, še posebej tiste, ki jih državna administracija spregleda, in so v svojih pristopih tudi bolj inovativne, torej so bolj učinkovite (Anheier 2009; Salamon in Sokolowski 2004; Kolarič in drugi 2002).
	Finančna neučinkovitost	
Nezadovoljstvo prebivalstva	Nezadovoljstvo z državo (institucijami)	Socialni kapital, ki ga ustvarjajo organizacije tretjega sektorja, je označen tudi kot »lepilo« družbe. Družbe z visoko stopnjo socialnega kapitala, ki se meri v članstvu v organizacijah civilne družbe, delujejo bolj homogeno in povezano. Država si lahko preko teh mrež gradi zaupanje prebivalstva (Lewis 2004).

Nezadovoljstvo prebivalstva	Nezadovoljstvo z gospodarstvom in ekonomijo	Ekonomska demokracija in socialno podjetništvo predstavljata alternativo trenutni tržni realnosti, ki se kaže v bogatenju bogatih in v čedalje večji stiski že tako prikrajšanih. Če od trenutne gospodarske usmeritve profitirajo le eni, bi od socialnega podjetništva profitirali vsi, kar pa s seboj potegne vse pozitivne posledice egalitarnejšega razvoja družb (Gostiša 2013; Schweickart 2012; Rifkin 2004; Kanjuo - Mrčela 1999; Wilkinson in Pickett 2012; Kenworthy 2008).
-----------------------------	---	--

Kot je jasno razvidno iz tabele, lahko najdemo vse rešitve za probleme, s katerimi se soočajo razvite države, prav v tretjem sektorju in socialnem podjetništvu, ki predstavljata sklenjeno celoto urejanja družbenega in ekonomskega življenja skozi zagotavljanje nujnih socialnih storitev ter bolj humane in pravičnejše ekonomske ureditve.

Iz teh razlogov lahko mojo tezo, da *krepitev socialnega podjetništva pomaga pri reševanju aktualnih gospodarskih problemov v Sloveniji*, potrdim. Podatki iz okolij, kjer je sektor socialne ekonomije bistveno bolj razvit, kažejo, da se lahko težave, ki so posledica neoliberalne tržne orientiranosti, s krepitvijo tega sektorja vsaj ublažijo, če ne v celoti odstranijo ob predpostavljene krepitvi sektorja socialne ekonomije, ki obsega tretji sektor in socialno podjetništvo. Ukrepi, ki bi spodbujali ta razvoj, pa ne predstavljajo nobenih revolucionarnih sprememb in so možni tudi v trenutni tržno-ekonomski realnosti, kot to dokazujejo države, ki imajo v svojem gospodarstvu bistveno razvitejši tretji sektor. Izsledki, ki so bili predstavljeni v tej magistrski nalogi, bi morali biti spodbuda za resnejše obravnavanje tega področja, ki nedvomno predstavlja velik potencial za reševanje težav, ki jih povzroča trenutna gospodarska ureditev.

Za Slovenijo je primerjalna analiza pokazala precej pomanjkljivosti, ki jih ima Slovenija v primerjavi z državami, v katerih razvoj tretjega sektorja traja že dlje. Najbolj pereč problem v Sloveniji pa predstavlja nizka stopnja zaposlenosti v tretjem sektorju, ki je ena izmed najnižjih v Evropi. Nadaljnji problem predstavlja tudi država, ki se ni umaknila iz določenih področij, ki bi jih lahko prevzele organizacije tretjega sektorja. S tem povezan problem je tudi šibka vloga organizacij naproti državi. Korak v pravo smer pa predstavlja sprejetje ZSocP, ki

pa, kot vsak nov sistemski zakon, kaže nekatere pomanjkljivosti, ki jih bo zakonodajalec moral popraviti. Vsekakor pa je bila to spodbudna poteza države in signal, da se je država pripravljena začeti resneje ukvarjati s to tematiko. Analiza delovanja socialnih podjetij, ki delujejo po ZSocP, pa je tudi jasno pokazala, da socialna podjetja pričakujejo od države več pomoči.

8 Literatura

Alexander, Cathrine. 2010. The third sector. V *The human economy*, ur. Keith Hart, Jean-Louis Laville in Antonio David Cattani, 213–24. Cambridge, Malden: Polity Press.

Anheier, Helmut in Sally Stares. 2002. *Introducing the Global civil society index*. Dostopno prek: http://hawk.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/121325/ichaptersection_singledocument/d1940ff3-9a89-4f91-ac43-a16d21f51406/en/2002chapter910.pdf (16. oktober 2012).

Anheier, Helmut K. 2004. *Civil society: measurement evaluation policy*. London: Earthscan.

--- 2009. *Nonprofit organizations*. London: Routledge.

Bauman, Zygmunt. 2011. *Collateral damage: social inequalities in a global age*. Cambridge: Malden.

Beck, Ulrich. 2009. *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Ljubljana: Krtina.

Bologna, Sergio. 2010. Nove oblike dela in srednji razredi v postfordistični družbi. V *Postfordizem*, ur. Gal Kirn, 133–147. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Branco, Davide, Eugenio Gattolin, Giacinto Tommasini, Franek Johannes, Simona Zagorc in Stojan Zagorc. 2004. *Uvajanje socialnega podjetništva v Sloveniji: primerjalna študija: Italija Avstrija Slovenija*. Ljubljana: Pospeševalni center za malo gospodarstvo.

Bugarič, Bojan. 1996. Kritika neoliberalizma v vzhodni in srednji Evropi. V *Kritika neoliberalizma*, ur. Peter Kovačič – Peršin, 80–91. Ljubljana: Društvo 2000.

CEFEC. 2013. *Social firms europe*. Dostopno prek: <http://socialfirmseurope.org/social-firms/> (31. januar 2013).

Cho, Albert Hyunbae. 2006. Politics, Values and social entrepreneurship: a critical appraisal. V *Social entrepreneurship*, ur. Johanna Mair, Jeffrey Robinson in Kai Hockerts, 34–56. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

CIRIEC. 2012. *The social economy in the European union*. Dostopno prek: http://www.ciriec.ulg.ac.be/fr/telechargements/RESEARCH_REPORTS/EESC_-_CIRIEC_Report_2012__def__ENG.pdf (3. januar 2013).

CIVICUS. 2005. CIVICUS civil society index. Baza podatkov. Dostopno prek: https://www.civicus.org/csi/index.php?option=com_csidata&Itemid=27 (22. december 2012).

CRP. 2006. *Velikost, obseg in vloga zasebnega neprofitnega sektorja v Sloveniji (raziskovalni projekt v okviru CRP – celovita analiza pravnega in ekonomskega okvirja za delo nevladnih orgnaizacij)*. Zaključno poročilo.

Černak - Meglič Andreja in Tatjana Rakar. 2009. The role of the third sector in the Slovenian welfare system. *Teorija in praksa* 46 (3): 237–54.

Defourny, Jacques in Martihe Nyssens. 2010. Conceptions of social enterprise and social entrepreneurship in Europe and the United States: convergences and divergences. *Journal od social entrepreneurship* 1 (1): 32–53.

Dragoš, Srečo in Vesna Leskovar. 2003. *Družbena neenakost in socialni kapital*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Dragoš, Srečo. 2010 Socialna politika = temelj socialne države. V *Neosocialna Slovenija. Smo lahko socialna, obenem pa gospodarsko uspešna družba?*, ur. Urban Vehovar, 163–95. Koper: Annales.

Drobnič, Robert. 2009. *Slovenski trg dela danes in jutri*. Ljubljana: Planet GV.

DZ. 2011. *Državni zbor*. 25. redna seja, glasovanje o zakonu v celoti. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/glasovanje?mandat=V&seja=25.%20Redna&uid=EA34FF446B9098E7C125784C005DA7A7> (21. februar 2013).

EK. 2010. Sporočilo Komisije Evropa 2020. *Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:SL:PDF> (17. oktober 2012).

--- 2011. *Communication from the Commission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions: Social business initiative: Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0682:FIN:EN:PDF> (16. februar 2013).

--- 2013. Small and medium-sized enterprises (SMEs) – social economy. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/social-economy/> (5. marec 2013).

ESS. Baza podatkov European social survey.

Eurofund. 2012. *Mladi in skupine NEET v Evropi: Prve ugotovitve*. Dostopno prek: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2011/72/sl/1/EF1172SL.pdf> (3. januar 2013).

Eurostat. Baza podatkov Evropske komisije.

Evers, Adalbert in Jean-Louis Laville. 2004. Defining the third sector in Europe. V *The third sector in Europe*, ur. Adalbert Evers in Jean-Louis Laville, 11–42. Massachusetts: Edward Elgar publishing.

Galimberti, Umberto. 2009. *Grozljivi gost: nihilizem in mladi*. Ljubljana: Modrijan.

Giraud, Pierre - Noël. 2006. *Neenakost v svetu*. Ljubljana: Založba/*cf.

Gostiša, Mato. 2013. *Za ekonomsko demokracijo kot novo paradigmo kapitalizma*. Dostopno prek: <http://www.delo.si/revolt/ekonomija/za-ekonomsko-demokracijo-kot-novo-paradigmo-kapitalizma.html> (18. januar 2013).

Husted, Bryan W. in David Bruce Allen. 2011. *Corporate social strategy: stakeholder engagement and competitive advantage*. New York: Cambridge university press.

Ignjatović, Miroljub. 2002. *Družbene posledice povečanja prožnosti trga delovne sile*. Ljubljana: FDV.

--- 2010. Slovenski trg delovne sile med ekonomsko učinkovitostjo in socialno pravičnostjo (varnostjo). V *Neosocialna Slovenija. Smo lahko socialna, obenem pa gospodarsko uspešna družba?*, ur. Urban Vehovar, 141–60. Koper: Annales.

ILO. 2012a. *Global employment trends 2012*. Ženeva: ILO.

--- 2012b. *Unemployment, working poor and vulnerable employment to increase dramatically due to global economic crisis*. Dostopno prek: http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/press-and-mediacentre/news/WCMS_101462/lang--en/index.htm (20. julij 2012).

JAPTI. 2005. *Študija obstoječega stanja na področju socialne ekonomije v Sloveniji*. Ljubljana: JAPTI, javna agencija RS za podjetništvo in tuje investicije.

Kanjuo – Mrčela, Aleksandra. 1999. *Lastništvo in ekonomska demokracija*. Ljubljana: FDV.

Kenworthy, Lane. 2008. *Jobs with Equality*. ZDA: Oxford university press.

Klein, Naomi. 2009. *Doktrina šoka*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Klemenčič Rožman, Mija Marija in Bojan Dekleva. 2007. Identifikacija psihosocialno ogroženih in socialno izključenih skupin mladih nezaposlenih v Sloveniji. V *Prehodi v svet dela – izbira ali nuja*, ur. Bojan Dekleva, Jana Rapuš Pavel in Darja Zorc Maver, 32–59. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

KMU forschung Austria. 2007a. *Study on practices and policies in the social enterprise sector in Europe. Final report*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/cf/_getdocument.cfm?doc_id=3408 (2. februar 2013).

KMU forschung Austria. 2007b. *Study on practices and policies in the social enterprise sector in Europe. Country fiches. Country fiche – Slovenia*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/cf/_getdocument.cfm?doc_id=3407 (3. februar 2013).

Kolarič, Zinka, Andreja Črnak - Meglič in Maja Vojnovič. 2002. *Zasebne neprofitno-volunterske organizacije v mednarodni perspektivi*. Ljubljana: FDV.

Kopač, Anja. 2004. *Aktivacija – obrat v socialni politiki*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kovačič, Gorazd. 2010. Hannah Arendt o Karlu Marxu in postfordistični socializem. V *Postfordizem*, ur. Gal Kirn, 79–103. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Laville, Jean-Louis. 2011. What is the third sector? From the non-profit sector to the social and solidarity economy. EMES WP 11/01. Dostopno prek: http://www.emes.net/uploads/media/WP_11-01_JL_Laville_WEB.pdf (7. april 2013).

LEED. 2010. Izboljšanje socialne vključenosti na lokalni ravni preko socialne ekonomije: poročilo za Slovenijo. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/seminar_soc_podjet_oecd_porocilo.pdf (3. februar 2013).

Lewis, Jane. 2004. The state and the third sector in modern welfare states: independence, instrumentality, partnership. V *The third sector in Europe*, ur. Adalbert Evers in Jean-Louis Laville, 169–87. Massachusetts: Edward Elgar publishing.

Mair, Johanna, Jeffrey Robinson in Kai Hockerts. 2006. Introduction. V *Social entrepreneurship*, ur. Johanna Mair, Jeffrey Robinson in Kai Hockerts, 1–13. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

MDDSZ. 2013a. Ministrstvo za delo družino in socialne zadeve. Invalidska podjetja v RS. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/invalidi_vzv/invalidska_podjetja_v_rs/ (18. februar 2013).

--- 2013b. *Invalidske organizacije*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/invalidi_vzv/invalidske_organizacije/ (6. marec 2013).

Močnik, Rastko. 2010. Delovni razredi v sodobnem kapitalizmu. V *Postfordizem*, ur. Gal Kirn, 149–202. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Nahtigal, Matjaž. 1996. Paradoksi privatizacije v vzhodni Evropi. V *Kritika neoliberalizma*, ur. Peter Kovačič – Peršin, 92–105. Ljubljana: Društvo 2000.

OECD. 2010. Social entrepreneurship and social innovation. V *SMEs, Entrepreneurship and Innovation*, 185–215. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/docs/conference/oecd_en.pdf (1. februar 2013).

Pavel, Igor in Polona Štefanič. 2005. *Socialno podjetje, od ideje k praksi*. Ljubljana: ŠENT.

Perrini, Francesco in Clodia Vurro. 2006. Social entrepreneurship: innovation and social change across theory and practice. V *Social entrepreneurship*, ur. Johanna Mair, Jeffrey Robinson in Kai Hockerts, 57–85. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

Pevcin, Primož. 2009. Size and development of the third sector: an insight into cross-country differences. *Uprava* 7 (4): 29–46.

--- 2012. Uprava in razvoj sektorja civilne družbe v evropskih in globalnih okvirih. V *Primerjalni pogled na delovanje izbranih področij javnega sektorja v Sloveniji*, ur. Mirko Vintar, Maja Klun in Alenka Kuhelj, 265–79. Ljubljana: Fakulteta za upravo.

Podnar, Klement. 2011. *Korporativno komuniciranje*. Ljubljana: FDV.

Rakar, Tatjana, Tomaž Deželan, Senka Š. Vrbica, Zinka Kolarič, Andreja Črnak Meglič in Mateja Nagode. 2011. *Civilna družba v Sloveniji*. Ljubljana: Uradni list.

Rebernik, Miroslav, Polona Tominc in Ksenija Pušnik. 2010. *Slovensko podjetništvo v letu krize*. Maribor: Univerza v Mariboru, Ekonomsko-poslovna fakulteta.

Rek, Mateja. 2009. *Civilna družba v Evropski uniji ali evropska civilna družba?*. Ljubljana: Vega.

Rifkin, Jeremy. 2007. *Konec dela*. Ljubljana: Krtina.

RSRS. 2011. *Revizijsko poročilo: Zaposlovanje invalidov v Republiki Sloveniji*. Dostopno prek: [http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/I/KCCA6596C1FC2D20FC125786C003CFE01/\\$file/ZAPINV_RSP06-09.pdf](http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/I/KCCA6596C1FC2D20FC125786C003CFE01/$file/ZAPINV_RSP06-09.pdf) (6. marec 2013).

Rus, Veljko. 2009. *Tretja pot med antikapitalizmom in postsocializmom*. Ljubljana: Sophia.

Salamon, Lester M. 1994. The rise of the nonprofit sector. *Foreign affairs* 73 (4): 109–22.

Salamon, Lester M. in Helmut K Anheier. 1997. *Defining the nonprofit sector*. Manchester: Manchester university press.

Salamon, Lester M. in S. Wojciech Sokolowski. 2004. *Global civil society: Dimensions of the nonprofit sector*. Bloomfield: Kumarian press.

Schneider, Jo Anne. 2009. Organizational social capital and nonprofits. *Nonprofit and voluntary sector quarterly* 38 (4): 643–62.

Schweickart, David. 2012. An economic democracy reform agenda. *Perspectives on global development and technology* 11: 244–57.

Senjur, Marjan in Katja Zajc Kejžar. 2010. Ocena naravne stopnje brezposelnosti v Sloveniji. *Economic and business review* 12 (pos. št.): 9–25.

Slapnik, Tadej. 2010. Pojem in razvoj socialnega podjetništva. V *Strokovno tematska konferenca socialno podjetništvo - izzivi in perspektive*, ur. Goran Milošević, Zdenka Kovač in Bojan Radej, 14–21. Murska Sobota: Pribinovina.

STAT. 2012. *Invalidska podjetja, Slovenija, 2011 - končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=5204 (6. marec 2013).

Terjesen, Siri, Jan Lepoutre, Rachida Justo in Niels Bosma. 2011. Global entrepreneurship monitor report on social entrepreneurship. Executive summary. Dostopno prek: <http://www.gemconsortium.org/docs/download/376> (3. februar 2013).

UMAR. 2012. Poročilo o razvoju 2012. Ljubljana: UMAR.

UNDP. 2013. *United Nations Development Programme*. Human development indicators, country profile: Slovenia. Dostopno prek: <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/SVN.html> (24. september 2013).

Vehovar, Urban. 2010. Socialna država v okolju retradicionalizirane družbe. V *Neosocialna Slovenija. Smo lahko socialna, obenem pa gospodarsko uspešna družba?*, ur. Urban Vehovar, 197–226. Koper: Annales.

Verbajs, Matej. 2006. *After 15 Years of independence and a new regime: active, but still weak*. CIVICUS civil society index, an international action-research project coordinated by CIVICUS, World alliance for citizens participation. Dostopno prek: http://www.civicus.org/new/media/CSI_Slovenia_country_report.pdf (10. april 2013).

Vesel, Jadranka. 2010. Socialna ekonomija kot alternativa. V *Strokovno tematska konferenca socialno podjetništvo - izzivi in perspektive*, ur. Goran Milošević, Zdenka Kovač in Bojan Radej, 22–34. Murska Sobota: Pribinovina.

Wilkinson, Richard in Kate Pickett. 2012. *Velika ideja: zakaj je enakost boljša za vse*. Novo mesto: Penca in drugi.

Yunus, Muhammad. 2009. *Novemu kapitalizmu naproti*. Tržič: Učila.

Zakon o minimalni plači (ZMinP). Ur. l. RS 13/2010. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=96327> (5. avgust 2012).

Zakon o socialnem podjetništvu (ZSocP). Ur. l. RS 20/2011. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=102703> (5. september 2012).

Zakon o zadrugah (ZZad - UPB2). Ur. l. RS 97/2009 (30. november 2009).

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI-UPB2). Ur. l. RS 16/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=78532> (22. januar 2013).

Zidar, Romana in Liljana Rihter. 2010. Vključevanje ranljivih skupin v programe socialnega podjetništva s perspektive socialnega dela. V *Strokovno tematska konferenca socialno podjetništvo - izzivi in perspektive*, ur. Goran Milošević, Zdenka Kovač in Bojan Radej, 66–85. Murska Sobota: Pribinovina.

ZRSZ. Podatki zavoda RS za zaposlovanje.

ZZS. 2013. Zadržna zveza Slovenije. *Zadruge v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.zadrzna-zveza.si/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=14 (21. februar 2013).

Žižek, Slavoj. 2007. *Nasilje*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Žorga, Sonja in Olga Poljšak – Škraban. 2007. Nezaposlenost, stres in zdravje. V *Prehodi v svet dela – izbira ali nuja*, ur. Bojan Dekleva, Jana Rapuš Pavel in Darja Zorc Maver, 19–31. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Priloge

Priloga A: Empirični podatki

Tabela 0.1: Podatki o brezposelnosti

Leto	Odstotek brezposelnosti (16–64 let)	Brezposelni mladi (15–24 let), v odstotkih	Dolgotrajno brezposelni (kot odstotek vseh brezposelnih)
2000	7,1	16,4	62,7
2001	5,8	15,7	63,2
2002	6,1	14,8	54,7
2003	6,6	15,3	56,7
2004	6,1	14,0	53,1
2005	6,7	15,9	47,3
2006	6,1	13,9	49,3
2007	5,0	10,1	45,7
2008	4,5	10,4	42,2
2009	6,0	13,6	30,1
2010	7,4	14,7	43,3
2011	8,3	15,7	44,2
2012	9,0	20,6	47,9

Vir: Eurostat.

Tabela 0.2: Delež ljudi, ki jih ogrožata revščina ali socialna izključenost

Leto	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Delež ljudi, ki jih ogrožata revščina ali socialna izključenost, Slovenija, starejši od 18 - vsi	19,1	17,6	17,6	19,2	17,4	19,0	19,7	20,3
Delež ljudi, ki jih ogrožata revščina ali socialna izključenost, Slovenija, starejši od 18 - brezposelni	42,45	44,5	49,6	48,8	56,0	56,7	57,7	60,4

Vir: Eurostat.

Tabela 0.3: Zaposleni pod pragom revščine (v odstotkih)

Leto	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Evropska unija (27 držav)	9,3	9,0	8,5	8,5	8,4	8,4	8,9	:
Slovenija	4,6	4,8	4,7	5,1	4,8	5,3	6,0	6,5

Vir: Eurostat.

Tabela 0.4: Delež NEET

Leto	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
EU-25	12,1	11,3	10,7	10,7	12,2	12,4	12,5	12,9
Slovenija	8,9	8,5	6,7	6,5	7,5	7,1	7,1	9,3

Vir: Eurostat.

Tabela 0.5: Izdatki za socialno zaščito kot odstotek BDP

Leto	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Evropska unija (25 držav)	26,68	26,96	27,32	27,19	27,18	26,83	26,25	26,97	29,78	29,52
Slovenija	24,38	24,33	23,65	23,27	23,02	22,70	21,28	21,37	24,15	24,80

Vir: Eurostat.

Tabela 0.6: Zaupanje v državni parlament

		Zaupanje v državni parlament											Skupaj
		Brez zaupanja	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Popolno zaupanje	
ESS krog	1	168	70	144	230	153	343	108	124	81	17	20	1458
	2	121	88	146	219	148	329	87	121	91	17	20	1387
	3	136	76	133	185	178	319	130	112	82	30	23	1404
	4	103	49	100	180	149	292	122	136	77	14	21	1243
	5	256	167	176	211	144	210	79	53	35	8	2	1341
Skupaj		784	450	699	1025	772	1493	526	546	366	86	86	6833
Odstotek	1	12 %	5 %	10 %	16 %	10 %	24 %	7 %	9 %	6 %	1 %	1 %	100 %
	2	9 %	6 %	11 %	16 %	11 %	24 %	6 %	9 %	7 %	1 %	1 %	100 %
	3	10 %	5 %	9 %	13 %	13 %	23 %	9 %	8 %	6 %	2 %	2 %	100 %
	4	8 %	4 %	8 %	14 %	12 %	23 %	10 %	11 %	6 %	1 %	2 %	100 %
	5	19 %	12 %	13 %	16 %	11 %	16 %	6 %	4 %	3 %	1 %	0 %	100 %
		združeni odstotki	(0–3) nezaupanje		(4–6) srednje		(7–10) zaupanje		skupaj				
		1	42 %		41 %		17 %		100 %				
		2	41 %		41 %		18 %		100 %				
		3	38 %		45 %		18 %		100 %				
		4	35 %		45 %		20 %		100 %				
		5	60 %		32 %		7 %		100 %				

Vir: ESS.

Tabela 0.7: Zaupanje v pravni sistem

		Zaupanje v pravni sistem											Skupaj
		Brez zaupanja	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Popolno zaupanje	
ESS krog	1	163	82	145	196	155	265	117	147	112	43	31	1456
	2	151	104	189	219	130	259	100	106	76	28	14	1376
	3	127	93	147	215	171	260	111	111	111	29	21	1396
	4	82	96	140	162	147	251	120	128	74	20	20	1240
	5	259	160	181	211	134	195	76	69	36	19	10	1350
Skupaj		782	535	802	1003	737	1230	524	561	409	139	96	6818
Odstotek	1	11 %	6 %	10 %	13 %	11 %	18 %	8 %	10 %	8 %	3 %	2 %	100 %
	2	11 %	8 %	14 %	16 %	9 %	19 %	7 %	8 %	6 %	2 %	1 %	100 %
	3	9 %	7 %	11 %	15 %	12 %	19 %	8 %	8 %	8 %	2 %	2 %	100 %
	4	7 %	8 %	11 %	13 %	12 %	20 %	10 %	10 %	6 %	2 %	2 %	100 %
	5	19 %	12 %	13 %	16 %	10 %	14 %	6 %	5 %	3 %	1 %	1 %	100 %
združeni odstotki		(0–3) nezaupanje		(4–6) srednje		(7–10) zaupanje		skupaj					
1		40 %		37 %		23 %		100 %					
2		48 %		36 %		16 %		100 %					
3		42 %		39 %		19 %		100 %					
4		39 %		42 %		20 %		100 %					
5		60 %		30 %		10 %		100 %					

Vir: ESS.

Tabela 0.8: Zaupanje v politične stranke

		Zaupanje v politične stranke										Skupaj	
		Brez zaupanja	1	2	3	4	5	6	7	8	9		Popolno zaupanje
ESS krog	2	185	133	224	265	140	279	82	49	21	7	7	1392
	3	212	136	202	251	176	249	77	51	40	13	11	1418
	4	162	110	161	210	154	252	90	68	21	6	11	1245
	5	354	225	224	196	128	154	37	23	12	2	0	1355
Skupaj		913	604	811	922	598	934	286	191	94	28	29	5410
Odstotek	2	13 %	10 %	16 %	19 %	10 %	20 %	6 %	4 %	2 %	1 %	1 %	100 %
	3	15 %	10 %	14 %	18 %	12 %	18 %	5 %	4 %	3 %	1 %	1 %	100 %
	4	13 %	9 %	13 %	17 %	12 %	20 %	7 %	5 %	2 %	0 %	1 %	100 %
	5	26 %	17 %	17 %	14 %	9 %	11 %	3 %	2 %	1 %	0 %	0 %	100 %
združeni odstotki		(0–3) nezaupanje		(4–6) srednje		(7–10) zaupanje		skupaj					
2		58 %		36 %		6 %							
3		56 %		35 %		8 %		100 %					
4		52 %		40 %		9 %		100 %					
5		74 %		24 %		3 %		100 %					

Vir: ESS.

Tabela 0.9: Zadovoljstvo s stanjem gospodarstva v državi

		Kako zadovoljni ste s stanjem gospodarstva v državi?											Skupaj
		Ekstremno nezadovoljni	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Ekstremno zadovoljni	
ESS krog	1	132	81	172	225	162	301	171	147	68	11	18	1488
	2	61	51	142	221	164	309	202	155	73	16	9	1403
	3	52	47	93	191	161	321	182	186	142	21	26	1422
	4	72	75	136	197	165	262	137	108	78	16	15	1261
	5	196	180	296	235	167	156	75	43	24	6	5	1383
Skupaj		513	434	839	1069	819	1349	767	639	385	70	73	6957
Odstotek	1	9 %	5 %	12 %	15 %	11 %	20 %	11 %	10 %	5 %	1 %	1 %	100 %
	2	4 %	4 %	10 %	16 %	12 %	22 %	14 %	11 %	5 %	1 %	1 %	100 %
	3	4 %	3 %	7 %	13 %	11 %	23 %	13 %	13 %	10 %	1 %	2 %	100 %
	4	6 %	6 %	11 %	16 %	13 %	21 %	11 %	9 %	6 %	1 %	1 %	100 %
	5	14 %	13 %	21 %	17 %	12 %	11 %	5 %	3 %	2 %	0 %	0 %	100 %
združeni odstotki		(0–3) ne zadovoljen			(4–6) srednje		(7–10) zadovoljen			skupaj			
1		41 %			43 %		16 %			100 %			
2		34 %			48 %		18 %			100 %			
3		27 %			47 %		26 %			100 %			
4		38 %			45 %		17 %			100 %			
5		66 %			29 %		6 %			100 %			

Vir: ESS.

Tabela 0.10: Empirični podatki za tretji sektor

Država	JHCSI (povprečje)	BDP na osebo	Izdatek za socialno zaščito (kot odstotek BDP)	Skupna delovna sila v sektorju civilne družbe (kot odstotek celotne delovne sile)	Plačana delovna sila v sektorjih civilne družbe (kot odstotek celotne delovne sile)	Prostovoljna delovna sila (kot odstotek celotne delovne sile)	Zaposleni v javnem sektorju (kot odstotek celotne delovne sile)
Avstrija	37	28700	29,1	4,9	3,8	1,1	21,8
Belgija	57	28000	27,4	10,9	8,6	2,3	28,4
Češka	31	9000	18,6	2	1,3	0,7	17,3
Finska	47	29100	26,7	5,3	2,4	2,8	28,5
Francija	49	26500	31,4	7,6	3,7	3,7	28,5
Irska	54	36900	17,9	10,4	8,3	2,1	20,8
Italija	33	24000	25,9	3,8	2,3	1,5	18,6
Madžarska	30	8100	20,8	1,1	0,9	0,2	21,2
Nemčija	46	26600	30,1	5,9	3,5	2,3	22,8
Nizozemska	74	30200	28,3	14,4	9,2	5,1	25,3
Norveška	65	45600	25,7	7,2	2,7	4,4	34,6
Poljska	25	5300	20,1	0,8	0,6	0,2	19,9
Romunija	22	2800	12,8	0,8	0,4	0,4	:
Slovaška	24	6300	17,2	0,8	0,6	0,2	21,9
Španija	40	19700	20,3	4,3	2,8	1,5	18
Švedska	60	32400	31,6	7,1	1,7	5,1	34,5
VB	58	29500	25,9	8,5	4,8	3,6	:
Japonska	36	29300	:	4,2	3,2	1	:
ZDA	61	32500	:	9,8	6,3	3,5	:

Vir: Eurostat; Salamon in Sokolowski (2004).

Tabela 0.11: Vrednosti indeksa JHCSI po državah

Država / JHCSI	Romunija	Slovaška	Poljska	Madžarska	Češka	Italija	Avstrija	Španija	Nemčija	Finska	Francija	Irska	Belgija	VB	Švedska	ZDA	Norveška	Nizozemska
Kapaciteta	27	32	30	38	34	38	35	54	47	48	56	64	65	66	58	76	55	79
Trajnost	26	28	38	32	35	37	42	37	45	42	46	45	45	60	56	54	82	54
Vpliv	14	13	7	20	25	25	34	30	47	50	44	52	60	50	67	54	59	89
Skupaj (povprečje)	22	24	25	30	31	33	37	40	46	47	49	54	57	58	60	61	65	74

Vir: Salamon in Sokolowski (2004).

Tabela 0.12: Vrednosti indeksa CSI (2005) po državah

Država CSI	Turčija	Rusija	Srbija	Bolgarija	Grčija	Romunija	Ukrajina	Poljska	Slovenija	Hrvaška	Češka	Nizozemska	Italija	Nemčija	Škotska
Struktura	0,9	1,1	1,3	1,1	0,9	1,3	1,7	1,2	1,4	1,7	1,7	2,1	1,4	1,8	2,2
Okolje	1,4	1,1	1,5	1,5	2,1	1,8	1,6	1,7	2,0	1,9	2,1	2,5	2,2	2,5	2,4
Vrednote	1,3	1,5	1,6	2,2	2,1	1,9	1,9	2,1	1,9	1,9	2,4	2,1	2,5	2,5	2,6
Vpliv	1,3	1,2	1,5	1,5	1,3	1,6	1,4	1,8	1,5	1,5	1,4	1,6	2,3	2,6	2,4
Seštevek	4,9	4,9	5,9	6,3	6,4	6,6	6,6	6,8	6,8	7,0	7,6	8,3	8,4	9,4	9,6

Vir: CIVICUS (2005).

Priloga B: Anketni vprašalnik, poslan na socialna podjetja

2) Kako ocenjujete poslovno okolje na posameznih področjih za socialna podjetja v Sloveniji?

	Zelo slabo.			Zelo dobro.	
- Davčno okolje:	1	2	3	4	5
- Bančno okolje (možnost kreditov):	1	2	3	4	5
- Poslovne priložnosti:	1	2	3	4	5

3) Kako ocenjujete, da je Vaša zadruga / zavod / fundacija / društvo / d. o. o. sprejet v javnosti v primerjavi z drugimi zadrugami / zavodi / fundacijami / društvi / d. o. o.-ji, ki ne poslujejo kot socialno podjetje?

1	2	3	4	5
Slabše kot		Enako		Boljše kot

4) Socialna podjetja se od drugih pravnih oseb razlikujejo tudi pri upravljanju, v katerega morajo biti vključeni vsi deležniki (24. člen ZSocP). Kako, po Vašem mnenju, to vpliva na delovanje organizacije?

1	2	3	4	5
Vpliva negativno.		Nima vpliva.		Vpliva pozitivno.

Prosim, obrazložite odgovor.

4) Ali se strinjate s trditvijo, da je pojav socialnih podjetij povezan z nezadovoljstvom javnosti do delovanja klasičnih podjetij?

DA

NE

5) Ali Vas Vaše lokalno okolje prepoznava kot socialno podjetje?

DA

NE

Sklop 4: Prosim, da odgovorite še na naslednji vprašanji in dopolnite povedi.

1) Ali deluje Vaše socialno podjetje kot socialno podjetje tipa A ali tipa B? Obkrožite.

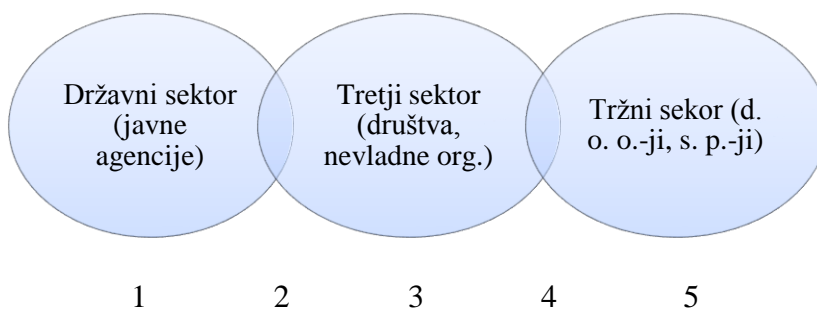
Tip A

Je nepridobitna pravna oseba, ustanovljena za **trajno opravljanje dejavnosti socialnega podjetništva** na način, da bo trajno zaposlovala najmanj enega delavca v prvem letu in najmanj dveh sodelavcev v nadaljnjih letih poslovanja.

Tip B

Je nepridobitna pravna oseba, ustanovljena za **zaposlovanje oseb iz 6. člena zakona (težje zaposljive osebe)**, na način, da bo določeno dejavnost opravljala s trajnim zaposlovanjem najmanj tretjine teh delavcev od vseh zaposlenih delavcev.

2) Socialna podjetja delujejo v teoriji v t. i. tretjem sektorju, ki predstavlja vmesni prostor med kapitalističnim trgom in državo, vendar pa vsaj v Evropi meje sektorjev niso jasno začrtane. Kam, na spodnji shemi, bi umestili Vaše socialno podjetje? Obkrožite številko.

3) Prosim, da navedete 4 osebnostne lastnosti, ki naj bi jih imel vsak socialni podjetnik.

Osebnostne lastnosti:

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

4) Prosim, da navedete 4 lastnosti, ki so nujne za uspešno opravljanje vašega dela.

Lastnosti, nujne za upravljanje dela:

1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

5) V kolikor se Vam zdi, da nisem izpostavil tematike, ki se Vam zdi pomembna, to prosim napišite.

Najlepša hvala za Vaše sodelovanje.